

XX. Jogász Doktoranduszok Konferenciája

2021

Jog és Állam

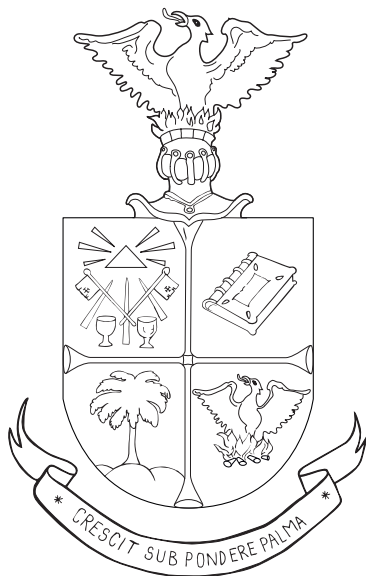
35. szám

XX. Jogász Doktoranduszok Konferenciája

2021

Szerkesztette:

PROF. DR. MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER

Budapest, 2021

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2021

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Dr. habil. Szuchy Róbert

A tanulmányokat lektorálták:

Prof. Dr. Boóc Ádám – Prof. Dr. Domokos Andrea

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér – Prof. Dr. Rixer Ádám

Prof. Dr. Tóth J. Zoltán

Sorozatszerkesztő:

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Olvasószerkesztő:

Nagy Lenke

ISBN 978-615-5961-66-3

ISSN 1787-0607

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
BICSKEI TAMÁS – RIDEG GERGELY <i>A mesterséges intelligencia jogalanyisága különböző kultúrák tükrében – az önálló büntetőjogi felelősség problematikája.....</i>	9
FÁBRYNÉ KESZLER NIKOLETT <i>A reintegráció sikeres (?)!.....</i>	19
FIEDLER BÁLINT <i>A béranyaság világviszonylatban</i>	29
FODORNÉ ZAGYI ORSOLYA <i>Az okos városok trendjei, avagy az okos városoknak okos polgárokra van szükségük?.....</i>	37
KULIFAY BÁLINT <i>A skandináv uniók.....</i>	59
DÓRA PÁLFI <i>Judge Profiling – a Threat or the Way Forward?.....</i>	67
SÁRI MIKLÓS <i>A közigazgatási pert megindító kereset.....</i>	81
SÖRÉNÉ BATKA ESZTER – SÖRE ZOLTÁN <i>Etikus végrehajtás.....</i>	91
SZABÓ ANDREA <i>Más eljárásban kirendelt szakértő, mint a perkoncentráció eszköze.....</i>	105
SZÉL NAPSUGÁR ÁGNES <i>A gyermekközponitú igazságszolgáltatás a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárásában.....</i>	113
TÓTH KRISTÓF <i>Általános szerződési feltételek a munkajogban.....</i>	121

VARGA NORBERT

*A szabályozott piacok jellemzői és szerepe különös tekintettel a bennfentes
kereskedelem és a tiltott piacbefolyásolás megelőzésében és megakadályozásában.....*135

VELKEY DÁVID

*Rendőrségi korrupció az Amerikai Egyesült Államokban.....*145

ZÁMBÓ KÁROLY

*A lelkiismereti és vallásszabadság megjelenése a hit és erkölcs tan iskolai oktatásának
szabályozásában.....*153

ELŐSZÓ

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2021. május 28-án került sor a XX. doktorandusz konferenciára, amelyen a KRE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola PhD hallgatói vettek részt. Ezt a konferenciát is online szerveztük, immár nagy gyakorlattal. Újra öröm volt a találkozás PhD hallgatóinkkal, az online térben.

A konferencia kezdetekor, a köszöntőben az kapott hangsúlyt, hogy tekintettel arra, hogy karunk Doktori iskolájának szép számú PhD hallgatója van, így ez alkalommal nekik adtunk lehetőséget, hogy számot adjanak tudományos előrehaladásukról.

A KRE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola vezetője, Prof. Dr. Jakab Éva Professor asszony megnyitó beszédében meleg hangon köszöntötte azt a 20 hallgatót, akik előadásukkal vesznek részt a konferencián. Biztató szavainak eredményeként, közülük 14-en adták le a tanulmányaikat, amelyeket a e kötetben találunk a kedves Olvasók.

Az alábbi szekciókban tarthattak előadásokat doktoranduszaink: Államtudományok, Bűnügyi tudományok, Civilisztika, Jogelmélet és jogtörténet. A szekciók vezetését, illetve a tanulmányok lektorálását hagyományokhoz híven, karunk oktatói végezték: Prof. Dr. Rixer Ádám, Prof. Dr. Domokos Andrea, Dr. habil. Boóc Ádám, Prof. Dr. Tóth J. Zoltán. Újra és újra a köszönet szavait tolmácsolom feléjük!

Sok érdekes, jól kimunkált tanulmány található a kötetben. Olvashatunk egyebek mellett a mesterséges intelligencia jogalanyiságáról, a különböző kultúrák tükrében, a bérnyaságról – világviszonylatban, az okos városok trendjeiről, a közigazgatási pert megindító keresetről, az etikus végrehajtásról, a gyermekközpontú igazságszolgáltatásról, az általános szerződési feltételek a munkajogban... s így tovább.

A KRE ÁJK XX. doktorandusz konferenciáját és a leadott tanulmányokat tartalmazó kötet megjelenését az Igazságügyi Minisztérium támogatta, a IX-SZ/428/2020. számú pályázati együttműködés alapján. Az Igazságügyi Minisztériumnak is köszönjük az évről évre megtapasztalt támogatását. PhD hallgatóinknak pedig, további eredményes munkát és sok sikert kívánunk!

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter
dékán

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA JOGALANYISÁGA KÜLÖNBÖZŐ KULTÚRÁK TÜKRÉBEN – AZ ÖNÁLLÓ BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉG PROBLEMATIKÁJA

1. Bevezetés

A mesterséges intelligencia belépése a hétköznapi emberek életébe számos kihívást jelent úgy a jogalkalmazó, mint a jogalkotó számára. Izgalmas és kihívásokkal teli mind a polgári jogviszonyokban történő MI fellépés, mind a büntetőjogi megközelítés. A jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy az MI jogalanyisága milyen módon nyerhet realitást a polgári jogi felelősség és a büntetőjogi felelősség kontextusában.

A kérdésekre normatív vizsgálatok útján, rendszertani értelmezéssel (*interpretatio systematica*), és kontextuális elemzéssel keressük a választ. Az analízis használja továbbá az alkotmányos alapjogok szerinti értelmezést, és úgyszintén a jog mögötti etikai értékek szerinti értelmezést.

A jelen tanulmány bevezetesként szolgál a mesterséges intelligencia jogalanyiságáról szóló kutatás témakörébe, a jogalanyiség nem teljeskörű feldolgozására, csupán az adott kérdést közvetlenül érintő kérdések felvetésére szorítkoztunk.

Az MI rendszerezése tekintetében a szakemberek előszeretettel emlegetnek erős és gyenge mesterséges intelligenciát. Az erős mesterséges intelligencia azt jelentené, hogy a gép minden olyan intellektuális feladat elvégzésére voltaképpen alkalmas, képes, amelyre az ember is. Az ilyen jellegű mesterséges intelligencia ma még csak a fantázia szüleményeként vizionálható, elméleti jelenség. Az MI jogalanyisága bizonyos értelemben ugyanakkor éppen ez az erős mesterséges intelligencia kapcsán merül fel. Ezt a kérdéskört azonban korainak, ha egyáltalán megvalósíthatónak találjuk. Mi most voltaképpen az MI jogalanyiségének, akár a gyenge mesterséges intelligencia mint jogalany fikciós eszköz természetének a hatásait vizsgáljuk azzal, hogy néhány elméleti alapvetést teszünk e körben és eljátszunk a gondolattal, hogy mikor, milyen helyzetben lehet helye az MI jogalanyiségének.

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezetők: Prof. Dr. habil. Domokos Andrea egyetemi tanár, Bűnügyi Tudományok Intézete Intézetvezető; és Dr. habil. Boóc Ádám egyetemi docens, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék Tanszékvezető; mindketten a Károli Gáspár Református Egyetem Doktori Iskolájának tagjai

2 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Dr. Tóth András egyetemi docens, Infokommunikációs Jogi Tanszék Tanszékvezető, a Károli Gáspár Református Egyetem Doktori Iskolájának tagja

2. A mesterséges intelligencia jogalanyiségének eltérő kulturális megítélése

A mesterséges intelligencia, az ember által alkotott gondolkodó gép a legkorábbi civilizációk megjelenése óta lenyűgözte és foglalkoztatta az emberiséget. Az ókori görög mitológia története szerint Héphaisztosz egy bronzból készült, emberalakú szerkezetet épített, hogy megvédje Kréta szigetét a betolakodóktól.³ Más korokban az emberszerű gépek megalkotásának legfőbb célja a felettük való uralom demonstrálása, esetleg az emberi természetből fakadó gyengeségek, például a halál legyőzése volt. A motívum a művészetben és az irodalomban később is megjelent, de részben eltérő tartalommal. Az emberen túlmutató tulajdonságokkal rendelkező gép megalkotásával az emberiség tökéletes szolgát hozhat létre magának: ahhoz, hogy az emberiség céljait szolgálja a gép, önállóságra és intelligenciára van szüksége. A gépi intelligenciának azonban hatalmasabbnak is kell lennie az emberinél ahhoz, hogy az emberi tevékenységet kivált-hassa, és a feladatokat magasabb szinten tudja ellátni. Állandó dilemma és kettősség figyelhető meg a mesterséges intelligenciával kapcsolatos gondolkodásban: az ember egyszerre akar létrehozni az embernél fejlettebb kognitív képességekkel bíró gépeket, és egyszerre tart attól, hogy a gép ellene fordulhat. A modern művészetben közismert példákat találhatunk ezekre a félelmekre – érdemes feltenni a kérdést, a legnagyobb emberi körütekintés és óvatosság mellett, mégis milyen garanciát kaphatunk arra, hogy az általunk alkotott, az embernél gyorsabb és okosabb gépek nem fognak ártani egyes embereknek? A legfőbb konfliktus a felfogásunkban abból fakad, hogy az ember a megalkotandó intelligens gépet emberen túlmutató képességekkel bíró entitásként, de csakis az embernél alacsonyabb rendű, engedelmes, szolgai státuszú eszközként tudja elképzelni.⁴ A kérdés logikusan elvezet arra a megállapításra, hogy szükséges lehet a gépeket a leghatékonyabb és a legáltalánosabban elismert, magatartást szabályozó eszközzel megfékezni és eltántorítani a „lázadástól”. Az egyik lehetséges eszköz a gépek feletti emberi uralom biztosítására, ha a jog eszközeivel – a cégekhez és más jogi személyekhez hasonlóan – legalábbis a jogsértések szankcionálása céljából fiktív, korlátozott jogalanyiságot biztosítunk a gépeknek.

A gépek jogalanyiséggel való felruházása természetesen idegen gondolatnak tűnhet a nyugati típusú jogi kultúrák számára. Fontos azonban megjegyezni, hogy a jogalanyiságról alkotott vélemények nem feltétlenül jelentenek egy állandó, mindenkori szabályozást: ennek a megítélése koronként, kultúránként változó volt. Az emberiség történelmének döntő részében elismert és széles körben gyakorolt jogintézményként létezett a rabszolgaság jogintézménye, mely az emberi személyek jogalanyiségát vont a kétségbe. Az ókori római felfogás szerint a *ius gentium* megengedte a rabszolgaságot,

3 Az emberformájú kolosszus, Tálosz alakja megjelenik például: Apollóniusz Rhodiusz: *Argonautika*. Fordította: Tordai Éva. Corvina, 2018.

4 Lásd: CAVE, Stephen – DIHAL, Kanta: *The automaton chronicles*. In: *Nature*, Vol. 559. 2018. július 26., 473-475.

míg a *ius naturale* tiltotta azt.⁵ A történelem nagyobb részében a nők nem rendelkeztek a férfiakkal egyenlő jogalanyisággal, így választójoggal, Svájcban a parlamenti választásokon 1971 óta szavazhatnak nők.⁶ Ellenpólusként Szaud-Arábia – első államként a Földön – látványos médiaszenzációként állampolgárságot adott a Sophie nevű robotnak, annak ellenére, hogy az országban köztudottan sérülnek az emberi jogok pl. a nők jogai tekintetében.⁷

3. A jogalanyiség elméleti alapjai

A jogalanyiség manapság a magyar jogásban úgy él mint ahogy azt Lenkovics Barnabás és Székely László is megfogalmazza „A jogalany – mint jogi műszó – a jogilag szabályozott társadalmi viszonyok, azaz a jogviszonyok részvevőit jelölik.” A magyar Polgári Törvénykönyv jogképességet meghatározó részében római jogi hagyományokat követve az olvasható, hogy „minden ember jogképes: jogai és kötelezettségei lehetnek.” Ezek a kulcsfogalmak köszönnek vissza úgy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, mint a Politikai és Polgári Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szövegében. Az ember egyedülálló joga, hogy mindenütt jogképesnek ismerjék el.

A római jog *persona* definíciójában az szerepel, hogy az ember (*persona*) az, aki jogok és kötelezettségek alanya lehet.⁸ A pandektisztika rendszerében a jogképesség teszi az embert „személlyé”, jogalannyá.⁹

Ismerünk azonban a polgári jogi jogviszonyokban olyan alanyokat, akik nem természetes személyek.

Az ókorban is kialakultak ugyanis az ember természetes jogalanyiséga (*persona per se*) mellett a mesterségesen létrehozott jogalany szervezetek. (*persona per legem*). A gazdasági társaságok nem természetes személyek, mindazonáltal a különböző jogi relációkban jogokkal és kötelezettségekkel bírnak.

Nem teljesen idegen tehát az a gondolat, hogy akár fikciós eszközökkel a kívánt cél elérése érdekében egyes nem természetes jelenségeket alanyként, jogalanyként kezeljünk. A gazdasági társaságok ilyenekénti aposztrofálása a gazdasági élet motorjának lendületben tartását szolgálja.

5 WALDRON, Jeremy: *Ius: a defense of Gentili's equation of the law of nations and the law of nature*. New York University School of Law, Public Law Research Paper 08-34, 2008.

6 <http://history-switzerland.geschichte-schweiz.ch/chronology-womens-right-vote-switzerland.html> (2021.05.25.)

7 NAGY Zoltán András: *A jövő tegnap óta tart: A modern technikai-technológiai folyamatok kibívásai a jog területén*. In: Belügyi Szemle 2018, 66(10), 36-55.

8 FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.

9 FRIVALDSZKY János. *Az emberi személy és annak méltósága jogfilozófiai perspektívában – különös tekintettel a jogalanyisághoz és az életbe való jog aktuális kérdéseire*. ACTA HUMANA: HUNGARIAN CENTRE FOR HUMAN RIGHTS PUBLICATIONS, 2014, 2.1.: 7-73.

Amennyiben elvonatkoztatunk a közép-európai, alapvetően keresztény gyökerekkel és római jogi vívmányokkal rendelkező kultúrkörtől, úgy arra a felismerésre jutunk, hogy egyes kultúrákban a tárgyaknak, az emberen kívüli élőlényeknek lelket, energiát tulajdonítanak. Vannak kultúrák, ahol a spiritualitás szobrok imádatában, a hegyek szellemeinek, a szél szellemének megszólításában is megmutatkozik. Ilyen társadalmakban az élettelen tárgyaknak megszemélyesítése nem is hat idegenként. Mindazonáltal Magyarországon a Mohács mellett folyó Dunának senki nem adna jogalanyiságot, és furcsa lenne a Duna jogairól vitatkozni.

Ez persze, a közép-európai kultúrkör, van ugyanakkor precedens arra, hogy egy élettelen dolognak, jelen esetben a víznek egyfajta jogalanyiságot adjanak. Ilyen történet az ecuadori alkotmány esetében, ahol az a jogokról szóló fejezetben a Föld Anyjának (Pacha Mama) biztosít jogokat, így például az ahhoz való jogot, hogy tiszteljék létezését és fenntartsák életciklusát, illetve, hogy károsodás esetén helyreállítsák. Ez a kuriózumnak mondható, dogmatikai újítás jelen esetben tehát magának a természetnek az alkotmányos szinten történő megszemélyesítése. A rendelkezés valódi célja annak a szabálynak a konstituálásában rejlik, amely arról rendelkezik, hogy egyfajta actio popularisként mindenkinek joga van ahhoz, hogy a hatósághoz forduljon abban az esetben, amikor a természetnek valamely joga sérül és ennek érdekében szükségesnek látja a fellépést. A precedens maga a Vilcabamba folyóhoz közeli útépítéssel szemben indított eljárásához kapcsolódik, amikor az áradásokat is okozó munkálatokkal szemben a természet védelme érdekében néhány polgár fordult a bírósághoz.¹⁰

Az iméntihez hasonló módon egy tulajdonképpeni környezetvédelmi célt szolgált az észak-indiai Uttarakhand állam felső bíróságának ítélete, melyben a Gangeszt és annak mellékfolyóját, a Jamunát jogi személynek nyilvánította. A döntésben szerepel, hogy a folyók megőrzése érdekében azoknak jogi személyisége, ehhez kapcsolódó jogaik, kötelezettségeik vannak. A bíróság tovább ment, és három gondot rendelt ki a folyókhoz.

Belátható, hogy létezhet olyan magasabb társadalmi érdek, amely az egyes dogmatikai alapvetéseket kitágíthatja és egyes jogintézményeket új kontextusba helyezhet.

A kérdés a mesterséges intelligencia kapcsán az előzőekben ismertetett példákra reagálva úgy merül fel, hogy vajon hordoz-e a mesterséges intelligencia alkalmazás annyi és olyan pozitív társadalmi értéket, amely miatt kitágíthatjuk a jól bevált normák kereteit?

Létezik-e olyan cél, amely kapcsán helye lehet a mesterséges intelligenciát mint jogalanyt egyes jogi relációkban szerepeltetni. Megoldása lehet-e ez – akár fikciós alapon - az MI megjelenése okán felmerült aggályoknak, kérdéseknek?

10 HORVÁTH M. Tamás – SZILÁGYI János Ede – BARTHA Ildikó: *Hó és sár: a víz mint érték vagy érdek Képzelt beszélgetés a víz jogalanyisága felvetésének ürügyén*[1] (KJSZ, 2018/3., 14-19. o.)

4. A jogi személyek jogalanyisága

A hétköznapiakban nap mint nap találkozunk olyan entitásokkal, amelyek mesterségesen létrehozott jogalanyok. Moór Gyula megfogalmazásában „A jogi személy nem más, mint meghatározott emberi cselekvések jog által kijelölt beszámítási pontja”¹¹ A jogi személy kreált létező a magánjogban, ugyanakkor valós emberi cselekvések eredményeként jön létre meghatározott célra. Egy gazdasági társaságot az alapítók azért hoznak létre, hogy az gazdasági tevékenységet folytasson üzletszerűen. Ez által szerződéseket kössön, kötelezettségeket vállaljon, tulajdont szerezzen, jogokat érvényesítsen. Jogi személyek tömkelege vesz részt a kereskedelmi kapcsolatokban. A jogi személy mibenlétére vonatkozó elméleteket Moór Gyula úgy csoportosította, hogy léteznek fikciós elméletek, realitáselméletek, és vagyoni elméletek.

A római jogi és középkori gyökerekkel is rendelkező fikciós elméletek modern változatainak képviselői, között Savigny, Puchta és Jehring úgy vélték, hogy a jogi személyek létezése az emberek által kreált dolog, fikció. Bielring azzal érvelt, hogy a természettudományok mellett a jogtudományokban is indokolt a fikció alkalmazása, és így tudományos eszközként alkalmazható.¹² A fikció per definitionem egy eszköz a jogalkotó kezében arra, hogy valamely jogi kihívásra megoldást találjon. A fikciós elméletekkel hibájának ugyanakkor azt tartják, hogy a jogi személyek a valóságban voltaképpen mégis létező, jognyilatkozatok megtételére képviselőik útján képes entitások. Tulajdonképpen nem teljes fikció.¹³ A mesterséges intelligencia jogalanyiságát illetően ez utóbbi fikciós elmélet képezheti tovább gondolkodás alapját.¹⁴ A realitáselméletek képviselői a fikciós elmélet fent jelzett hibáit kiküszöbölendő rögzítették, hogy a jogi személyeknek van létező eleme. Ezen elmélet képviselői közül Gierke a jogi személyek testi-lelki realitással bíró szociális organizmus jellegét hangsúlyozta, míg Zitelmann a jogi személyek lényegét a lelki realitásban, a testetlen akarat realitásában látta.¹⁵

A fent említett elméletek közös, hogy a valóságban létező konstrukció esszenciáját igyekeztek megtalálni, és megfogni a jogi személyek azon tulajdonságát, amellyel a meglévő saját nézőpontú realitásukba bele tudják illeszteni, amely azután az adott kor társadalmába nem mint idegen test, hanem mint az ezer darabos kirakós pontosan illeszkedő darabja helyezkedik.

11 Vö. MOÓR Gyula: *A jogi személyek elmélete.* MTA, Budapest, 1931, 317., 320., 341., 351. o.

12 FRANCISOVICS István: *A vállalkozók jogalanyiságának történeti vizsgálata.* 2013. - <https://core.ac.uk/download/pdf/158846786.pdf> (2021.05.29.)

13 LENKOVICS Barnabás – SZÉKELY László: *Magyar polgári jog. A személyi jog vázlatja,* Eötvös Kiadó, Bp. 2001. 49.

14 STEFÁN Ibolya. *A mesterséges intelligencia fogalmának polgári jogi értelmezése.* Pro Futuro, 2020, 10.1: 28-41.

15 FRANCISOVICS István: *A vállalkozók jogalanyiságának történeti vizsgálata.* 2013. - <https://core.ac.uk/download/pdf/158846786.pdf> (2021.05.29.)

Napjainkban hasonló dolog történik a mesterséges intelligencia szabályozása kapcsán. Egy a valóságban létező, sokszor a magánjogi jogviszonyokba intenzíven beavatkozó¹⁶ létező kezelésére igyekszünk megfelelő szabályokat kidolgozni. Olyan szituációkra keresünk valid megoldásokat, amelyek azelőtt soha nem fordultak elő. A mesterséges intelligencia jogalanyiságával kapcsolatban útkereséseknek, hírveréseknek lehetünk a szemtanúi. Észbontó hírekről értesülünk, mint például, amikor – a már említett – Sophia, a Hong Kong-i székhelyű Hanson Robotics tulajdonát képező robot szaúdi állampolgárságot kap 2017-ben majd az ENSZ az Innováció Bajnokává teszi meg. Egy másik példában Japán letelepedési engedélyt ad a Microsoft által fejlesztett chatbotnak. A japán hatóságok szándéka szerint a beszélgetést kezdeményező chatbot azáltal, hogy letelepedési engedélyt kapott, s hozzá lakcímet, sokkal szimpatikusabb lesz a lakosok számára, így jobban megbíznak benne, és jobban fogja tudni végezni a dolgát.¹⁷

5. Az MI jogalanyiságának kritikája

Alapvetően tehát a gépi jogalanyiség elismerése, ezáltal esetlegesen önálló büntetőjogi felelősségének megállapítása nem ütközik feltétlenül leküzdhetetlen akadályokba. Habár a polgári jogi, kártérítési aspektusokat vizsgálva, de az Európai Unió jogalkotása során is felmerült lehetőségként a robotok jogalanyiságának létrehozatala. Az Európai Parlament 2017-es állásfoglalásában felhívta a Bizottságot, hogy vizsgálja meg a jogi megoldás vonzatait: lehetséges-e a robotok specifikus jogalanyiságának létrehozatala hosszú távon, oly módon, hogy legalább a legkifinomultabb autonóm robotokat sajátos jogokkal és kötelezettségekkel – többek között az általuk esetlegesen okozott kár jóvátételére vonatkozó kötelezettségekkel – rendelkező elektronikus személynek lehessen minősíteni, lehetőleg az elektronikus személyiséget azokban az esetekben alkalmazva, amikor a robotok önálló döntéseket hoznak, vagy más módon, önállóan kerülnek kölcsönös kapcsolatba harmadik felekkel.¹⁸ A felvetésre válaszul a mesterséges intelligencia területén dolgozó kutatók, jogászok, egészségügyi szakemberek és etikai szakértők nyílt levélben fordultak a Bizottsághoz. A nyílt levél aláírói arra hivatkoztak, hogy a Parlament által elfogadott ajánlásban szereplő megállapításokkal ellentétben semmiképpen nem fogadható el a robotok jogalanyisége. A robot jogalanyisége nem vezethető le a természetes személy modellből, a gépeknek nem lehetnek emberi jogai, mivel az ellentétes lenne az Alapjogi Chartával és az emberi jogok európai egyezmé-

16 ESZTERI Dániel: *A mesterséges intelligencia fejlesztésének és üzemeltetésének egyes felelősségi kérdései*. INFOKOMMUNIKÁCIÓ ÉS JOG, 2015, 47-57.

17 NAGY Teodóra. *A jövő kihívásai: robotok és mesterséges intelligencia az alapjogi jogalanyiség tükrében*. MTA LAW WORKING PAPERS, 2020, 7.6: 1-25.

18 Az Európai Parlament 2017. február 16-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a robotikára vonatkozó polgári jogi szabályokról (2015/2103(INL))

nyével is. A jogalanyiség a jogi személy modellből sem vezethető le, mivel az emberi tevékenységet feltételez a robot képviselőtére és irányítására, ami nem felel meg a valóságnak. Végül a jogalanyiség nem vezethető le a vagyonekezelői modellből sem (Trust vagy Treuhand jogintézményéből), mivel ez nem alkalmas a felelősségi kérdés kezelésére: végső soron mégis embereknek kellene megtérítenie az okozott károkat.¹⁹ A Parlament 2020-as állásfoglalásának mellékletében már úgy fogalmazott, hogy az MI-rendszerek sem jogi személyiséggel, sem emberi lelkiismerettel nem rendelkeznek, és kizárólagos feladatuk az emberiség szolgálata.²⁰

Amerikai szerzők álláspontja szerint az USA cégjogi szabályozása lehetővé tehetné, hogy a mesterséges intelligencia által vezérelt, autonóm rendszereket társasági szerződés formájában hozzák létre, ezáltal elismerve jogalanyiségüket. Álláspontjuk szerint az állam sem hagyhatja figyelmen kívül a realitásokat, mely szerint a közeljövőben a társaság életében meghatározó döntéseket az emberi döntéshozók nem önállóan, hanem autonóm rendszerek kizárólagos, vagy közreműködő felhasználásával fogják meghozni.²¹

A mesterséges intelligencia jogalanyiségének kérdését a magyar jogirodalom is feldolgozta. Újabban Keserű Barna Arnold álláspontja szerint a jogalanyiség garantálása akkor lenne megengedhető, ha megalkotnák az erős mesterséges intelligenciát, mely képes a gondolkodásra és tudattal rendelkezik.²² Ambrus István a büntetőjogi felelősség körében az MI önálló felelősségét elvetendő modellnek ítéli a szakirodalmi nézetek és filozófiai, erkölcsi okokra hivatkozva.²³

6. A jogalanyisággal kapcsolatos ellenvetések a büntetőjog aspektusából

A mesterséges intelligencia jogalanyiségével kapcsolatos problémákat a büntetőjogi felelősség tekintetében lényegében két csoportra oszthatjuk. Egyrészt felmerülnek bizonyos etikai aggályok, melyek – feltételezve a mesterséges intelligencia esetleges önálló cselekvését – a gépi működés sajátosságában leledzenek. Másrészt a mesterséges intelligencia jogalanyiséga felvet olyan szabályozási és jogtechnikai kérdéseket, melyek kétségessé teszik a büntetőjogi felelősség alkalmazhatóságának megfelelését, figyelembe véve az állam büntetési, bűnüldözési céljait.

19 <http://www.robotics-openletter.eu/> (2021.05.25.)

20 Az Európai Parlament 2020. október 20-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a mesterséges intelligenciára vonatkozó polgári jogi felelősségi rendszerrel kapcsolatban (2020/2014(INL))

21 BAYER, Shawn et al.: *Company law and autonomous systems: a blueprint for lawyers, entrepreneurs, and regulators*. Hastings Science and Technology Law Journal, 2017, 9(2), 135-161.

22 KESERŰ Barna Arnold: *A mesterséges intelligencia néhány magánjogi aspektusáról*. In: Glavanits Judit (szerk.): *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 116.

23 AMBRUS István: *A mesterséges intelligencia és a büntetőjog*. In: *Állam- és Jogtudomány*, LXI/4., 2020, 11-12.

A mesterséges intelligencia működése szempontjából – ismételten feltételezve, de nem megengedve a gép olyan szintű önállóságát, ami a felelősség ilyen irányú vizsgálatát szükségessé tenné – más erkölcsi „megfontolások” érvényesülnek, mint az emberi magatartások tekintetében. A mesterséges intelligenciát cselekvése szempontjából nem képzelhetőek el azok, az embernél meglévő külső magatartási szabályok, melyek a működést szabályoznák, és mederbe terelnék. A gép kizárólag az algoritmus által adott törvényszerűségek között képes működni. Ezzel szemben az emberi magatartásokat nem kizárólag az emberekben meglévő belső vágyak vezérlik: arra hatással vannak jogi, erkölcsi és vallási szabályrendszerek is. Természetesen az algoritmus megalkotója a saját erkölcsi, vallási normáit a mesterséges intelligenciát szabályozó programba beépítheti, azokat a jogszabályoknak megfeleltetheti, de a gép „magatartásaira” ható szabályrendszer továbbra is egyszintű lesz. A fentiekből kiindulva felmerül annak a veszélye, hogy a mesterséges intelligencia működését az emberek bizonyos része, vagy a többsége erkölcsstelennek ítéli: a gépre azonban ez az értékítélet nem tud hatással lenni. Másik oldalról nézve, a gépet önmagában az a tény, hogy a magatartása jogsértő, nem tarthat vissza annak tanúsításától, még akkor sem, ha a jogsértés tényét egyértelműen felismeri. A gép szabálykövetési lehetőségei tehát az algoritmikus működés folytán jelentősen korlátozottak, a szabályszegő magatartások pedig természetszerűleg társadalmi károkkal járnak.

Jogi és gyakorlati szempontból nézve az egyik legkomolyabb akadály a gép büntetőjogi felelősségének elismerésében a szankciók alkalmazásában mutatkozik. A mesterséges intelligenciával szemben, ha a jogalkalmazó megállapította az önálló büntetőjogi felelősségét, szankciót kell alkalmaznia. Félretéve annak a kérdésnek a problematikáját, hogy a mesterséges intelligencia által megvalósított bűncselekmények esetén az alanyi oldal hiányzik, felmerül az a kérdés, hogy milyen büntetést lehetne kiszabni a géppel szemben. A büntetőjogi kódexek által ismert büntetési nemeket emberi bűnelkövetők szankcionálására alkották meg. Nehezen képzelhető el, hogy adott esetben fizikai megjelenéssel nem rendelkező mesterséges intelligenciát büntessen meg a jogrendszer szabadságvesztéssel. Hasonlóan céltalannak mutatkozik a „halálbüntetés” adaptálása a gépi „elkövetőre.” Hiába rendelné el a bíróság a gép büntetőjogi felelősségének megállapítását követően annak szétszedését, mivel a mesterséges intelligencia képtelen felfogni a büntetés jelentését – ebben az értelemben maga a büntetés pedig nem szolgálná a büntetési célokat.²⁴

Kézenfekvőnek mutatkozik, hogy a jogi személyekkel szemben alkalmazható szankciók mintájára a mesterséges intelligenciával szemben is alkalmazásra kerüljenek ugyanezek az intézkedések. A 2001. évi CIV. törvény alapján – feltéve, hogy a jogi személy vezető tisztségviselőjének, tagjának stb. büntetőjogi felelősségét megállapították – a jogi személy megszüntetése, tevékenységének korlátozása rendelhető el,

24 GLESS, Sabine et al.: *If Robots Cause Harm, Who is to Blame? Self-Driving Cars and Criminal Liability*. *New Criminal Law Review*, Vol. 19, No. 3. 2016, 10-11.

illetőleg pénzbírsággal sújtható. Túl azon, hogy az említett okok miatt a gép képtelen felismerni az összefüggést az általa megvalósított bűncselekmény és a büntetőjogi szankció között, ezen jogkövetkezmények alkalmazása valójában azt a személyt érinti, akinek érdekében a gép kifejti a tevékenységét.

7. Konklúzió

Jelen tanulmány tehát azzal foglalkozik, hogy megvizsgáljuk, a társadalmilag legitimált cél szolgálhat-e annak alapjául, hogy a mesterséges intelligenciát fiktív jogalanyisággal ruházzuk fel. A magánjogi alapvetésekből kiindulva – elméletben - nem tűnik ugyanis elképzelhetetlennek, hogy a jogi személyeket jellemző, társadalmilag elismert célt, állandó szervezetet, elkülönült vagyont, s e mögött, annak terhére önálló vagyoni felelősséget és állami nyilvántartásba vételt rendeljünk a mesterséges intelligenciának.

Álláspontunk szerint azonban a büntetőjogi felelősség kiváltására nem lehet alkalmas a mesterséges intelligencia jogalanyiséga. Ha a jogalkotó elismeri a mesterséges intelligencia önálló jogalanyiságát, és ezzel együtt önálló büntetőjogi felelősségét, akkor az állam nem tudja érvényesíteni a büntetőhatalmát azokkal szemben, akiknek érdekében végső soron a gép alkalmazásra kerül. A jogalkotó előtt állhat az a lehetőség, hogy az állam büntetőigényét kizárólag a jogi személyekkel szemben is alkalmazható, elsősorban vagyoni jellegű szankciókkal érvényesíti a mesterséges intelligencia által megvalósított bűncselekmények esetén. Ez azonban elmoshatja a büntetőjog és a polgári jog között húzódó határokat, és a büntetőjog magánjogiasodásához vezethet. Egy ilyen büntetőpolitika továbbá nem szolgálná a büntetési célokat sem, valamint nem tudná megfelelően rendezni a bűncselekmény folytán megjelenő társadalmi problémákat sem.

Tárgyszavak:

mesterséges intelligencia; felelősség; jogalanyiség; kultúra

A REINTEGRÁCIÓ SIKERES (?!

1. Reintegráció fogalom meghatározása

A társadalomba történő beilleszkedés, illetve visszailleszkedés, azaz a reintegráció, mind a korábbi Bv. tvr., mind a hatályos Bv. Kódex célkitűzéseként szerepel.

Érdekesség, hogy a Kódex a reintegráció fogalmát, vagy annak változatait hozzávetőlegesen 100 esetben említi, ennek ellenére a 3. § alatt található Értelmező rendelkezések annak pontos definícióját nem tartalmazzák.

Ruzsonyi megfogalmazása szerint „*a reintegráció olyan ernyőfogalom, amely tartalmában – a különböző szakterületek tevékenységkörének megfelelően – jelentős különbségeket jelenít meg, ugyanakkor lényegi jellemzője, a kiszorult vagy marginalizálódott egyén közösségbe történő visszakерülésének elősegítése, minden esetben dominánsan érvényesül.*”²

Ruzsonyi megfogalmazásával tökéletes összhangban áll az angolszász szakirodalomban elterjedt *reentry* fogalom, melynek magyar fordítása, azaz az „újra belépés” többek szerint is idegenül hangzik.³

Tekintettel arra, hogy a reintegráció kifejezése már egy korábbi integrált állapotot feltételez, mellyel ellentétesen kijelenthető, hogy a börtön populáció jelentős hányadát érinti már a büntetésüket megelőzően a kirekesztődés, marginalizálódás és egyéb társadalmi hátrányok,⁴ kijelenthető, hogy az angolszász fogalom szavatosabban kifejezi a büntetés-végrehajtás során végbemenő komplex, társadalmi visszailleszkedést segítő tevékenységfolyamatot.

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea: habilitált egyetemi tanár, Bűnügyi Tudományok Intézetének Intézetvezetője

2 RUZSONYI Péter: *Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex*. In.: Deák Ferenc és dr. Pallo József (szerk.): *Börtönügyi Kaleidoszkóp Ünnepi Kötet Dr. Lőrincz József 70. Születésnapja tiszteletére*, Börtönügyi tanulmányok 1. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa Kiadványai, Budapest, 2014, 181. o.

3 SZABÓ Judit: *Speciális prevenció és dezisztencia*, Országos Kriminológiai intézet, 2019. 89. o.

4 ALBERT Fruzsina – BÍRÓ Emese: *A sikeres reintegráció, Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek*, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2015, 143. o.

2. Sikereséget, azaz a társadalmi visszailleszkedést befolyásoló tényezők⁵

Pásztai Péter Gergely tanulmányában számos külföldi forrás feldolgozása által igyekszik komplex képet adni a reintegrációt befolyásoló tényezőkről.

A sikertelen reintegrációt több okra vezetik vissza a különböző nemzetközi kutatásokban.

Christy A. Visser *Re-entry and Reintegration After Incarceration* című művében, a sikeres visszailleszkedés egyik kulcsának az erős családi és közösségi támogatást, a másik egy létező rendeletek és szabályok által irányított, tágabb társadalmi környezet meglétét jelöli meg.

Bahr S. J. szerint a volt fogvatartottak visszailleszkedésének sikerét vagy kudarcát az alábbi tényezők befolyásolják:

- a lakhely,
- a foglalkoztatottság,
- a család,
- a barátok,
- az elkövetett bűn minősége,
- a mentális állapot,
- a felkészítő és elterelő programok,
- a szociális közeg,
- az életkor.

Összegezvén a sikertelenség legfőbb okai a szétment családi és közösségi kapcsolatok, a munkanélküliség, a megfelelő utógondozás hiánya, és ezek következményei lehetnek. Ezen – a hazai börtön populációra is jellemző – sikeres visszailleszkedést hátráltató tényezők ellen igyekeznek felvenni a küzdelmet a büntetés-végrehajtási intézmények által foganatosított reintegrációs programok.

3. Reintegrációs programok

Azt már számos kutatás alátámasztja, hogy az elítéltek pozitív irányú változás nélkül képtelenek visszailleszkedni a társadalomba, azaz a sikeres reintegrálásuk kizárt. A kívánt és elengedhetetlen változás helyszínéül a büntetés-végrehajtási intézet szolgál, ahol a fogvatartottakban a reintegrációs és rehabilitációs programoknak köszönhetően büntetésük időtartama alatt kialakul a társadalmi hasznosság tudat, végbemegy azon változás, melynek keretében már tevékenyen és önként részt kívánnak venni saját életvitelük alakításában és felelősséget kezdenek vállalni saját sorsuk irányítása felett.⁶

5 PÁSZTAI Péter Gergely: *Egy reintegrációval foglalkozó kutatás megalapozása a külföldi publikációk tükrében*, Belügyi Szemle, 2020/7., 79.-81. o.

6 KÁRPÁTI Tamás: *A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben*. Börtönügyi Szemle. 2003. 22. évfolyam 3. szám 45-50. o.

Az említett reintegrációs programok mind-mind a sikeres visszailleszkedést negatívan befolyásoló tényezők ellen küzdenek, szorgalmazva ezzel a fogvatartottak új, jogkövető élethez kapcsolódó esélyeinek növelését.

A büntetés-végrehajtási intézet falain belül lezajló reintegrációs tevékenységeket nevezhetjük reintegrációs triáznak is. Ezen kategóriába tartozik a nevelés, az oktatás és a foglalkoztatás.

3.1. A nevelés

Ruzsonyi Péter⁷ és Földvári József⁸ szerint a nevelés nem szerepelhet a büntetés-végrehajtás céljaként, csakis a fogvatartottak gondolkodásmódjának, életszemléletének, érték- és motivációrendszerük megváltoztatásának sarkalatos, de nem kizárólagos eszközeként.

A sikeres visszailleszkedéshez szükséges fogvatartotti személyiségváltozás bekövetkezésének nélkülözhetetlen feltétele, hogy az elítéltek szellemi és testi állapotát, valamint általános és szakmai tudásukat fenntartsák és fejlesszék. Fentiekén túl, mind a régi Bv. tvr.,⁹ mind a jelenleg hatályos új Bv. Kódex¹⁰ további célokat is lefektet az elítéltek társadalmi beilleszkedésének elősegítése céljából.

A reintegráció egyik alapköve a büntetés-végrehajtás során történő nevelési folyamat. Módos álláspontja szerint a büntetés-végrehajtási nevelés nem más, mint „a rendelkezésre álló időn belül olyan célirányos személyiségfejlesztés vagy – korrekció, amely megalapozza a társadalmilag elvárt szükségletek kialakulását, valamint a nevelési hiányosságok pótlása révén segíti a normakövető magatartást, a társadalmi megfelelést”¹¹

A törvényi rendelkezések személyre szabott foganatosítása során, a nevelés tevékenység keretében elengedhetetlen a kollektív csoportos és az egyéni foglalkozások megszervezése.

7 RUZSONYI Péter: *Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalok fogvatartottak szabadságvesztés büntetésének végrehajtásában*. Börtönügyi Szemle 2008. 27. évfolyam 4. szám 14-32. o.

8 FÖLDVÁRI József: *Kriminálpolitika*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 262. o.

9 19. § (2) A szabadságvesztés végrehajtása során elő kell segíteni az elítéltek személyiségéből, előéletéből, befogadást megelőző sajátos életkörülményeiből, életviteléből, így különösen rendszeres alkoholfogyasztásából vagy kábítószer-használatából, a közterületen életvitelszerű lakhatást folytató sajátos élethelyzetéből adódó hátrányok csökkentésére irányuló egészségügyi, gyógyító, rehabilitációs ellátását, személyiségfejlesztő programokon való részvételét.

10 1. § (2) A büntetések és az intézkedések végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy az
a) a büntetésben és az intézkedésben megnyilvánuló joghátrányon, illetve a megelőzést szolgáló rendelkezések érvényesítésén túl elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását,
b) a fiatalok tekintetében a gyermekek jogainak érvényesülését is szolgálja,
c) a kényszergyógykezelés esetén a társadalom védelmén túl, a kényszergyógykezelt számára megfelelő kezelést és gondozást biztosítson.

11 MÓDOS Tamás: *Büntetés-végrehajtási nevelés*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998. 9.

Rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy a nevelés nem egy egyszeri cselekmény, hanem egy folytatódó tevékenységsorozat, mely során, az oktatás illetve képzés mellett, sor kerül az elítélt jellemének feltérképezésére (befogadásukra), a szükséges foglalkoztatás és önképzés biztosítására, rehabilitációs és szabadidőprogramok megszervezésére, valamint a családi és társadalmi kapcsolatok ápolásának segítésére.¹²

3.2. Foglalkoztatás

A reintegráció leglényegesebb eleme a foglalkoztatás. Mind a korábbi, mind a hatályos jogszabály deklarálja, hogy a foglalkoztatás címszó alá nem csupán a munkáltatás tartozik, hanem munkáltatási-, oktatási-, szakképzési-, terápiás foglalkoztatási- és egyéb reintegrációs programok összessége.

A sikeres társadalmi visszailleszkedés szempontjából kiemelten fontos az a tény, hogy az irányított foglalkoztatás bármely formájának alkalmazása enyhíti a szabadságelvonással járó negatív hatásokat, ezáltal a testi és szellemi egészség fenntartásán túl a társadalomban is hasznosítható alap-és szaktudás megszerzését is szavatolja.¹³

A Bv. Kódex „Az elítéltek reintegrációja” fejezet cím alatt a 164.¹⁴ szakaszában hangsúlyozza a szakképzés, betanított-munkás képzés reintegrációs jelentőségét, továbbá az (5) bekezdésben rögzíti, hogy „a bv. intézet lehetőségei szerint biztosítani kell az elítélt számára a rendszeres munkavégzés feltételeit”.

A Büntetés-végrehajtás hivatalos weboldalán az alábbiak szerint jellemzi a Szervezet a foglalkoztatás reintegrációs szerepét. „A reintegráció, vagyis a fogvatartottak társadalomba történő visszavezetése és a fogvatartotti foglalkoztatás kéz a kézben járnak: a munkáltatás, az oktatás, a jótételei programokban való részvétel és a társadalmi felelősségvállalás erősítése mind azt segíti, hogy a fogvatartottak újra megtalálják a jó irányt, visszanyerjék reményüket és méltóságukat, ezzel csökkentjük a visszaesésük esélyét.”¹⁵

Az új Bv. Kódex novumaként bevezetett munkaterápiás foglalkoztatás¹⁶ reintegrációs

12 LAJTÁR István: *Büntetés-végrehajtási jog*. Patrocinium Kiadó, Budapest 2011, 226. o.

13 KÓSZEGI Szilvia: *A fogvatartottak oktatása és képzése*. Börtönügyi Szemle, 2010, 29. évfolyam 3.sz. 55-62. o.

14 164. § (1) A reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt bűncselekményének társadalomra veszélyességét felismerje, annak következményeit lehetőség szerint enyhítse. Az elítéltet – büntetésének tartamához képest – betanított-munkás képzésben, szakmunkásképzésben, vagy a bv. intézet lehetősége szerint, a büntetés-végrehajtási szempontokra is figyelemmel, szakképzésben kell részesíteni, valamint – ha a bv. intézet parancsnoka engedélyezi – támogatható, hogy a felsőfokú tanulmányokat megkezdje vagy folytassa.

15 <https://bv.gov.hu/hu/foglalkoztatatas>

16 Bv. Kódex 3. §. 14.: munkaterápiás foglalkoztatás: a reintegrációs tevékenység azon formája, amikor elsősorban a kényszergyógykezelt, az ideiglenesen kényszergyógykezelt és a gyógyító-reintegráló csoportba helyezett, valamint a megváltozott munkaképességű vagy egyébként

jelentősége, hogy a munkáltatásban – a korábbi szabályzás vonatkozásában – részt venni képtelennek minősülő elítélteket szervezeten, a büntetés-végrehajtás keretei között foglalkoztatja, így ezen személyek reintegrációját közel azonos szintre emeli, mint a munkaképes fogvatartottaké, a munkaterápiás foglalkoztatás során felkészíti őket is a jövőbeni társadalomba történő visszailleszkedésre.

3.3. Oktatás

A büntetés-végrehajtási intézmények falain belül zajló oktatás legfőbb célkitűzése, hogy a frissen szabadult fogvatartottak munkaerő-piaci lehetőségeit növeljék.¹⁷

Az iskolai oktatás, mint a reintegrációs tevékenység egyik alapköve, a fogvatartottak komplex, szakismeretet, műveltséget magába foglaló fejlesztése által növeli a társadalomba történő visszailleszkedés lehetőségeit. Annak eredménye képen, hogy az elítéltek kezébe társadalmilag elismert, értékes és versenyképes végzettséget adnak, megteremtik számukra az életfenntartás esélyét, valamint egy választási lehetőséget a bűnözői életmódhoz történő visszatéréssel szemben.

3.4. A büntetés-végrehajtás intézmény falain kívül lezajló reintegrációs tevékenységek¹⁸

A reintegrációs triáson túl, a sikeres visszailleszkedést elősegítő reintegrációs tevékenység sorozat folytatódik a büntetés-végrehajtási intézetek falain túl is, hiszen elengedhetetlen hangsúlyozni azon tényt, mely a reintegrációs egy komplex folyamat, nem ér véget az elítéltek bv. intézményekből történő távozásával.

Ezen tevékenységek körébe tartozik a szabadulásra felkészítés, a társadalmi kötődés program, a reintegrációs őrizet, a feltételes szabadságra bocsátás és a reintegráció koronájának ékköve, az utógondozás¹⁹ is.

az egészségi állapota miatt a munkáltatásban részt venni nem képes elítélt foglalkoztatása szervezeten, rendszeresen, e törvényben meghatározott feltételekkel és térítési díj ellenében, büntetés-végrehajtási jogviszony keretében történik.

17 CZENCZER Orsolya 2008-as tanulmányában az esélynövelés eszközéül a fogvatartottak felzárkóztatását, ismeretanyagok gazdagítását, illetve egyéb, napjainkra alapvetővé vált képzések lehetőségének megteremtését – mint pl.: számítástechnika és nyelvvoktatás – jelölte meg. CZENCZER Orsolya: *Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben*. Börtönügyi Szemle 2008. 27. évfolyam 3. szám 1–12. o.

18 BELOVICS Ervin – VÓKÓ György: *A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata*, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2014, 266-278. o.

19 A büntetés-végrehajtás célkitűzései csupán részben valósíthatóak meg a végrehajtás ideje alatt, az utógondozás funkciója, hogy a végrehajtás során esetlegesen kialakult pozitív készséget realizálja, a visszailleszkedést garantálja. A büntetés végrehajtása alatt megkezdett reintegrációs tevékenység tulajdonképp az utógondozás szakaszában folytatódik tovább. Ékköként azért aposztrofáltam, mert az elítéltek ezt a jogintézményt már önkéntesen választhatják szabad

A felsorolt jogintézmények közös jellemzője, hogy igyekeznek segíteni és biztosítani a „szabad világgal” kialakítandó kapcsolatot, fogatosítani az intézmények falain belül elsajátított tudást és szakismeretet, illetve elindítani a fogvatartottakat a jogkövető életmód útján.

4. Visszakövetés²⁰

4.1. Éves átlagtelítettség mértéke

<i>Fogvatartotti átlagléttszámok alakulása (éves átlag)</i>			
<i>Fogvatartotti éves átlagléttszám¹</i>		<i>Fogvatartottak létszáma zárónapon²</i>	
<i>Év</i>	<i>Fő</i>	<i>Év</i>	<i>Fő</i>
2017.	17 944	2017.	17 343
2018.	17 251	2018.	16 303
2019.	16 664	2019.	16 334

1. táblázat

A büntetés-végrehajtási intézetek túltelítettsége nem csak hazánkban okoz komoly és orvosolásra váró problémát, hanem számos európai országban is.

Az uniós elvárásoknak a magyar büntetés-végrehajtás a telítettség-kiegyenlítő programjával, ütemezett férőhelybővítési projektekkkel igyekeznek eleget tenni.

A fenti táblázatból látható, hogy a 2019-es évben a fogvatartottak átlagos létszáma 16 664 fő volt. A végrehajtott férőhelybővítéseknek köszönhetően az átlagos telítettség jelentős csökkenést mutat az előző évekhez képest, 112%-os átlagos telítettségi szinten.

Napjainkra az alternatív büntetések és a szabadságelvonással járó egyéb kényszerintézkedések köre kibővült, az ebben résztvevő elítéltek száma folyamatosan növekszik.

A bűnügyi felügyelet (melyet az új Be. szabályoz), valamint a reintegrációs őrizet (melyet a bv. törvény szabályoz) bevezetésével a büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezett fogvatartottak száma jelentősen lecsökkent.

2019. december 31-én 395 fő elítélt állt reintegrációs őrizet hatálya alatt, amely két kisebb megyei bv. intézet létszámának felel meg.

Bűnügyi felügyelet alatt az Országos Rendőrfőkapitányság adatai alapján 2019. december 31-én 1 391 fő állt (melyből 658 elektronikus megfigyelő eszközzel ellátott).

emberként, egyfajta kísérő segítő kézként, mindenféle szigorú kötöttség és kötelező jelleg nélkül.

20 Jelen fejezetben szereplő táblázatokat és adatokat a legfrissebb Börtönstatisztikai Szemléből idézem. BÖRTÖNSTATISZTIKAI SZEMLE, Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP), 2020., ISSN 2416-0881 https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai_Szemle_2020.pdf (2021.05.15.)

4.2. Visszaesési mutatók

Visszaesési mutatók (2019. 12. 31.)		
Visszaesési fok	fő	%
<i>Első büntényes</i>	7 351	45,00
<i>Nem visszaeső</i>	509	3,12
<i>Visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő</i>	1 127	6,90
<i>Visszaeső</i>	1 239	7,59
<i>Többszörös visszaeső</i>	2 963	18,14
<i>Erőszakos többszörös visszaeső</i>	449	2,75
<i>Különös visszaeső</i>	2 051	12,56
<i>Többszörös különös visszaeső</i>	41	0,25
<i>Nincs megállapítva</i>	604	3,70
Összesen:	16 334	100,00

9. táblázat

A visszaesési adatokat tartalmazó táblázat alapján elmondható, hogy az összes fogvatartott csaknem fele első büntényes elkövető. A reintegráció sikerességének vonatkozásában elmondható, hogy az első büntényes elkövetők körében lehet a legnagyobb hatékonyságra számítani.

A populáció 41,29 százaléka minősül visszaesőnek, többszörös, erőszakos többszörös, különös vagy többszörös külön visszaesőnek. Esetükben sajnálatos módon –az esetleges korábbi- reintegrációs programok nem minősültek sikeresnek, hiszen szabadulásukat követően ismételten a bűnözés útjára léptek.

4.3. Beiskolázási mutatók

Beiskolázási mutatók									
Tanév	Általános iskola		Középszkola		Szakképzés		Felsőfokú		Összesen
	Fő	(%)	Fő	(%)	Fő	(%)	Fő	(%)	
2011/2012.	1 159	42,55	920	33,77	606	22,25	39	1,43	2 724
2012/2013.	787	34,78	836	36,94	602	26,60	38	1,68	2 263
2013/2014.	1 151	42,07	819	29,93	720	26,32	46	1,68	2 736
2014/2015.	1 083	34,91	858	27,66	1 131	36,46	30	0,97	3 102
2015/2016.	1 016	31,8	967	30,27	1 156 ¹²	36,18	56	1,75	3 195
2016/2017.	909	30,92	1 218	41,43	770	26,19	43	1,46	2 940
2017/2018.	821	27,90	1 252	42,54	828	28,13	42	1,43	2 943
2018/2019.	831	27,50	1 193	39,48	969	32,06	29	0,96	3 022
2019/2020.	856	27,21	1 242	39,48	1 024	32,55	24	0,76	3 146

11. táblázat

A beiskolázási összesített adatok mutatják, hogy az előző év számaival képest emelkedést mutatnak.

A létszám adatokat vizsgálva megállapítható, hogy mind az általános, mind pedig a középiskolai oktatásban résztvevők létszáma nőtt.

Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy még a fogvatartotti átlaglétszám csökkenése mellett is növekedést mutat az összesített beiskolázási létszám, így mindenképp pozitívumként lehet elkönyvelni a beiskolázási arányszám emelkedését.

Az adatok elemzésén túl, a Büntetés-végrehajtás szervezetei is külön felhívja a statisztikai szemle olvasójának figyelmét azon tényre, hogy egyre több elítélt kapcsolódik be a szakképzési programba vagy vesz részt oktatás valamely szegmensében munkavégzés mellett, mellyel segítik a társadalomba történő sikeres visszailleszkedésüket, illetve a jogkövető életmódjuk kialakításának lehetőségét.

4.4. Munkáltatási adatok

Munkáltatott fogvatartottak átlagos állományi létszáma (fő)						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
<i>Bv. gazdasági társaságok általi munkáltatás</i>	4 137	4 405	4 548	4 678	3 861	3 643
ebből ipari társaságnál munkáltatott:	2 082	2 334	2 521	2 620	2 320	2 195
ebből mg.-i társaságnál munkáltatott:	2 055	2 071	2 027	2 058	1 541	1 448
<i>Bv. intézeti munkáltatás</i>	2 741	2 963	3 334	3 483	3 125	3 495
<i>PPP munkáltatás¹⁴</i>	684	672	749	633	723	759
<i>Összesen:</i>	7 562	8 040	8 631	8 794	7 709	7 897

14. táblázat

Ahogy az fentebb hangsúlyoztam, az elítéltek sikeres reintegrációjának, a társadalomba való visszavezetésének legjelentősebb letéteményese és eszköze a munkáltatás. Az új Bv. Kódex hatályba lépését követően célkitűzése a jogalkotónak a teljes fogvatartotti foglalkoztatás megvalósulása, melyet a 2017. év végére sikerült elérni és azóta is sikerült fenntartani az elért eredményeket.

5. Zárógondolatok

A sikeres reintegráció kapcsán rendkívül fontos, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnésig tartó folyamatot, mint komplex egészet vizsgáljuk, melynek feladata a társadalom és annak tagjai védelme érdekében – a társadalommal összeütközésbe került – társadalomba történő visszavezetése, elismerésének elősegítése.

Társadalmi érdek, hogy a reintegráció szerves részévé váljon a büntetés-végrehajtási jognak, mivel a szabadságvesztésből szabaduló személyek letöltötték a rájuk kiszabott büntetésüket, megbűnhődtek az elkövetett bűnük miatt. A visszailleszkedésükhöz

nélkülözhetetlen, hogy a büntetés-végrehajtási intézmények falain belül elkezdődjön felkészítésük a jogkövető magatartásra, hogy a büntetés-végrehajtási intézményből kilépve, legyen valós választási lehetőségük a visszaesés és a tisztességes életmód között.

Álláspontom szerint az új Bv. Kódex által célkitűzésként feltüntetett reintegrációs programok sikeresen működnek, az újonnan hatályba lépett jogintézmények hosszútávon a sikeres visszailleszkedés elősegítésén túl alkalmassá válhatnak a túlzásfoltosság csökkentésére.

Fontosnak tartom azonban kiemelni, hogy a programok amúgy is „rövidnek” nevezhető időszakából csaknem másfél évet ellehetetlenített a korona vírus és a kezelésével járó szigorítási protokoll. Ebből kifolyólag valószínűleg a börtönstatisztikai szemle várt, friss adatai, a 2020-as és 21-es év vonatkozásában kevésbé lesznek a reintegráció sikerességének tükröképei, hiszen a büntetés-végrehajtási intézmény falain belül zajló tevékenységeket az elmúlt másfél évben majdhogynem teljes mértékben felfüggesztették.

Forrásjegyzék:

ALBERT Fruzsina – BÍRÓ Emese: A sikeres reintegráció, Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2015, 143. o.

BELOVICS Ervin – VÓKÓ György A büntetés-végrehajtási törvény magyarázata, hvg orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2014, 266-278. o.

BÖRTÖNSTATISZTIKAI SZEMLE, Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP), 2020., ISSN 2416-0881 https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai_Szemle_2020.pdf (2021.05.15.)

Bv. Kódex

Bv. tvf.

CZENCZER Orsolya: Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben. Börtönügyi Szemle 2008. 27. évfolyam 3. szám 1-12. o.

FÖLDVÁRI József: Kriminálpolitika, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1987, 262. o.

KÁRPÁTI Tamás: A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben. Börtönügyi Szemle. 2003. 22. évfolyam 3. szám 45-50. o.

MÓDOS Tamás: Büntetés-végrehajtási nevelés. Rejtjel Kiadó, Budapest, 1998. 9.

PÁSZTI Péter Gergely: Egy reintegrációval foglalkozó kutatás megalapozása a külföldi publikációk tükrében, Belügyi Szemle, 2020/7., 79.-81. o.

RUZSONYI Péter: Kriminálpedagógia és az új Bv. Kódex. In.: Deák Ferenc és dr. Pallo József (szerk.): Börtönügyi Kaleidoszkóp Ünnepi Kötet Dr. Lőrincz József 70. Születésnapja tiszteletére, Börtönügyi tanulmányok 1. A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa Kiadványai, Budapest, 2014, 181. o.

RUZSONYI Péter: Kriminálpedagógiai útkeresés a fiatalkorú fogvatartottak szabad-

ságvesztés büntetésének végrehajtásában. Börtönügyi Szemle 2008. 27. évfolyam 4. szám 14-32. o.

SZABÓ Judit: Speciális prevenció és dezisztencia, Országos Kriminológiai intézet, 2019. 89. o.

Tárgyszavak:

reintegráció, sikeresség, visszaesés, büntetés-végrehajtás

A BÉRANYASÁG VILÁGVISZONYLATBAN

Napjainkban világszerte számos pár dönt a bér- vagy pótanynaság valamely formája mellett azért, mert nem lehet saját gyermekük. A gyermekvállalás ezen lehetőségei ugyan az utóbbi néhány évtizedben jelentek meg a világ különböző pontjain, történelmi viszonylatban mégsem tekinthetők minden előzmény nélkülinek. Már a bibliai időkből is találunk e témakörhöz köthető példát. Gondoljunk például a Teremtés könyvében Ábrahám és Sára történetére. Miután Sára egyre idősebb lett, de a gyermekáldás nem érkezett, arra kérte Ábrahámot, hogy nemzzen szolgálójuktól, Hágártól utódot. Később Hágár megszülte Ismáelt. A fiúgyermek érkezését ugyanakkor féltékenység, kitagadás, menekülés és öröklési vita követte. A történet rávilágít, hogy a béranyaság minden esetben az érintettek sorsát meghatározó és megváltoztató következményekkel jár, ezek a következmények pedig sokszor nem láthatók előre. A béranyaság tehát számos személyes jellegű kérdést vet fel. Ezek mellett széles az olyan egyéb kérdések köre is, amelyek a folyamat orvosi, biológiai vetületét, vagy alkalmazásának a jogi lehetőségeit övezik. Mindezen kérdések száma a XXI. században, amikor a modern biotechnológia eredményeit hasznosítva ezen új asszisztált reprodukciós technológia egyre szélesebb teret nyer,² még inkább megsokszorozódik.

1. Béranyaság az Európai Unió tagállamaiban

Az Európai Unió tagállamainak béranyasággal kapcsolatos szabályait az Európai Parlament Alkotmányügyi Bizottsága egy 2013-ban készített összehasonlító tanulmányban³ foglalta össze. Az itt bemutatott adatok alapján a tagállamokban a béranyaság egyes formáinak a szabályozása és szabályozottsága rendkívül nagy változatosságot mutat.⁴ Néhány tagállamban – így például Franciaországban, Németországban,⁵

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Dr. Domokos Andrea intézetvezető, Károli Gáspár Református Egyetem

2 NEMÉNYI Eszter: *Dajkaanyaság*. Család Gyermek Ifjúság 2005/4. 6. o.

3 *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf), (2021.05.20.)

4 *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf), (2021.05.20.) 15-16. o.

5 Lásd részletesebben: NAVRATYIL Zoltán: *Az anyaság útvesztői*. Iustum Aequum Salutare 2010. 209. o.

Olaszországban és Svédországban – a béranyaság mind önkéntes és ingyenes, mind vagyoni ellentételezésért végzett formája tilalmazott. Ezzel szemben több ország – így Görögország⁶ és az akkor még tagállam Egyesült Királyság – a béranyaságot abban az esetben teszi lehetővé, ha azért nem jár fizetség. Ezek mellett számos tagállam – például Csehország, Románia vagy Szlovénia – szabályozása a béranyaság sem ingyenes, sem fizetett formáját érintően nem rögzít tilalmat. Az egyéb államokban a jog által biztosított lehetőségek ezen végpontok között helyezkednek el aszerint, hogy a jogintézmény alkalmazása milyen mértékben szabályozott, és a szabályozás milyen egyéb szempontok érvényesítését, követelmények tiszteletben tartását írja elő. Így például Hollandiában⁷ ugyan van lehetőség az ellenérték nélküli dajkaanyaságra, de szabályozás szigora miatt igen nehezen vehető igénybe.⁸ Az Alkotmányügyi Bizottság tanulmányának megállapítása szerint továbbá például csak Görögországban vannak olyan törvényi előírások, amelyek a béranyasággal kapcsolatos megállapodások szabályozását, elősegítését és kikényszerítését is magukban foglalják.⁹

A magyar jog egészen 1997-ig se nem tiltotta, se nem engedélyezte a pótanyaságot.¹⁰ Ebben az évben fogadták el az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényt (Eütv.), amely az eredeti szövege értelmében lehetőséget teremtett volna a pótanyaság ingyenes formája, a dajkaanyaság igénybevételére olyan esetben, amikor a gyermek genetikailag a kívánságszülőkhöz kötődik. További kritériumként szerepelt a javaslatban, hogy a reprodukciós eljárás ezen formája csak egészségügyi szempontból indokolt esetben lett volna igénybe vehető, és a pótanya kizárólag a kívánságszülők hozzátartozója lehetett volna. Feltételként kívánta tűzni a jogalkotó, hogy béranya már legalább egy saját gyermekkel rendelkezzen, illetve, hogy 25-40 év közötti életkorú legyen. A jogalkotó eredetileg az Eütv. dajkaterhességgel kapcsolatos szabályainak a késleltetett hatályba lépéséről rendelkezett annak érdekében, hogy kellő idő álljon rendelkezésre a kapcsolódó családjogi és öröklési jogi szabályok módosítására, a megfelelő jogszabályi környezet kialakítására. A jogalkotó ugyanakkor a dajkaterhesség hazai szabályozását érintően utóbb megváltoztatta az álláspontját. Ennek következtében az Eütv. dajkaanyasággal kapcsolatos szabályozásának a hatályba lépésére – sem a tervezett 2000. január 1-jei dátummal, sem utóbb – végül nem került sor.

6 Lásd részletesebben: *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf), (2021.05.20.) 40-48. o.

7 Lásd részletesebben: NAVRATYIL Zoltán 2010. 208-209. o.

8 ILLÉS Blanka: *Béranyaság*. <https://jogaszvilag.hu/eletmod/beranyasag/> (2020.07.16.)

9 *A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf), (2021.05.20.) 37. o.

10 MERRIKIN Gina: *Pótanyaság Magyarországon?* <https://arsboni.hu/potanyasag-magyarorszagon/> (2020.07.18.)

2005-ben ismét érintette az Országgyűlés az egyes egészségügyi tárgyú törvények módosításáról szóló T/18093. számú törvényjavaslat tárgyalásakor a dajkaterhesség kérdéskörét. A javaslat a reprodukciós kérdéseket illetően eredeti szövege szerint csak a petesejt-adományozás anonimitásának részleges feloldásával foglalkozott. A vita során érkezett mind a dajkaterhesség visszaállítását célzó, mind az egyedülálló nők mesterséges megtermékenyítésben való részvételét legalizálni kívánó módosító javaslat is, a dajkaterhesség azonban végül ismét kimaradt a törvényből.¹¹

Az Eütv. hatályos szabályozása a 166. § (1) bekezdésében taxatív felsorolja az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokat. Azok között sem a dajkaanyaság, sem a béranyaság nem található meg. A dajkaterhesség hatályon kívül helyezett rendelkezéseire az e) pont üres helye utal. Az Eütv. direkt szabályozása hiányában a dajkaanyaság hazai jogi kereteit az alábbi rendelkezések határozzák meg.

Magyarország Alaptörvényének G) cikke értelmében születésével a magyar állampolgár gyermeke magyar állampolgár. Az L) cikk (1) bekezdése értelmében továbbá Magyarország védi a házasság intézményét mint egy férfi és egy nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi. A (2) bekezdés kifejezetten rögzíti továbbá, hogy Magyarország támogatja a gyermekvállalást. A rendelkezésekhez fűzött indokolás értelmében a nemzet fennmaradásának letéteményese a család, a társadalom legkisebb egysége. Ezt felismerve rögzíti az Alaptörvény a család védelmének és a gyermekvállalás támogatásának a kötelezettségét. Az Alaptörvény tehát a hagyományos családmodell mellett áll ki. Rendelkezései alapján nem lenne kezelhető és bonyodalmakat vetne fel az állampolgárság megállapítása kapcsán például egy olyan helyzet, amelyben a gyermek donor ivarsejtekből, vagy pótanya petesejtjéből és donor hímivarsejtből fogan, és a donor, illetve a pótanya nem magyar állampolgár.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) Családjogi Könyve a rokonság, azon belül a leszármazáson alapuló rokoni kapcsolatok szabályozása körében foglalkozik az apai és az anyai jogállással. Itt rögzíti azt a biológiai tény, hogy „[a] gyermek anyja az a nő, aki megszülte.”¹² Ezáltal a szabályozás követi a *mater semper certa est* elvét, azaz azt, hogy az anya személye biztos és így tényként kezelhető. Arra az esetre, ha a gyermek reprodukciós eljárásból származott, a (4) bekezdés kizárja azon nő perindítási jogosultságát, aki az eljárás lefolytatásához ivarsejtet vagy embriót adományozott. A Ptk. normaszöveg-javaslatához fűződő jogalkotói indokolás szerint ez utóbbi rendelkezés már utal arra, hogy az orvostudomány fejlődése következtében a genetikai anya és a gyermeket megszülő anya személye nem feltétlenül esik egybe. „A törvény a szülőanya, illetve a genetikai anya közötti választást a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően úgy dönti el, hogy a gyermek anyjának azt a nőt tekinti,

11 CSERNUS Eszter: *Ki lebeszen anya?* Fundamentum 2006/1. 89-90. o.

12 Ptk. 4:115. § (1) bekezdés

aki megszülte. Ennek az új szabálynak nemcsak a hatályos jogban engedélyezhető reprodukciós eljárások szempontjából van jelentősége, hanem az ún. pótanynaság szempontjából is, mert e rendelkezés folytán nem lehet anyának tekinteni azt a nőt, aki más nőt kért fel arra, hogy a petesejtjéből származó embriót kihordja.”¹³ A Ptk. értelmében tehát a gyermek anyjának azt a nőt kell tekinteni, aki a gyermeket megszülte. „Ennek a rendelkezésnek mind a reprodukciós eljárások szempontjából, mind pedig a nálunk nem szabályozott dajkaterhesség szempontjából van jelentősége. Az anyaság megállapítása érdekében mind az anya, mind a gyermek, illetve halála után leszármazója pert indíthat; az a nő azonban, aki ivarsejtet vagy embriót adományozott, nem indíthat anyaság megállapítása érdekében eljárást. [...] Ez annak a rendelkezésnek a megfelelője, amely tilalmazza azt, hogy az ivarsejtet adományozó férfi apasági igényt érvényesítsen. Ez szemben állna azzal a cézzal, amellyel az adományozó férfi vagy nő az ivarsejtet rendelkezésre bocsátja.”¹⁴ A Ptk. emellett foglalkozik azzal a helyzettel is, amikor humánreprodukciós eljárás következménye a gyermek származása és az ivarsejt nem az anyától származik. A szabályozás értelmében az anya helyzete eltér az apától. Ha az apa nem a genetikai apa, pusztán a szándék megalapozza az apaságot, ezzel szemben az anya esetében csak a genetikai anya és az életet adó anya válik el egymástól, azaz az anya megszüli a gyermeket. A szakirodalmi álláspont szerint a hatályos szabályozás értelmezésekor figyelemmel kell lenni arra is, hogy az orvostudomány fejlődése mellett egyes európai és tengerentúli jogrendszerek engedik a dajkaanyaság (más elnevezéssel dajkaterhesség, pótanynaság) intézményét, amelynek keretei között nem az a nő vállalja a gyermek kihordását, aki a gyermek anyja kíván lenni. Ekkor fordulhat elő az a helyzet, hogy az a nő, aki a gyermek anyja kíván lenni, adott esetben pusztán szándéka révén válhat anyává, hiszen nem tőle származik a gyermek és nem ő hordja ki.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) a 175. §-ban szankcionálja az emberi test tiltott felhasználását, valamint a 172. §-ban az embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak a megszegését. A Btk. 213. §-a tiltja továbbá a családi jogállás megsértését. A tényállás alapján bűncselekménynek minősül az, ha egy gyermeket a születését követően – az örökbefogadási szabályok megsértésével – egy másik családban helyeznek el. A béranyaságnál kapcsolatban felmerülő bűncselekmények körébe sorolható még az emberkereskedelem és az embercsempészet is. Amennyiben ugyanis a béranya külföldi állampolgár, az eljárás a magyar szabályoknak csak akkor felel meg, ha a gyermeket ténylegesen megszüülő nő nyílt örökbefogadással a gyermeket örökbe adja a genetikai édesanyjának. Az örökbefogadási eljárásban ezen esetekben a kiskorúak nemzetközi örökbefogadásáról szóló

13 Indokolás a Ptk. 4:115. §-hoz

14 Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014.

hágai egyezmény rendelkezéseit kell alkalmazni.¹⁵ Ezekre figyelemmel kritérium, hogy a gyermek kihordása ne ellenérték fejében történjen.¹⁶ Ezen felül az örökbefogadás elismerése megtagadható, ha az örökbefogadás nyilvánvalóan a közrendjébe ütközik, tekintettel a gyermek mindenek felett álló érdekeire.¹⁷

2. Béranyaság a regionális nemzetközi jogban

Az Európa Tanács társadalmi ügyi bizottsága 2016 márciusában, majd az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése (PACE) 2016 októberében vetette el Petra de Sutter belga képviselő javaslatát a béranyaság nemzetközi szabályozására.¹⁸ A dokumentum arra vonatkozó kezdeményezést rögzített, hogy a 47 tagország tegyen további lépéseket, annak keretében dolgozzon ki nemzetközi irányelveket a béranyaság megfelelő alkalmazása és a gyermekek jogainak védelme érdekében. A kezdeményezéssel azonban a többség nem értett egyet.

Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (Egyezmény) Tizenhatodik Kiegészítő Jegyzőkönyve a tanácsadó véleményekről szól és 2018. augusztus 1-jén hatályba lépett.¹⁹ A bírósági tanácsadó vélemény ismert jogi eszköz a nemzetközi bíróságok előtti eljárásokban (pl. az ENSZ bíróságánál, az Amerika-közi Bíróságnál stb.). Általában nem kötelező, kivéve a hasonlóan működő Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásában hozott döntést. Ennek a jogi lehetőségnek jelen témánk szempontjából azért van különös jelentősége, mert az első tanácsadó vélemény alapjául szolgáló ügy éppen a béranyaság jogintézményét érintette.

15 2005. évi LXXX. törvény a gyermekeknek a nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló, Hágában, 1993. május 29. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről

16 4. Cikk

17 24. Cikk

18 *Human Rights and ethical issues related to surrogacy*. Motion for a resolution, Doc. 13562, 01 July 2014. <https://pace.coe.int/en/files/21092#trace-1>; *Children's rights related to surrogacy*. Report, Doc. 14140., 23 September 2016. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23015&lang=en> (2021.05.20.)

19 Meg kell jegyezni, hogy az Egyezmény alapján korábban is lehetett már tanácsadó véleményt kérni, de az nem vonatkozott az Egyezményben foglalt egyes jogokra, hanem a Bíróság szervezeti kérdéseiről szóló egyezményi fejezetekre korlátozódott, és csak a Miniszteri Bizottság kérhette. A Tizenhatodik Kiegészítő jegyzőkönyv szélesítette ki a kérelmezői kört, aminek eredményeként minden egyezményes joggal kapcsolatban lehet fordulnia tanácsadó véleményért a Bírósághoz. Eddig 3 ilyen véleménykérés volt, amelyből egyet elutasítottak és kettőben adtak érdemi választ. A Kiegészítő Jegyzőkönyvet Magyarország ugyanakkor egyelőre nem írta alá.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (Bíróság) az első tanácsadó véleményét²⁰ 2019. április 10-én egy francia ügyben adta ki. A tényállás szerint egy kaliforniai nő egy francia apa ivarsejtjével történt megtermékenyítést követően, bérnyasági szerződés alapján hordott ki egy ikerterhességet. A szülést követően a francia jog alapján a hatóságok nem jegyezték be az anyakönyvbe a „jogi” anyát, a genetikai apa feleségét, aki a bérnyasági szerződést kötötte. Az ügy előzménye volt, hogy a Bíróság a *Menesson kontra Franciaország* (65192/11) ügyben 2014. június 26-i ítéletében elmarasztalta Franciaországot, mert a nemzeti döntés sértette a gyermekeknek az Egyezmény 8. cikkében foglalt magán- és családi élethez való jogát. A jogsérelem abból fakadt, hogy a francia hatóságok nem voltak hajlandóak elismerni és honosítani az Egyesült Államokban bérnyaságtól törvényesen született gyermekek anyakönyvi kivonatát. A Franciaországban megismételt új eljárásban az ügy a Semmitőszék elé került, amely 2018. október 12-én fordult a Bírósághoz állásfoglalásért. A Nagykamara a felek, valamint több beavatkozó meghallgatása után, mintegy fél éves procedúra után adta ki tanácsadó véleményét. Ennek rövid lényege, hogy a gyermekeknek a 8. cikkben foglalt joga, hogy a „jogi” anyát bejegyezzék anyaként a születési anyakönyvekbe. Ha ez a külföldi jog elismerése folytán nem lehetséges, akkor más eszközzel, pl. örökbefogadás jogcímén kell megoldani. A Bíróság a francia Semmitőszék segítségével vélhetően azt kívánta demonstrálni, hogy a tagországok által kifejtett számos jogi aggály ellenére a tanácsadó vélemény, mint a jogi problémák megoldásának lehetséges útja is működőképes, ezért származik az első vélemény ebből a kezdeményezésből. Amellett pedig, hogy a Bíróság ilyen módon megerősítette a tanácsadó vélemény jogintézményét a bérnyaság területét érintően is hozzájárult a lassú, de szükséges jogfejlődéshez.

A tanácsadó vélemény alapjául szolgáló *Menesson kontra Franciaország* (65192/11, 2014. június 26.) ügy mellett említést érdemel a *Labassee kontra Franciaország* (65941/11, 2014. június 26.) ügy is, amelyben azonos volt az alapul fekvő probléma: az Egyesült Államokban bérnyasági szerződés alapján született gyermeket a francia hatóságok Franciaországban nem voltak hajlandók a kívánságszülők kérelmére nyilvántartásba venni. A Bíróság mindkét ügyben az Egyezmény 8. cikkének a megsértését állapította meg.²¹

A Bíróság formálódó gyakorlatának²² legutóbbi döntése a *Valdis Fjölnisdóttir és Mások kontra Izland* (71552/17, 2021. május 18.) ügyben született. Az indítványo-

20 Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, requested by the French Court of Cassation (Request No. P16-2018-001)

21 Hasonló ügyek: *Foulon and Bouvet v. France*, (9063/14 10410/14) 2016. július 21.; *Laborie v. France*, (44024/13) 2017. január 19.

22 *D. and Others v. Belgium* (29176/13, 2014. július 8.); *Paradiso and Campanelli v. Italy* (2017. január 24.); *C and E v. France* (1462/18, 17348/18, 2019. november 19.); *D v. France* (11288/18, 2020. július 16.)

zók kifogása szerint az izlandi hatóságok nem ismerték el a családi köteléket az első kettő, valamint azon harmadik indítványozó között, akit béranya szült az Egyesült Államokban. Az első két indítványozó, mint kívánságszülők egyike sem állt biológiai kapcsolatban a harmadik indítványozóval. Izlandon pedig, ahol tiltott a béranyaság, a hatóságok az első két indítványozó kérését, hogy őket a harmadik indítványozó szüleiként jegyezzék be, megtagadták. Az indítványozó közötti biológiai kapcsolat hiánya ellenére a Bíróság megállapította a családi kötelék fennállását. Ennek ellenére úgy ítélte meg, hogy a bejegyzés megtagadásának a nemzeti jogban – mivel az nem engedi meg a béranyaságot – volt megfelelő jogi alapja, így az Egyezmény 8. cikkének a sérelme nem volt megállapítható.²³

Forrásjegyzék:

A comparative study on the regime of surrogacy in EU Member States. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN.pdf) (2021.05.20.)

Advisory opinion concerning the recognition in domestic law of a legal parent-child relationship between a child born through a gestational surrogacy arrangement abroad and the intended mother, requested by the French Court of Cassation (Request No. P16-2018-001)

CSERNUS Eszter: *Ki lehessen anya?* Fundamentum 2006/1.

Human Rights and ethical issues related to surrogacy. Motion for a resolution, Doc. 13562, 01 July 2014. <https://pace.coe.int/en/files/21092#trace-1>; Children's rights related to surrogacy. Report, Doc. 14140., 23 September 2016. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23015&lang=en> (2021.05.20.)

ILLÉS Blanka: *Béranyaság.* <https://jogaszvilag.hu/eletmod/beranyasag/> (2020.07.16.)

Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez. Szerkesztette: VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter. Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014.

MERRIKIN Gina: *Pótanyaság Magyarországon?* <https://arsboni.hu/potanyasag-magyarorszagon/> (2020.07.18.)

NEMÉNYI Eszter: *Dajkaanyaság.* Család Gyermek Ifjúság 2005/4.

NAVRATYIL Zoltán: *Az anyaság útvesztői.* Iustum Aequum Salutare 2010.

NAVRATYIL Zoltán: *Az asszisztált reprodukciós eljárások a jogi szabályozás tükrében – különös tekintettel az in vitro embrió helyzetére.* http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/az_asszisztalt_reprodukcios_eljarasok_a_jogi_szabalyozas_tukreben_kulonos_tekintettel_az_in_vitro_embrio_helyzetere/ (2020.07.18.)

23 A Bíróság előtt folyamatban lévő ügyek: Schlittner-Hay v. Poland (56846/15, 56849/15); A.L. v. France (13344/20)

AZ OKOS VÁROSOK TRENDJEI, AVAGY AZ OKOS VÁROSOKNAK OKOS POLGÁROKRA VAN SZÜKSÉGÜK?

1. Bevezetés

A városi infrastruktúra egyre több olyan embert vonz, akik az urbanizáció előnyeit keresik a hagyományos vidéki életmóddal szemben, sok kulturális összefüggésben. Az ENSZ előrejelzése szerint 2050-re 6,5 milliárd ember fog élni a városokban.² Ennek eredményeként a városok számos kihívással néznek szembe, mivel erőforrásaik és infrastruktúrájuk egyre növekvő igénybevételnek van kitéve.³ Számos város arra összpontosítja erőfeszítéseit, hogy „okosabbá” váljon az IKT alkalmazásával a város működésének és irányításának különböző aspektusainak javítása érdekében, ideértve a helyi gazdaságot, a közlekedést, a forgalomirányítást, a környezetet, a polgárok életminőségét és a közszolgáltatások elektronikus nyújtását.⁴ Az intelligens város nem korlátozódik csupán a technológia használatára, hanem magában foglalja a fenntarthatóság és a városi növekedés egyéb meghatározóit, beleértve az emberi tőkét, az oktatást, a társadalmi tőkét és a környezeti kérdéseket. Az intelligens városok multidiszciplináris területet képviselnek, amelyet folyamatosan a technológia és a városfejlesztés fejlődése alakít. A felhasznált irodalom nagy része angol nyelvű, amely elsősorban annak köszönhető, hogy a terminológiai és elméleti fogalmi fejlődést a

-
- 1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Dr. Csáki-Hatalovics Gyula Balázs, PhD, egyetemi docens, KRE ÁJK Közigazgatási Jogi Tanszék
 - 2 STREITZ, Norbert A.: Citizen-Centred Design for Humane and Sociable Hybrid Cities. In: I. Theona & D. Charitos (Eds.), *Hybrid City 2015 - Data to the People*. Proc. of the Third International Biannual Conference. University of Athens, Greece. 2015. 17-20. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/292380200_Citizen-Centred_Design_for_Humane_and_Sociable_Hybrid_Cities (2021.05.16.)
 - 3 BRETZKE, Thayne & FLOWERDAY, Stephen: The Usability of IVRs for Smart City Crowdsourcing in Developing Cities. In *Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries* 2018., 1-14. DOI:10.1002/j.1681-4835.2016.tb00527.x Forrás: https://www.researchgate.net/publication/299391189_The_Usability_of_IVRs_for_Smart_City_Crowdsourcing_in_Developing_Cities (2021.05.17.)
 - 4 LI, Xing-Xin, ZHU, You-Wen, WANG, Jian: Efficient encrypted data comparison through a hybrid method. *Journal of Information Science and Engineering*, 2017. 33(4), 953-964. https://www.researchgate.net/publication/326551857_Efficient_encrypted_data_comparison_through_a_hybrid_method (2021.05.05.)

legtöbb esetben a magyar nyelvűek is az angol nyelvű publikációkra támaszkodva ismertetik, valamint főként az adatvédelmi, adatkezelési szempontú vizsgálat során kevés magyar nyelvű munka született és ezek is főleg informatikai, hálózatismereti szempontú megközelítésben. E rövid tanulmány célja, hogy a rámutasson: a jövő fejlődési irányai alapos körületekintést igényelnek a különböző információtechnológiai rendszerek összekapcsolása során, és a nem megfelelő biztonsági elvek és adatvédelmi megfontolások eredménytelenségre vezetnek. Valamint arra hívja fel a figyelmet, hogy a technológia önmagában nem elegendő az okos városfejlesztéshez, a polgárok és az egyéb szereplők képzése, szemléletformálása, kompetenciafejlesztése nélkülözhetetlen a hatékony, fenntartható működéshez. További átgondolást igényel, hogy az elvárt kompetenciák mennyire illeszkednek az ipar 4.0 típusú kompetenciákhoz, illetve az intelligens városok okozta gazdasági fejlődésnek mennyire felelnek meg ezek a kompetenciák, és a meglévő képző tudásközpontok, oktatási intézmények a képző szakemberekkel együtt alkalmasak-e ezen kompetenciák fejlesztésére, vagy itt is szemléletváltozásra van-e szükség.

2. Az okos város fogalmának terminológiai fejlődése

Az elmúlt évtizedben az intelligens városok számos, szorosan összefüggő definícióját javasolták, rengeteg különböző kifejezés és magyarázat arra utal, hogy nincs egységes és elfogadott definíció.⁵ A tanulmányok általában számos alternatív kifejezésre hivatkoznak a szakirodalomban, például: digitális városok,⁶ intelligens városok,⁷

-
- 5 CHONG, Miyoung; HABIB, Abdulrahman; EVANGELOPOULOS, Nicholas & PARK, Han Woo: Dynamic capabilities of a smart city: An innovative approach to discovering urban problems and solutions. *Government Information Quarterly*, 2018. doi:10.1016/j.giq. 2018.07.005 Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0740624X17303623> (2021.05.31.); SCHAFFERS, Hans; RATTI, Carlo & KOMNINOS, Nicos: Special issue on smart applications for smart cities - new approaches to innovation: Guest editors' introduction. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), II-V. Forrás: http://www.jtaer.com/dec2012/Editorial_p4.pdf (2021.05.05.); ZHUHADAR, Lily Popova; THRASHER, Evelyn; MARKLIN, Scarlett & DE PABLOS, Patricia Ordóñez: The next wave of innovation— Review of smart cities intelligent operation systems. *Computers in Human Behavior*, 2017. 66, 273-281. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/308961054_The_next_wave_of_innovation-Review_of_smart_cities_intelligent_operation_systems (2021.05.05.)
 - 6 SUN, Jun & POOLE, Marshall Scott: Beyond connection: Situated wireless communities. *Communications of the ACM*, 2017. 53(6), 121-125. Forrás: <https://m-cacm.acm.org/magazines/2010/60000/92491-beyond-connection-situated-wireless-communities/fulltext?mobile=true?mobile=true> (2021.05.26.); KEEGAN, Stephen; O'HARE, Gregory M. & O'GRADY, Michael: Retail in the digital city. *International Journal of e-Business Research*, 2012. 8(3), 18-32. Forrás: https://researchrepository.ucd.ie/bitstream/10197/3912/3/oGrady%20article_IJEBR%208%283%29.pdf (2021.05.22.)
 - 7 TAN, Margaret: Creating the digital economy: Strategies and perspectives from singapore.

vezetékes városok,⁸ mindenütt jelen lévő városok⁹ és érzékelő városok.¹⁰ A meglévő meghatározások általában különböző szempontokra összpontosítanak, például az intelligens városok definícióinak többsége a technológia szerepére összpontosít. Peng és mtsai. (2017)¹¹ az intelligens városokat definiálja olyan városokként, amelyeket fejlett technológiák alkalmazására fejlesztettek ki, többek között: intelligens hardver eszközök, pl. vezeték nélküli érzékelők, intelligens mérők, intelligens járművek, okos telefonok, mobil hálózatok, adattárolási technológiák és szoftverek. Guetat és munkatársai tanulmánya¹² (2016) szerint az intelligens város egy városfejlesztési elképzelés, amely több IKT-megoldást integrál a város erőforrásainak kezelésére. Ezek a meghatározások hangsúlyozzák az intelligens városokban létfontosságú szerepet játszó integrált információs technológiák kritikus fontosságát, amelyek fejlett szolgáltatásokat kínálnak az intelligens közlekedési rendszeren belül, az épületirányítás, az energia- és

International Journal of Electronic Commerce, 1999. 3(3), 105-122. Forrás: <https://www.jstor.org/stable/27750898?seq=1> (2021.05.22.)

- 8 TARGOWSKI, Andrew S.: Strategies and architecture of the electronic global village. *Information Society*, 1990. 7(3), 187-202. Forrás: <https://doi.org/10.1080/01972243.1990.9960094> ; STOLFI, Francesco, & SUSSMAN, Gerald: Telecommunications and transnationalism: The polarization of social space. *Information Society*, 2001. 17(1), 49-62; Forrás: DOI: 10.1080/019722401750067423; SPROULL, Lee & PATTERSON, John F.: Making information cities livable. *Communications of the ACM*, 2004. 47(2), 33-37. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/220422551_Making_information_cities_livable (2021.05.22.); FIETKIEWICZ, Kaja Joanna; MAINKA, Agnes & STOCK, Wolfgang G.: eGovernment in cities of the knowledge society. an empirical investigation of smart cities' governmental websites. *Government Information Quarterly*, 2017. 34(1), 75-83. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/307524671_eGovernment_in_cities_of_the_knowledge_society_An_empirical_investigation_of_Smart_Cities'_governmental_websites (2021.05.22.)
- 9 SHIN, Donghee: Ubiquitous city: Urban technologies, urban infrastructure and urban informatics. *Journal of Information Science*, 2009. 35(5), 515-526. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/220195614_Ubiquitous_city_Urban_technologies_urban_infrastructure_and_urban_informatics (2021.05.24.)
- 10 MONE, Gregory: The new smart cities. *Communications of the ACM*, 2015. 58(7), 20-21. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/282510488_The_New_Smart_Cities (2021.05.24.)
- 11 PENG, Guo Chao Alex; NUNES, Miguel Baptista & ZHENG, Luqing: Impacts of low citizen awareness and usage in smart city services: The case of London's smart parking system. *Information Systems and e-Business Management*, 2017. 15(4), 845-876. DOI:10.1007/s10257-016-0333-8 Forrás: https://www.researchgate.net/publication/310491800_Impacts_of_low_citizen_awareness_and_usage_in_smart_city_services_the_case_of_London's_smart_parking_system (2021.05.22.)
- 12 GUETAT, Sana Bent Aboukacem & DAKHLI, Salem Ben Dhaou: Services-based integration of urbanized information systems: Foundations and governance. *Information Resources Management Journal*, 2016. 29(4), 17-34. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/275539161_The_Governance_of_Services-based_Integration_of_Urbanized_Information_Systems (2021.05.24.)

környezetfigyelés, a biztonság, a közbiztonság és az e-kereskedelem területén.¹³

A szakirodalom hangsúlyozza a technológia szerepét az intelligens városok meghatározásában. Egy város azonban nem válhat okossá csupán a technológia használatával.¹⁴ Azonban a technológia katalizátor szerepet tölt be a társadalmi, környezeti, gazdasági és kulturális haladásban. Ennek eredményeként fontos, hogy az intelligens városok képesek legyenek erősíteni ezeket a tényezőket a technológia segítségével. Későbbi kutatások tanulmányaiban az intelligens városok meghatározásánál figyelembe vették az intelligens városok polgárait is, mint kritikus tényezőt. Ortiz-Fournier és mtsai¹⁵ (2017) az intelligens városokat okos lakóik, iskolai végzettségük, a társadalmi interakció minősége, a közélettel való integráció és a világra való nyitottság összefüggésében határozza meg. A tanulmányok egy másik csoportja a menedzsmentre és az operatív szempontokra összpontosít. Huang és mtsai¹⁶ (2017) szerint a város okos, ha intelligensen, hatékonyan és fenntartható módon működtetik. Korlátozott számú tanulmány a jólétre és a fenntarthatóságra összpontosít. Zhuhabar és mtsai¹⁷ (2017) kiemelik, hogy az intelligens városok egyensúlyban tartják a polgárok gazdasági jólétének és életminőségének szükségleteit. A fenntarthatóság témájára hivatkozik Sakurai és Kokuryo¹⁸ (2018) is, ahol az intelligens városok koncepcióját a jövőbeni

-
- 13 SCHAFFERS, H.; RATTI, C. & KOMNINOS, N.: Special issue on smart applications for smart cities -new approaches to innovation: Guest editors' introduction. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), II-V. https://www.researchgate.net/publication/341166746_Future_Trends_and_Current_State_of_Smart_City_Concepts_A_Survey (2021.05.22.)
 - 14 NAM, Taewoo & PARDO, Theresa A.: The changing face of a city government: A case study of Philly311. *Government Information Quarterly*, 2014. 31., S1-S9. Forrás: <https://daneshyari.com/article/preview/1024287.pdf> (2021.05.03.)
 - 15 ORTIZ-FOURNIER, Lillian V.; MÁRQUEZ, Eulaila; FLORES, Felix Rogelia; RIVERA-VÁZQUEZ, Juan C. & COLON, P. A.: Integrating educational institutions to produce intellectual capital for sustainability in Caguas, Puerto Rico. *Knowledge Management Research and Practice*, 2010. 8(3), 203-215. Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1057/kmrp.2010.11> (2021.05.03.)
 - 16 HUANG, Ke; ZHANG, X.-S. & WANG, Xiaofen: Block-level message-locked encryption with polynomial commitment for IoT data. *Journal of Information Science and Engineering*, 2017. 33(4), 891-905. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/326623487_Block-level_message-locked_encryption_with_polynomial_commitment_for_IoT_data (2021.05.03.)
 - 17 ZHUHADAR, Lily Popova; THRASHER, Evelyn; MARKLIN, Scarlett & DE PABLOS, Patricia Ordóñez: The next wave of innovation— Review of smart cities intelligent operation systems. *Computers in Human Behavior*, 2017.66, 273-281. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/308961054_The_next_wave_of_innovation-Review_of_smart_cities_intelligent_operation_systems (2021.05.05.)
 - 18 SAKURAI, M. & KOKURYO, J.: Fujisawa sustainable smart town: Panasonic's challenge in building a sustainable society. *Communications of the Association for Information Systems*, 2018. 42(1), 508-525. Forrás: <https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=4054&context=cais> (2021.05.15.)

fenntarthatóság összefüggésében tárgyalják. Egyes tanulmányok úgy tűnik, hogy alulról felfelé irányuló megközelítéssel közelítik meg ezt a témát a meghatározásukhoz, ahol a városok dinamikáját a polgárok, a vállalatok és a szervezetek részvételével kategorizálják.¹⁹

Az intelligens városoknak arra kell összpontosítaniuk, hogy a technológia hogyan segíthet a polgárok életének javításában, ahelyett, hogy elvárják, hogy a technológia önmagában változást idézzon elő. Az információs rendszer-alapú technológiák révén az embereket felhatalmazó megoldások valószínűleg a legnagyobb előnyökkel járnak.²⁰

3. Az okos városok trendjei

Számos tanulmány foglalkozott az intelligens városok különböző kategóriáival. Giffinger és mtsai. (2007)²¹ és Schuurman és mtsai. (2012)²² az intelligens életmód, az intelligens kormányzás, az intelligens gazdaság, az intelligens környezet, az okos emberek és az intelligens mobilitás javasolt dimenziói. Más tanulmányok javasolják: intelligens egészség, intelligens biztonsági rendszerek, intelligens épület, intelligens kormányzás, intelligens turizmus, intelligens hálózat, intelligens közlekedés, intelligens környezet, intelligens otthon és intelligens életmód.²³ Peng és mtsai (2017)²⁴

19 SCHAFFERS, Hans; RATTI, Carlo & KOMNINOS, Nicos: Special issue on smart applications for smart cities - new approaches to innovation: Guest editors' introduction. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), II-V. Forrás: http://www.jtaer.com/dec2012/Editorial_p4.pdf (2021.05.15.)

20 Uo. IV.

21 GIFFINGER, Rudolf; FERTNER, Christian; KRAMAR, Hans; KALASEK, Robert; MILANOVIĆ, Nataša & MEIJERS, Evert: *Smart cities - Ranking of European medium-sized cities*. 2007. Forrás: http://www.smartcity-ranking.eu/download/city_ranking_final.pdf (2021.05.08.)

22 SCHUURMAN, D.; BACCARNE, B.; DE MAREZ, L. & MECHANT, P.: Smart ideas for smart cities: Investigating crowdsourcing for generating and selecting ideas for ICT innovation in a city context. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), 49-62. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/248702867_Smart_Ideas_for_Smart_Cities_Investigating_Crowdsourcing_for_Generating_and_Selecting_Ideas_for_ICT_Innovation_in_a_City_Context (2021.05.11.)

23 CARAGLIU, Andrea; DEL BO, Chiara & NIJKAMP, Peter: Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, 2011. 18(2), 65-82. Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10630732.2011.601117> (2021.05.18.); PRAMANIK, Md Ieas, LAU, Raymond Y. K.; DEMIRKAN, Haluk & AZAD, Md Abul Kalam: Smart health: Big data enabled health paradigm within smart cities. *Expert Systems with Applications*, 2017. 87, 370-383. Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S095741741730444X?via%3DIhub> (2021.05.18.)

24 PENG, Guo Chao Alex; NUNES, Miguel Baptista & ZHENG, Luqing: Impacts of low citizen awareness and usage in smart city services: The case of London's smart parking system. *Information Systems and e-Business Management*, 2017. 15(4), 845-876. Forrás: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/17/6874/pdf> (2021.05.18.)

által tárgyalt intelligens szempontok: közlekedési szolgáltatások, egészségügyi szolgáltatások, energetikai szolgáltatások, közszolgáltatások, épületkezelési szolgáltatások, hulladékgazdálkodási szolgáltatások és oktatási szolgáltatások.

Keegan és mtsai²⁵ (2012) azt javasolták, hogy a város akkor váljon hatékonyan hatástalanító entitássá, amikor olyan különféle elemeket integrál, mint a forgalomfigyelés, a tömegközlekedés, a közüzemi szolgáltatások elosztása, az egészségügyi szolgáltatások kezelése, a szabadidő és az idegenforgalom, a szórakozás, az e-kormányzat, a sürgősségi reagálás és a kereskedelem. A tanulmányok úgy definiálják ezeket a szolgáltatásokat, hogy teljeskörűen be kell építeni őket egy holisztikus rendszerbe, akár részben, akár teljes mértékben hozzáférhetővé téve a nagyközönség számára.²⁶ Schuurman és mtsai (2012) a technológiára és az állampolgárokra fókuszáltak az együttműködő digitális környezetek összefüggésében, és arra, hogy ezek a tényezők hogyan segíthetik elő az innovatív alkalmazások fejlesztését, hangsúlyt fektetve a humántőkére, nem pedig arra számítva, hogy a digitalizáció önmagában képes átalakítani a városokat.

A kormányzat intelligens városokban betöltött szerepét számos tanulmány elemzi, ideértve a politikai stratégiákat és politikákat, a kiterjesztett várostervezést, amely jelentősen hozzájárulhat a közszolgáltatások együttműködéséhez, amely erősítheti a demokráciát és az átláthatóságot.²⁷ Ebben a kategóriában a legfrissebb tanulmányok többsége a nyílt adatokat és a nyílt kormányzással kapcsolatos kérdéseket tárgyalja.²⁸

25 KEEGAN, Stephen; O'HARE, Gregory & O'GRADY, Michael: Retail in the digital city. *International Journal of e-Business Research*, 2012. 8(3), 18-32. Forrás: <https://www.igi-global.com/gateway/article/68173#pnlRecommendationForm> (2021.05.22.)

26 CHONG, Miyoung; HABIB, Abdulrahman; EVANGELOPOULOS, Nicholas & PARK, Han Woo: Dynamic capabilities of a smart city: An innovative approach to discovering urban problems and solutions. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.07.005 https://www.researchgate.net/publication/326825862_Dynamic_capabilities_of_a_smart_city_An_innovative_approach_to_discovering_urban_problems_and_solutions (2021.05.12.); KEEGAN, Stephen; O'HARE, Gregory & O'GRADY, Michael: Retail in the digital city. *International Journal of e-Business Research*, 2012. 8(3), 18-32. Forrás: <https://www.igi-global.com/gateway/article/68173#pnlRecommendationForm> (2021.05.22.)

27 AL-NASRAWI, Sukaina; ADAMS, Carl & EL-ZAART, Ali: A conceptual multidimensional model for assessing smart sustainable cities. *JISTEM-Journal of Information Systems and Technology Management*, 2015. 12(3), 541-558. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/307851740_A_conceptual_multidimensional_model_for_assessing_smart_sustainable_cities (2021.05.25.); STAFFANS, Aija & HORELLI, Liisa: Expanded urban planning as a vehicle for understanding and shaping smart, liveable cities. *The Journal of Community Informatics*, 2014. 10(3). Forrás: https://www.researchgate.net/publication/288527285_Expanded_Urban_Planning_as_a_Vehicle_for_Understanding_and_Shaping_Smart_Liveable_Cities (2021.05.25.)

28 DITTRICH, Yvonne: Who designs the 'smart city'? An argument for democratising big data. *Scandinavian Journal of Information Systems*, 2017. 29 (2), 99-100. Forrás: http://iris.cs.aau.dk/tl_files/volumes/Volume%2029/29-2-Dittrich.pdf (2021.05.04.); GAGLIARDI, Dimitri; SCHINA, Laura; SARCINELLA, Marco Lucio, MANGIALARDI, Giovanna; NIGLIA, Francedco & CORALLO,

Nam és Pardo (2014)²⁹ metrikákat javasolt a kormányzati kezdeményezések intelligenciájának értékelésére, a választott tényezők: a hatékonyság, az eredményesség, az átláthatóság és az együttműködés. Az intelligens kormányzás dimenziójaként az integráció, az innováció, a tényeken alapuló döntéshozatal, a polgárközpontúság, a fenntarthatóság, a kreativitás, a hatékonyság, az egyenlőség, a vállalkozói szellem, a polgárok elkötelezettsége, a nyitottság, a rugalmasság és a technológiai hozzáértés kerültek tárgyalásra Gil-Garcia és mtsai (2016)³⁰ munkájában a sikeres intelligens városok kritikus elemeinek összefüggéseinek vizsgálata során. A felhőalapú szolgáltatások támogathatják az intelligens városokban a létesítmények fenntartható irányításának követelményeit.³¹

Az információs rendszerek és a kapcsolódó szolgáltatások elősegíthetik az együttműködésen alapuló kormányzást, és javíthatják a részvételt és az elkötelezettséget, támogatva a kormányzati ügynökségek és a külső érdekelt felek közötti információ-megosztást és integrációt.³² A kormány feladata az intelligens városok igazgatása és

Angelo: Information and communication technologies and public participation: Interactive maps and value added for citizens. *Government Information Quarterly*, 2017. 34 (1), 153-166. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/308163764_Information_and_Communication_Technologies_and_Public_Participation_interactive_maps_and_value_added_for_citizens (2021.05.11.); MATHEUS, Ricardo; JANSSEN, Marijn & MAHESHWARI, Devender: Data science empowering the public: Datadriven dashboards for transparent and accountable decision-making in smart cities. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.01.006 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X18300303> (2021.05.04.); VIEIRA, D. Ianegitz & ALVARO, Alexandre: A centralized platform of open government data as support to applications in the smart cities context. *International Journal of Web Information Systems*, 2018. 14 (1), 2-28. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/322456973_A_Centralized_Platform_of_Open_Government_Data_as_Support_to_Applications_in_the_Smart_Cities_Context (2021.05.04.)

29 NAM, Taewoo & PRADO, A. Theresa: Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. *ACM International Conference Proceeding Series*. 2014. 282-291. Forrás: 10.1145/2037556.2037602.

https://www.researchgate.net/publication/221585167_Conceptualizing_smart_city_with_dimensions_of_technology_people_and_institutions (2021.05.12.)

30 GIL-GARCIA, J. Ramon, ZHANG, Jing, & PURON-CID, Gabriel: Conceptualizing smartness in government: An integrative and multi-dimensional view. *Government Information Quarterly*, 2016. 33 (3), 524-534. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/300419781_Conceptualizing_smartness_in_government_An_integrative_and_multi-dimensional_view (2021.05.09.)

31 TRUONG, Hong - Linh, & DUSTDAR, Schahram: A survey on cloud-based sustainability governance systems. *International Journal of Web Information Systems*, 2012. 8(3), 278-295. Forrás: <https://dsg.tuwien.ac.at/team/sd/papers/Zeitschriftenartikel%20H.%20L.%20Truong%20A%20survey%202012.pdf> (2021.05.09.)

32 VIALE PEREIRA, Gabriela; CUNHA, Maria Alexandra; LAMPOLTSHAMMER, Thomas J.; PARYCEK, Peter & TESTA, Mauricio Gregianin: Increasing collaboration and participation in smart city governance: A cross-case analysis of smart city initiatives. *Information Technology for Development*, 2017.

irányítása különböző érdekelt felekkel való együttműködés révén a jobb és fenntarthatóbb intelligens város fejlődésének elérése érdekében, a szolgáltatásnyújtás költségeinek csökkentését szem előtt tartva.

4. Az okos városoknak okos polgárokra van-e szükségük?

A polgárok potenciális szolgáltatáshasználóként való részvételét számos tanulmány tárgyalja.³³ Az intelligens városokban a polgárok elkötelezettségének modellje a kormányzati funkciók együttes megtervezése és koprodukcója felé mozog, a felhasználó által létrehozott tartalom felhasználásával.³⁴ A tanulmányok rávilágítottak a felhasz-

23(3), 526-553. Forrás: <https://www.readcube.com/articles/10.1080/02681102.2017.1353946> (2021.05.12.)

- 33 CHONG, Miyoung; HABIB, Abdulrahman; EVANGELOPOULOS, Nicholas & PARK, Han Woo: Dynamic capabilities of a smart city: An innovative approach to discovering urban problems and solutions. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.07.005 https://www.researchgate.net/publication/326825862_Dynamic_capabilities_of_a_smart_city_An_innovative_approach_to_discovering_urban_problems_and_solutions (2021.05.12.); EL-HADDADEH, Ramzi; OSMANI, Mohamed; THAKKER, Dhaval, WEERAKKODY, Vishant & KAPOOR, Kawaljeet Kaur: Examining citizens' perceived value of internet of things technologies in facilitating public sector services engagement. *Government Information Quarterly*, 2019. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.09.009 https://bradscholars.brad.ac.uk/bitstream/handle/10454/16603/Thakker_et_al_GIQ.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2021.05.12.); PENG GC: Smart cities are built by smart citizens. Expert article in Financial Express. 2019. Forrás: <https://www.financialexpress.com/opinion/smart-cities-are-built-by-smart-citizens/136353/> (2021.05.22.); PENG, G. C. A., NUNES, M. B. & ZHENG, L.: Impacts of low citizen awareness and usage in smart city services: The case of London's smart parking system. *Information Systems and e-Business Management*, 2017. 15(4), 845-876. Forrás: <https://www.springerprofessional.de/en/impacts-of-low-citizen-awareness-and-usage-in-smart-city-service/11692486> (2021.04.12.); SALIM, F. & HAQUE, U.: Urban computing in the wild: A survey on large scale participation and citizen engagement with ubiquitous computing, cyber physical systems, and internet of things. *International Journal of Human Computer Studies*, 2015. 81, 31-48. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/273789915_Urban_computing_in_the_wild_A_survey_on_large_scale_participation_and_citizen_engagement_with_ubiquitous_computing_cyber_physical_Systems_and_internet_of_Things (2021.04.12.); SAUER, S.: Do smart cities produce smart entrepreneurs? *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), 63-73. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/262663940_Do_Smart_Cities_Produce_Smart_Entrepreneurs (2021.04.18.); TELL, M.; BORDIN, S.; MENÉNDEZ BLANCO, M.; ORABONA, G. & DE ANGELI, A.: Public design of digital commons in urban places: A case study. *International Journal of Human Computer Studies*, 2015. 81, 17-30. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/273400969_Public_design_of_digital_commons_in_urban_places_A_case_study (2021.04.18.)
- 34 BERTOT, John; ESTEVEZ, Elsa & JANOWSKI, Tomasz: *Digital Public Service Innovation: Framework Proposal*. Proceedings of the 9th International Conference on Theory and Practice of Electronic

nálók által létrehozott tartalom és elemzés lehetőségeire, amelyek felhasználhatók a prediktív modellek előállításához, lehetővé téve a helyi önkormányzatok számára, hogy stratégiailag és proaktívabban reagáljanak az állampolgárok igényeire.³⁵ Az IT-alapú intelligens eszközök használata a közszolgáltatásokban befolyásolhatja az állampolgárok közszolgáltatásokkal való elkötelezettségét, kiemelve annak fontosságát, hogyan javíthatja a technológia az elkötelezettséget.³⁶ Annak megértése, hogy a felhasználók hogyan lépnek kapcsolatba a technológiával, és az emberi viselkedés megváltoztatásának érzelmi vonatkozásai, kritikus fontosságú az intelligens városokban történő új folyamatok elfogadása szempontjából.

Egy település csak akkor lehet „okos város”, ha a közbiztonság, a személyes életkörülmények is rendezettek, a közszolgáltatásokhoz hozzáférést biztosító egyéniesített kapcsolat szintje, jellege valamifajta személyesség érzetét is képes kelteni. Ez a személyesség döntően a részvétel kifejezésen keresztül ragadható meg, ami általában többet jelent, mint pl. hasznos adatokhoz (információkhoz) való valós idejű hozzáférést: gyakran kifejezetten aktív, kezdeményező, illetve érdemi visszajelző, véleményt nyilvánító magatartásban ölt testet.³⁷ A városok gazdasági versenyképességi potenciálját az ott dolgozó emberek tudásával mérik a kutatók.³⁸ Mivel a városi gazdaságok húzóágazataivá az információs-kommunikációs technológiák váltak – szinte minden

Governance. 2016. 113-122. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/299388163_Digital_Public_Service_Innovation_Framework_Proposal (2021.04.16.); LIM, Chiehyeon; KIM, Ki-Hun.; KIM, Min – Jun; HEO, Jun-Yeo; KIM, Kwang - Jae & MAGLIO, Paul P.: From data to value: A nine-factor framework for data-based value creation in information-intensive services. *International Journal of Information Management*, 2018. 39, 121-135. Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401217300816> (2021.04.16.)

- 35 CHONG, Miyoung, HABIB, Abdulrahman, EVANGELOPOULOS, Nicholas & PARK, Han Woo: Dynamic capabilities of a smart city: An innovative approach to discovering urban problems and solutions. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.07.005 Forrás: https://www.researchgate.net/publication/326825862_Dynamic_capabilities_of_a_smart_city_An_innovative_approach_to_discovering_urban_problems_and_solutions (2021.05.12.)
- 36 EL-HADDADEH, Ramzi; OSMANI, Mohamad; THAKKER, Dhaval; WEERAKKODY, Vishanth & KAPOOR, Kawaljeet Kaur: Examining citizens' perceived value of internet of things technologies in facilitating public sector services engagement. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.09.009 <https://research.aston.ac.uk/en/publications/examining-citizens-perceived-value-of-internet-of-things-technolo> (2021.05.30.)
- 37 RIXER, Ádám: A közigazgatás új iránya: A személyesség. Új Magyar Közigazgatás, 2019. 12(4) 1-16. 8. Forrás: http://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2019/4/01_tanulmányok_A_kozigazgatas_uj_iranya.pdf (2021.05.30.)
- 38 ANGELIDOU, Margarita; GOUNTARAS, Nikolas; TARANI, Paraskevi: Engaging digital services for the creation of urban knowledge ecosystems: The case of Thermi, Greece. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 2012. (3)4., 331–350. Forrás: <http://doi.org/bxns> (2021.05.30.)

területen a szoftverek és különböző informatikai rendszerek integrálják a termelést-, ezért az ilyen rendszereket működtető tudás az új gazdaság meghatározó tőkéjévé vált. A technológiai fejlődés hatására átalakuló gazdasági folyamatok a munkapiacokon, és ennek megfelelően a vállalatok és a munkavállalók kapcsolatában is érezhető változásokat eredményeznek. A témával foglalkozó szerzők arra hívják fel a figyelmet, hogy mindez a munkavállalókkal szembeni elvárásokat is jelentősen átformálja. Az információgazdaság kialakulása során érezhető tendenciák a munka világában is „átrendezik” a munka tartalmi és formai kereteit, és a korábbinál sokkal nagyobb rugalmasságot követelnek a munkavállalóktól.³⁹

A munkavállalóktól a digitális világban dolgozó cégek sokszor gyökeresen ellentétes attitűdöket, sokkal kiegyensúlyozottabb önértékelést, alkalmazható szakmai tudást, kreativitást, szociális képességeket és maximális nyitottságot, rugalmasságot, tanulási képességeket követelnek. Vajon képes-e mindenki ennek megfelelni, a specializáció vagy a verztalítás dominál, milyen munkavállalói és tanulási stratégiák körvonalazódnak az egyéni alkalmazkodási folyamatokban. A munkaerő-piacon megfigyelhető átalakulások új megoldásokat követelnek az alkalmazkodás folyamatában a munkavállalóktól, a vállalatoktól.⁴⁰

Minden technológiának megvan a maga kulturális és társadalmi kontextusa, amelynek logikája a konkrét eszközhasználatra is rányomja bélyegét. Erre a jelenségre utal Eileen Green és Leight Keeble, amikor a technológia „tartalmáról” és hatáiról írnak, amelyek önmagukban is megmutatják, hogy egy adott technológiai eszközrendszer kinek készül, és egyúttal azt is kijelölik, hogy ki lesz az, aki nem, vagy csak nagy nehézségek árán tudja majd azt felhasználni.⁴¹ A komplexitás persze felerősíti a magas képzettségek, a magas képességek szükségességét, hiszen a munkaerőpiacon csak ezek a munkavállalók lesznek versenyképesek. Ez viszont megint csak felerősíti a munkaerőpiac szegmentálását az alacsony képességek/alacsony fizetés és a magas képességek/magas jövedelem dimenziók mentén, ami tovább fogja gyengíteni az információs társadalmak integrációs erejét.⁴²

Az automatizálás hatásáról élénk vita alakult ki az utóbbi években. Természetesen a várható hatás megítélése nagyon nehéz, hiszen a robotok, a mesterséges intelligencia

39 SZABÓ Katalin, HÁMORI Balázs: Információgazdaság, Digitális kapitalizmus vagy új gazdasági rendszer? Budapest, Akadémiai Kiadó 2006. 614

40 TÓTHNÉ TÉGLÁS, Tünde: Kompetencia vállalati, munkavállalói és felsőoktatási szemmel. *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században*. 2016. (6) Budapest, Óbudai Egyetem, KKGK, 412-433. Forrás: http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/29_Tohtne-Tunde.pdf (2021.04.28.)

41 KEEBLE, Leigh & LOADER, Brian: Community informatics : shaping computer-mediated social relations. 2011. London, Routledge.

42 MOLNÁR, Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai. Új magyar közigazgatás. 2015. 43-51. Forrás: http://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2018/3/06_Negyedik_ipari_forradalom.pdf (2021.06.02.)

újabb és újabb alkalmazási területei jelennek meg. A PwC újabb elemzéssel jelentkezett 2018 elején (PwC 2018), amelynek során 29 ország több mint 200 ezer munkavállalójának munkahelyeit vizsgálták az OECD PIAAC adatbázisát használva.⁴³ A PwC elemzése szerint, összességében a mesterséges intelligencia hatása sem lesz más, mint robotoké vagy egyéb hasonló technológiáké, azaz körülbelül ugyanannyi munkahelyet hoznak létre, mint amennyit elvesznek. Viszont a munkahelyek eloszlása a szektorok között nagyon megváltozik. A PwC becslései szerint például az egészségügyben 22%-kal, a tudományos és technikai szektorban 16%-kal, az oktatásban pedig 6%-kal gyarapodnának a munkahelyek. Ezzel szemben, a gyári munkahelyek akár 25%-kal csökkenhetnek, a szállítási és raktármunkákkal foglalkozók akár 22%-a veszítheti el a munkáját, és a közigazgatásban 18%-kal lehet kevesebb a foglalkoztatottak száma.

Innovatív tervezési megközelítésekre van szükség a sikeres intelligens városok számára.⁴⁴ Gascó-Hernandez (2018) tanulmánya⁴⁵ ezt a szempontot demonstrálta Barcelona esetében és annak okos várossá válásának alakulását. A tanulmány a polgárok partnerségének kritikáját hangsúlyozta a potenciális intelligens városokkal kapcsolatos projektek megtervezése, végrehajtása és értékelése során. A tanulmány kifejti, hogy a város vezetése fogalmazta meg az intelligens város stratégiáját és hajtotta végre más szereplők, főleg vállalkozások, kutatóközpontok és egyetemek bevonásával, annak érdekében, hogy a legjobb módon váljon okossá a település. Az egyszerű polgároknak azonban nem volt beleszólásuk, és nem is értették az intelligens város koncepcióját. A város célja az volt, hogy okosabbá váljon polgárainak javára, de anélkül, hogy bevonta vagy oktatta volna őket. Rana és mtsai. (2018)⁴⁶ indiai kontextusból vizsgálta az okos városok fejlődését befolyásoló akadályokat. A tanulmány megállapította, hogy a kor-

43 PRICE WATERHOUSE COOPERS: Will robots really steal our jobs? An international analysis of the potential long term impact of automation. 2018. Forrás: https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/impact_of_automation_on_jobs.pdf (2021.06.02.)

44 AXELSSON, Karin & GRANATH, Malin: Stakeholders' stake and relation to smartness in smart city development: Insights from a swedish city planning project. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.09.001. https://www.researchgate.net/publication/327626815_Stakeholders'_stake_and_relation_to_smartness_in_smart_city_development_Insights_from_a_Swedish_city_planning_project (2021.06.02.); LEE, J., & LEE, H.: Developing and validating a citizen-centric typology for smart city services. *Government Information Quarterly*, 2014. 31(SUPPL.1), S93-S105. doi:10.1016/j.giq.2014.01.010. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/325304603_Smart_governance_in_the_context_of_smart_cities_A_literature_review (2021.05.02.)

45 GASCÓ-HERNANDEZ, Mila: Building a smart city: Lessons from barcelona. *Communications of the ACM*, 2014. 61(4), 50-57. Forrás: <https://cacm.acm.org/magazines/2018/4/226370-building-a-smart-city/fulltext> (2021.05.05.)

46 RANA, N. P.; LUTHRA, S.; MANGLA, S. K.; ISLAM, R., RODERICK, S. & DWIVEDI, Y. K.: Barriers to the development of smart cities in indian context. *Information Systems Frontiers*, 2018. Forrás: doi:10.1007/s10796-018-9873-4. (2021.05.05.)

mányzás a legjelentősebb akadálykategória, és azt javasolja a döntéshozóknak, hogy támogassák az e-kormányzás szolgáltatásait az elszámoltathatóság és az átláthatóság növelése érdekében az intelligens városok fejlesztésének döntési folyamatában.

A gépi tanulás (ML) és a mesterséges intelligencia (AI) technikák segítik az adatokban rejlő lehetőségek kiaknázását, az adatközpontú stratégia elengedhetetlennek tűnik a polgárközpontú, intelligens e-kormányzás megvalósításában.⁴⁷ Az adatközpontú e-kormányzati modell, mint digitális közszolgáltatások gyűjteménye, amely a korábban tárolt adatokat visszacsatornázza az állampolgárok felé, mint megoldásokat, döntéseket és reformokat a felgyorsult nemzeti növekedés érdekében.

A smart city megoldások társadalmi kihívásai kiemelt fontosságúak. Erre többek között az ENSZ által kiadott jelentés⁴⁸ is felhívja a figyelmet (UN 2016). A jelentés azonosítja a smart city infrastruktúrák tervezésének legfontosabb kihívásait, amelyek közül a befogadó smart cityk releváns a cikk szempontjából. A jelentés kiemelten foglalkozik azzal, hogy a smart city fejlesztéseknek biztosítaniuk kell, hogy a városlakók minden csoportja megfelelőképpen tudjon élni a kínált lehetőségekkel, és a fejlesztéseknek támogatniuk kell a befogadást. Számba kell venni a sérülékeny társadalmi csoportok igényeit. Ők azok, akiket leginkább fenyeget annak veszélye, hogy nem tudják megfelelőképpen használni a smart city alkalmazásokat, vagy lakóhelyüket kevésbé érik el a fejlesztések.

5. Ajánlások az okos városok fejlesztéséhez az adatkezelés terén

A nyílt adatok egy olyan mechanizmus részei, amelynek célja az intelligens kormányzás elősegítése az érintettek adataival folytatott kommunikációjuk javításában és hozzáférhetőbbé tételében.⁴⁹ Az állampolgároknak és a kormánynak képesnek kell lennie arra, hogy eldöntse, hogyan, hol és mikor használja fel az összegyűjtött adatokat.⁵⁰ Pereira és mtsai tanulmányukban (2017) megállapították, hogy a nyílt adattal kapcsolatos kezdeményezések javíthatják a közérték elérését a közgazdaságtan, a stratégia, a

47 AGBOZO, E.; SPASSOV, K.: *Establishing Efficient Governance through Data-Driven eGovernment*. 2018., 11.

48 UNITED NATIONS (UN). Sustainable Development Goals. Forrás: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals> (2021.05.02.)

49 VIEIRA, D. Ianegitz & ALVARO, Alexandre: A centralized platform of open government data as support to applications in the smart cities context. *International Journal of Web Information Systems*, 2018. 14(1), 2-28. Forrás: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3149485.3149512> (2021.05.26.)

50 DITTRICH, Y.: Who designs the 'smart city'? An argument for democratising big data. *Scandinavian Journal of Information Systems*, 2017. 29(2), 99-100. Forrás: http://iris.cs.aau.dk/tl_files/volumes/Volume%2029/29-2-Dittrich.pdf (2021.05.26.)

politika, a gondnokság és az életminőség szempontjából.⁵¹ Matheus és mtsai. (2018)⁵² két intelligens város esetének (forgalmi irányítópult és tömegközlekedési irányítópult) segítségével vizsgálta a nyílt adatokhoz kapcsolódó kihívásokat. A tanulmány kiemelte a legfontosabb szempontokat: az adatok elégtelen minősége, az adatok megértésének hiánya, a gyenge elemzés, a téves értelmezés, az azokkal kapcsolatos zavar, az eredmények és az előre megtervezett nézet összehasonlítása. Ezek a kihívások és esetleges helytelen kezelésük összekapcsolódáshoz, helytelen döntéshozatalhoz és a kormány iránti bizalom csökkenéséhez vezethetnek.

Az e-közigazgatás az intelligens város nélkülözhetetlen része, amely információs és kommunikációs technológiákat használ a kormányzati szervek és az állampolgárok, a vállalkozások és más kormányzati szervek közötti kapcsolatok átalakításához, a jobb kormányzati szolgáltatások, a jobb interakciók és a kormányzati működés hatékonyságának javítása érdekében. A városi népesség drámai növekedése jelentősen megnöveli az intelligens városokhoz, majd az e-kormányzati rendszerhez, mint az intelligens városok központi igazgatásához kapcsolódó eszközök számát. Az okos városok újat mutatnak a kormányok számára, soha nem látott gazdasági lehetőségeket rejtenek, bár az új technológiák mindig társulnak a biztonság és a magánélet fenyegetésének lehetőségével. Az intelligens város magasabb fokú hálózati kiépítettséget, technológiai csatlakozást igényel, hogy a nagyszámú, a különféle szoftveres és hardveres képességekkel rendelkező eszköz hozzáférjen a szolgáltatásaihoz. Mivel minden várost hatóságok irányítanak, a kormánynak olyan szolgáltatásokat kell kínálnia az intelligens városoknak, amelyek intelligens kormányzást eredményeznek. Az e-kormányzati rendszerek elsődleges célja olyan online szolgáltatások nyújtása a polgárok, a vállalkozások és a kormányzati szervek (szervezeti egységek) számára, amelyek segítik a fenntartható fejlődés biztosításában, a minőségileg jobb élet kialakításában.⁵³ A kormány és a vállalkozások információkat cserélnek egymás között, például szabályokkal és szabályozással, az üzleti engedélyek online alkalmazásával stb.

51 PEREIRA, Gabriela Viale; MACADAR, Marie Anne; LUCIANO, Edimara M. & TESTA, Mauricio Gregianin: Delivering public value through open government data initiatives in a smart city context. *Information Systems Frontiers*, 2017. 19(2), 213-229. Forrás: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10796-016-9673-7.pdf> (2021.05.15.)

52 MATHEUS, R.; JANSSEN, M., & MAHESHWARI, D.: Data science empowering the public: Datadriven dashboards for transparent and accountable decision-making in smart cities. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.01.006 <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0740624X18300303?token=A5FAC7F7C626969D54B47EAB436881A57295890776BFD8B0A9023B5F469996A0131E97BD8B7A95AA704E5EC0FA9655D7&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210606120453> (2021.04.28.)

53 CARTER, Lemuria and BÉLANGER, France: The utilization of e-government services: citizen trust, innovation and acceptance factors. *Information systems journal*, 2005. 15(1):5–25, Forrás: <http://csel.eng.ohio-state.edu/productions/intel/research/trust/utilization%20of%20e-government%20services.pdf>

kapcsolatban. Annak ellenére, hogy számos város elfogadta az e-kormányzati rendszereket az interneten keresztül hatékony és eredményes szolgáltatások nyújtásának eszközeként, továbbra is a biztonsági és a magánéleti fenyegetések jelentik a legnagyobb aggodalmat, mint például a kibertérbeli identitáslopások és a magánélet megsértése.⁵⁴ A polgárok nem állnak készen az elektronikus közszolgáltatásokkal való kapcsolatra a bizalom hiánya miatt, amelyet az e-kormányzati rendszerek bevezetésének jelentős akadályaként azonosítanak.⁵⁵ Ha az e-kormányzati rendszerek nincsenek megfelelően biztosítva, akkor a kibertámadások és a kiberterrorizmus bármikor károsíthatják az e-kormányzati rendszereket, és sok szempontból veszteséghez és kárhoz vezethetnek. A leggyakoribb kibertámadások a szolgáltatásmegtagadási támadások, az illetéktelen hálózati hozzáférések, a személyes adatok ellopásai, az online pénzügyi csalások, a webhelyek rontása, az alkalmazások támadásai, és az információs rendszerbe történő behatolással kapcsolatos támadások. Az állampolgárok figyelemmel kísérése céljából összegyűjtött személyes és egyéb érzékeny információk megfelelő rögzítésével és felhasználásával kapcsolatban a magánszférának sok aggálya van a kormányokkal szemben, amelyet sokan a magánéletük megsértésének tekintenek.⁵⁶ Az aggodalmak nem alaptalanok, mert és a közelmúltban számos súlyos információszivárgás történt. 2015-ben az Egyesült Államok (USA) kormánya hatalmas kibertámadásokat szenvedett el a kormányzati rendszerek ellen, amelyek mintegy 21,5 millió ember, köztük alkalmazottak és családtagjaik érzékeny információit tárták fel.⁵⁷ A támadások személyes adatok, például társadalombiztosítási számok, ujjlenyomatok, hitelkártya-információk, címek, egészségügyi és pénzügyi nyilvántartások, valamint egyéb magáninformációk eltulajdonítását eredményezték. Ezek az események alapot szolgáltatnak arra, hogy a polgároknak megrendült a bizalmuk az e-kormányzati rendszerekkel szemben.

54 BÉLANGER, France and CARTER, Lemuria: Trust and risk in e-government adoption. *The Journal of Strategic Information Systems*, 2008. 17(2):165–176, Forrás: https://www.researchgate.net/publication/222654837_Trust_and_risk_in_e-government_adoption (2021.06.1.)

55 Ramaraj PALANISAMY and Bhasker MUKERJI: Security and privacy issues in e-government. In *EGovernment Service Maturity and Development: Cultural, Organizational and Technological Perspectives*, 2012. 236–248. IGI Global, Forrás: https://www.researchgate.net/publication/287735159_Security_and_Privacy_Issues_in_E-Government (2021.04.28.)

56 VAN ZOONEN, Liesbet: Privacy concerns in smart cities. *Government Information Quarterly*, 2016. 33(3) 472–480, Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X16300818> (2021.04.30.)

57 BERSHIDSKI, Leonid: E-Government Sounds Great Until the First Hack. 2017. Forrás: <https://english.aawsat.com/home/article/1096171/leonid-bershidsky/e-government-sounds-great-until-first-hack> (2021.05.05.)

6. Összefoglalás

Az intelligens kormányzás hozzájárul az intelligens városokhoz a vezetés és a kormányzás révén, amelyek elengedhetetlenek a polgárok életének javításához. A szakirodalom hangsúlyozza a technológia szerepét az intelligens városok meghatározásában. Egy város azonban nem válhat okossá csupán a technológia használatával.⁵⁸ Azonban a technológia katalizátor szerepet tölt be a társadalmi, környezeti, gazdasági és kulturális haladásban. Ennek eredményeként fontos, hogy az intelligens városok képesek legyenek erősíteni ezeket a tényezőket a technológia segítségével. Mivel a városi gazdaságok húzóágazataivá az információs-kommunikációs technológiák váltak – szinte minden területen a szoftverek és különböző informatikai rendszerek integrálják a termelést –, ezért az ilyen rendszereket működtető tudás az új gazdaság meghatározó tőkéjévé vált. Az intelligens városok szolgáltatásainak fejlesztése a kialakított technológiai hálózatok és eszközök működtetése nem nélkülözheti az adatkezelések adatvédelmi szempontú tervezését sem, amely multidiszciplináris megközelítést igényel. A technológiai fejlődés hatására átalakuló gazdasági folyamatok a munkaerőpiacokon, és ennek megfelelően a vállalatok és a munkavállalók kapcsolatában is érezhető változásokat eredményeznek. A munkavállalóktól a digitális világban dolgozó cégek sokszor gyökeresen ellentétes attitűdöket, sokkal kiegyensúlyozottabb önértékelést, alkalmazható szakmai tudást, kreativitást, szociális képességeket és maximális nyitottságot, rugalmasságot, tanulási képességeket követelnek. Vajon képes-e mindenki ennek megfelelni, a specializáció vagy a sokoldalú hasznosíthatóság dominál, milyen munkavállalói és tanulási stratégiák körvonalazódnak az egyéni alkalmazkodási folyamatokban. A munkaerő-piacon megfigyelhető átalakulások új megoldásokat követelnek az alkalmazkodás folyamatában a munkavállalóktól, a vállalatoktól egyaránt. További kutatást igényel a munkaerőpiaci kompetenciák ilyen irányú átalakulása mind a munkavállalók, mind a vállalkozások és a képző központok szempontjából is.

Forrásjegyzék:

- AGBOZO, E.; SPASSOV, K.: *Establishing Efficient Governance through Data-Driven eGovernment*. 2018., 11.
- AL-NASRAWI, Sukaina; ADAMS, Carl & EL-ZAART, Ali: A conceptual multidimensional model for assessing smart sustainable cities. *JISTEM-Journal of Information Systems and Technology Management*, 2015. 12(3), 541-558. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/307851740_A_conceptual_multidimensional_model_for_assessing_smart_sustainable_cities (2021.05.25.);

58 NAM, Taewoo & PARDO, Theresa A.: The changing face of a city government: A case study of Philly311. *Government Information Quarterly*, 2017. 31., S1-S9. Forrás: <https://daneshyari.com/article/preview/1024287.pdf> (2021.05.03.)

- ANGELIDOU, Margarita; GOUNTARAS, Nikolas; TARANI, Paraskevi: Engaging digital services for the creation of urban knowledge ecosystems: The case of Themi, Greece. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 2012. (3)4., 331–350. Forrás: <http://doi.org/bxns> (2021.05.30.)
- AXELSSON, Karin & GRANATH, Malin : Stakeholders' stake and relation to smartness in smart city development: Insights from a Swedish city planning project. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.09.001. https://www.researchgate.net/publication/327626815_Stakeholders'_stake_and_relation_to_smartness_in_smart_city_development_Insights_from_a_Swedish_city_planning_project (2021.06.02.);
- LEE, J., & LEE, H.: Developing and validating a citizen-centric typology for smart city services. *Government Information Quarterly*, 2014. 31(SUPPL.1), S93-S105. doi:10.1016/j.giq.2014.01.010. . Forrás: https://www.researchgate.net/publication/325304603_Smart_governance_in_the_context_of_smart_cities_A_literature_review (2021.05.02.)
- BÉLANGER, France and CARTER, Lemuria: Trust and risk in e-government adoption. *The Journal of Strategic Information Systems*, 2008. 17(2):165–176, Forrás: https://www.researchgate.net/publication/222654837_Trust_and_risk_in_e-government_adoption (2021.06.1.)
- BERSHIDSKI, Leonid: E-Government Sounds Great Until the First Hack. 2017. Forrás: <https://english.aawsat.com/home/article/1096171/leonid-bershidsky/e-government-sounds-great-until-first-hack> (2021.05.05.)
- BERTOT, John; ESTEVEZ, Elsa & JANOWSKI, Tomasz: *Digital Public Service Innovation: Framework Proposal*. Proceedings of the 9th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance. 2016. 113-122. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/299388163_Digital_Public_Service_Innovation_Framework_Proposal (2021.04.16.); LIM, Chiehyeon; KIM, Ki-Hun.; KIM, Min – Jun; HEO, Jun-Yeo; KIM, Kwang - Jae & MAGLIO, Paul P.: From data to value: A nine-factor framework for data-based value creation in information-intensive services. *International Journal of Information Management*, 2018. 39, 121-135. Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401217300816> (2021.04.16.)
- BREITZKE, Thayne & FLOWERDAY, Stephen: The Usability of IVRs for Smart City Crowdsourcing in Developing Cities. In *Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries* 2018., 1-14. DOI:10.1002/j.1681-4835.2016.tb00527.x Forrás: https://www.researchgate.net/publication/299391189_The_Usability_of_IVRs_for_Smart_City_Crowdsourcing_in_Developing_Cities (2021.05.17.)
- CARAGLIU, Andrea; DEL BO, Chiara & NIJKAMP, Peter: Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, 2011. 18(2), 65-82. Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10630732.2011.601117> (2021.05.18.); PRAMANIK, Md Ilea, LAU, Raymond Y. K.; DEMIRKAN, Haluk & AZAD, Md Abul Kalam: Smart health: Big data enabled health paradigm within smart cities. *Expert Systems with*

- Applications*, 2017. 87, 370-383. Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S095741741730444X?via%3Dihub> (2021.05.18.)
- CARTER, Lemuria and BÉLANGER, France: The utilization of e-government services: citizen trust, innovation and acceptance factors. *Information systems journal*, 2005. 15(1):5–25, Forrás: <http://cse1.eng.ohio-state.edu/productions/intel/research/trust/utilization%20of%20e-government%20services.pdf>
- CHONG, Miyoung; HABIB, Abdulrahman; EVANGELOPOULOS, Nicholas & PARK, Han Woo: Dynamic capabilities of a smart city: An innovative approach to discovering urban problems and solutions. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.07.005 https://www.researchgate.net/publication/326825862_Dynamic_capabilities_of_a_smart_city_An_innovative_approach_to_discovering_urban_problems_and_solutions (2021.05.12.);
- DITTRICH, Yvonne: Who designs the ‘smart city’? An argument for democratising big data. *Scandinavian Journal of Information Systems*, 2017. 29 (2), 99-100. Forrás: http://iris.cs.aau.dk/tl_files/volumes/Volume%2029/29-2-Dittrich.pdf (2021.05.04.);
- EL-HADDADEH, Ramzi; OSMANI, Mohamed; THAKKER, Dhaval, WEERAKKODY, Vishant & KAPOOR, Kawaljeet Kaur: Examining citizens’ perceived value of internet of things technologies in facilitating public sector services engagement. *Government Information Quarterly*, 2019. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.09.009 https://bradscholars.brad.ac.uk/bitstream/handle/10454/16603/Thakker_et_al_GIQ.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2021.05.12.);
- GAGLIARDI, Dimitri; SCHINA, Laura; SARCINELLA, Marco Lucio, MANGIALARDI, Giovanna; NIGLIA, Francedco & CORALLO, Angelo: Information and communication technologies and public participation: Interactive maps and value added for citizens. *Government Information Quarterly*, 2017. 34 (1), 153-166. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/308163764_Information_and_Communication_Technologies_and_Public_Participation_interactive_maps_and_value_added_for_citizens (2021.05.11.);
- GASCÓ-HERNANDEZ, Mila: Building a smart city: Lessons from barcelona. *Communications of the ACM*, 2014. 61(4), 50-57. Forrás: <https://cacm.acm.org/magazines/2014/4/226370-building-a-smart-city/fulltext> (2021.05.05.)
- GIFFINGER, Rudolf; FERTNER, Christian; KRAMAR, Hans; KALASEK, Robert; MILANOVIĆ, Nataša & MEIJERS, Evert: *Smart cities - Ranking of European medium-sized cities*. 2007. Forrás: http://www.smartcity-ranking.eu/download/city_ranking_final.pdf (2021.05.08.)
- GIL-GARCIA, J. Ramon, ZHANG, Jing, & PURON-CID, Gabriel: Conceptualizing smartness in government: An integrative and multi-dimensional view. *Government Information Quarterly*, 2016. 33 (3), 524-534. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/300419781_Conceptualizing_smartness_in_government_An_integrative_and_multi-dimensional_view (2021.05.09.)

- GUETAT, Sana Bent Aboulkacem & DAKHLI, Salem Ben Dhaou: Services-based integration of urbanized information systems: Foundations and governance. *Information Resources Management Journal*, 2016. 29(4), 17-34. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/275539161_The_Governance_of_Services-based_Integration_of_Urbanized_Information_Systems (2021.05.24.)
- HUANG, Ke; ZHANG, X.-S. & WANG, Xiaofen: Block-level message-locked encryption with polynomial commitment for IoT data. *Journal of Information Science and Engineering*, 2017. 33(4), 891-905. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/326623487_Block-level_message-locked_encryption_with_polynomial_commitment_for_IoT_data (2021.05.03.)
- KEEBLE, Leigh & LOADER, Brian: Community informatics : shaping computer-mediated social relations. 2011. London, Routledge.
- KEEGAN, Stephen; O'HARE, Gregory & O'GRADY, Michael: Retail in the digital city. *International Journal of e-Business Research*, 2012. 8(3), 18-32. Forrás: <https://www.igi-global.com/gateway/article/68173#pnlRecommendationForm> (2021.05.22.)
- LI, Xing-Xin, ZHU, You-Wen, WANG, Jian: Efficient encrypted data comparison through a hybrid method. *Journal of Information Science and Engineering*, 2017. 33(4), 953-964. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/326551857_Efficient_encrypted_data_comparison_through_a_hybrid_method (2021.05.05.)
- MATHEUS, Ricardo; JANSSEN, Marijn & MAHESHWARI, Devender: Data science empowering the public: Datadriven dashboards for transparent and accountable decision-making in smart cities. *Government Information Quarterly*, 2018. Forrás: doi:10.1016/j.giq.2018.01.006 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X18300303> (2021.05.04.);
- MOLNÁR, Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai. Új magyar közgazdaság. 2015. 43-51. Forrás: http://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2018/3/06_Negyedik_ipari_forradalom.pdf (2021.06.02.)
- MONTE, Gregory: The new smart cities. *Communications of the ACM*, 2015. 58(7), 20-21. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/282510488_The_New_Smart_Cities (2021.05.24.)
- NAM, Taewoo & PARDO, Theresa A.: The changing face of a city government: A case study of Philly311. *Government Information Quarterly*, 2017. 31., S1-S9. Forrás: <https://daneshyari.com/article/preview/1024287.pdf> (2021.05.03.)
- NAM, Taewoo & PRADO, A. Theresa: Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. *ACM International Conference Proceeding Series*. 2014. 282-291. Forrás: 10.1145/2037556.2037602.
- ORTIZ-FOURNIER, Lillian V.; MÁRQUEZ, Eulaila; FLORES, Felix Rogelia; RIVERA-VÁZQUEZ, Juan C. & COLON, P. A.: Integrating educational institutions to produce intellectual capital for sustainability in Caguas, Puerto Rico. *Knowledge Management Research and Practice*, 2010. 8(3), 203-215. Forrás: <https://www.>

- tandfonline.com/doi/abs/10.1057/kmrp.2010.11 (2021.05.03.)
- PALANISAMY, Ramaraj and MUKERJI, Bhasker: Security and privacy issues in e-government. In *EGovernment Service Maturity and Development: Cultural, Organizational and Technological Perspectives*, 2012. 236–248. IGI Global, Forrás: https://www.researchgate.net/publication/287735159_Security_and_Privacy_Issues_in_E-Government (2021.04.28.)
- PENG, Guo Chao Alex; NUNES, Miguel Baptista & ZHENG, Luqing: Impacts of low citizen awareness and usage in smart city services: The case of London's smart parking system. *Information Systems and e-Business Management*, 2017. 15(4), 845-876. Forrás: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/17/6874/pdf> (2021.05.18.)
- PEREIRA, Gabriela Viale; MACADAR, Marie Anne; LUCIANO, Edimara M. & TESTA, Mauricio Gregianin: Delivering public value through open government data initiatives in a smart city context. *Information Systems Frontiers*, 2017. 19(2), 213-229. Forrás: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10796-016-9673-7.pdf> (2021.05.15.)
- PRICE WATERHOUSE COOPERS: Will robots really steal our jobs? An international analysis of the potential long term impact of automation. 2018. Forrás: https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/impact_of_automation_on_jobs.pdf (2021.06.02.)
- RANA, N. P.; LUTHRA, S.; MANGLA, S. K.; ISLAM, R., RODERICK, S. & DWIVEDI, Y. K.: Barriers to the development of smart cities in indian context. *Information Systems Frontiers*, 2018. Forrás: doi:10.1007/s10796-018-9873-4. (2021.05.05.)
- RIXER, Ádám: A közigazgatás új iránya: A személyesség. Új Magyar Közigazgatás, 2019. 12(4) 1-16. 8. Forrás: http://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2019/4/01_tanulmanyok_A_kozigazgatas_uj_iranya.pdf (2021.05.30.)
- SAKURAI, M. & KOKURYO, J.: Fujisawa sustainable smart town: Panasonic's challenge in building a sustainable society. *Communications of the Association for Information Systems*, 2018. 42(1), 508-525. Forrás: <https://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=4054&context=cais> (2021.05.15.)
- SALIM, F. & HAQUE, U.: Urban computing in the wild: A survey on large scale participation and citizen engagement with ubiquitous computing, cyber physical systems, and internet of things. *International Journal of Human Computer Studies*, 2015. 81, 31-48. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/273789915_Urban_computing_in_the_wild_A_survey_on_large_scale_participation_and_citizen_engagement_with_ubiquitous_computing_cyber_physical_Systems_and_internet_of_Things (2021.04.12.);
- SAUER, S.: Do smart cities produce smart entrepreneurs? *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), 63-73. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/262663940_Do_Smart_Cities_Produce_Smart_Entrepreneurs (2021.04.18.);

- SCHAFFERS, Hans; RATTI, Carlo & KOMNINOS, Nicos: Special issue on smart applications for smart cities - new approaches to innovation: Guest editors' introduction. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), II-V. Forrás: http://www.jtaer.com/dec2012/Editorial_p4.pdf (2021.05.05.);
- SCHURMAN, D.; BACCARNE, B.; DE MAREZ, L. & MECHANT, P.: Smart ideas for smart cities: Investigating crowdsourcing for generating and selecting ideas for ICT innovation in a city context. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 2012. 7(3), 49-62. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/248702867_Smart_Ideas_for_Smart_Cities_Investigating_Crowdsourcing_for_Generating_and_Selecting_Ideas_for_ICT_Innovation_in_a_City_Context (2021.05.11.)
- SHIN, Donghee: Ubiquitous city: Urban technologies, urban infrastructure and urban informatics. *Journal of Information Science*, 2009. 35(5), 515-526. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/220195614_Ubiquitous_city_Urban_technologies_urban_infrastructure_and_urban_informatics (2021.05.24.)
- SPROULL, Lee & PATTERSON, John F.: Making information cities livable. *Communications of the ACM*, 2004. 47(2), 33-37. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/220422551_Making_information_cities_livable (2021.05.22.);
- FIETKIEWICZ, Kaja Joanna; MAINKA, Agnes & STOCK, Wolfgang G.: eGovernment in cities of the knowledge society. an empirical investigation of smart cities' governmental websites. *Government Information Quarterly*, 2017. 34(1), 75-83. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/307524671_eGovernment_in_cities_of_the_knowledge_society_An_empirical_investigation_of_Smart_Cities'_governmental_websites (2021.05.22.)
- STAFFANS, Aija & HORELLI, Liisa: Expanded urban planning as a vehicle for understanding and shaping smart, liveable cities. *The Journal of Community Informatics*, 2014. 10(3). Forrás: https://www.researchgate.net/publication/288527285_Expanded_Urban_Planning_as_a_Vehicle_for_Understanding_and_Shaping_Smart_Liveable_Cities (2021.05.25.)
- STOLFI, FRANCESCO, & SUSSMAN, Gerald: Telecommunications and transnationalism: The polarization of social space. *Information Society*, 2001. 17(1), 49-62; Forrás: DOI: 10.1080/019722401750067423;
- STREITZ, Norbert A.: Citizen-Centred Design for Humane and Sociable Hybrid Cities. In: I. Theona & D. Charitos (Eds.), *Hybrid City 2015 - Data to the People*. Proc. of the Third International Biannual Conference. University of Athens, Greece. 2015. 17-20. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/292380200_Citizen-Centred_Design_for_Humane_and_Sociable_Hybrid_Cities (2021.05.16.)
- SUN, Jun & POOLE, Marshall Scott: Beyond connection: Situated wireless communities. *Communications of the ACM*, 2017. 53(6), 121-125. Forrás: <https://m-cacm.acm.org/magazines/2010/60000/92491-beyond-connection-situated-wireless-communities/fulltext?mobile=true?mobile=true> (2021.05.26.);

- SZABÓ Katalin, HÁMORI Balázs: Információgazdaság. Digitális kapitalizmus vagy új gazdasági rendszer? Budapest, Akadémiai Kiadó 2006. 614
- TAN, Margaret: Creating the digital economy: Strategies and perspectives from singapore. *International Journal of Electronic Commerce*, 1999. 3(3), 105-122. Forrás: <https://www.jstor.org/stable/27750898?seq=1> (2021.05.22.)
- TARGOWSKI, Andrew S.: Strategies and architecture of the electronic global village. *Information Society*, 1990. 7(3), 187-202. Forrás: <https://doi.org/10.1080/01972243.1990.9960094>;
- TELI, M.; BORDIN, S.; MENÉNDEZ BLANCO, M.; ORABONA, G. & DE ANGELI, A.: Public design of digital commons in urban places: A case study. *International Journal of Human Computer Studies*, 2015. 81, 17-30. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/273400969_Public_design_of_digital_commons_in_urban_places_A_case_study (2021.04.18.)
- TÓTHNÉ TÉGLÁS, Tünde: Kompetencia vállalati, munkavállalói és felsőoktatási szemmel. *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században*. 2016. (6) Budapest, Óbudai Egyetem, KKGK, 412-433. Forrás: http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/29_Tothe-Tunde.pdf (2021.04.28.)
- TRUONG, Hong - Linh, & DUSTDAR, Schahram: A survey on cloud-based sustainability governance systems. *International Journal of Web Information Systems*, 2012. 8(3), 278-295. Forrás: <https://dsg.tuwien.ac.at/team/sd/papers/Zeitschriftenartikel%20H.%20L.%20Truong%20A%20survey%202012.pdf> (2021.05.09.)
- UNITED NATIONS (UN). Sustainable Development Goals. Forrás: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals> (2021.05.02.)
- VAN ZONEN, Liesbet: Privacy concerns in smart cities. *Government Information Quarterly*, 2016. 33(3) 472–480, Forrás: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X16300818> (2021.04.30.)
- VIALE PEREIRA, Gabriela; CUNHA, Maria Alexandra; LAMPOLTSHAMMER, Thomas J.; PARYCEK, Peter & TESTA, Mauricio Gregianin: Increasing collaboration and participation in smart city governance: A cross-case analysis of smart city initiatives. *Information Technology for Development*, 2017. 23(3), 526-553. Forrás: <https://www.readcube.com/articles/10.1080/02681102.2017.1353946> (2021.05.12.)
- VIEIRA, D. Ianegitz & ALVARO, Alexandre: A centralized platform of open government data as support to applications in the smart cities context. *International Journal of Web Information Systems*, 2018. 14(1), 2-28. Forrás: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3149485.3149512> (2021.05.26.)
- ZHUHADAR, Lily Popova; THRASHER, Evelyn; MARKLIN, Scarlett & DE PABLOS, Patricia Ordóñez: The next wave of innovation— Review of smart cities intelligent operation systems. *Computers in Human Behavior*, 2017.66, 273-281. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/308961054_The_next_wave_of_innovation-Review_of_smart_cities_intelligent_operation_systems (2021.05.05.)

A SKANDINÁV UNIÓK

1. Bevezető

Mint köztudott, Skandinávia germán népei egy töről fakadnak. Hasonlóságuk a földrajzi közelségtől a kultúrán, a genetikán, a jogi és vallási hagyományokon át az egymáshoz igen közel álló és egymással kölcsönösen érthető nyelvekig² igen sokrétű. Nem meglepő tehát, hogy hasonlóan a Föld más olyan régióihoz, ahol hasonló körülmények álltak fenn, a történelem folyamán időről-időre itt is felbukkantak bizonyos egységesítési törekvések.

Felmerült azonban néhány tényező, amely az ilyen irányú folyamatokat egyrészt hátráltatta, másrészt eleve meggátolta. Kezdetnek ne is tekintsünk a földrajznál távolabb. Európa legészakibb területe, a klasszikus kultúrák által ismert világ éppen csak pereme, amely a jelentékeny hideg mellett még egy tengeri választóvonallal is rendelkezik; félszigeti mivoltát csupán a kontinenshez való északkeleti csatlakozásának köszönheti.

Méretéhez viszonyított népessége tehát a kezdetektől egészen napjainkig számszerűleg alacsony, ráadásul Dániát ide nem számítva az erősen hegyvidékes táj tovább nehezített bármilyen központosítási törekvést; a lassú közlekedés és a gyakori hó és fagy megnehezítették a nagyobb seregek hatékony mozgását és ellátását is, a mezőgazdasági termelésért pedig sokkal jobban meg kellett küzdeni, mint a délebbi tájakon. Nem csoda hát, hogy az itt élő népek sokszor inkább kifelé tekintettek, s már az ókorban is újra és újra délre húzódtak.

A korai középkor végén, hozzávetőlegesen a VIII. és XI. századok között tartó viking korban formálódott meg a norvég, dán és svéd népi öntudat és államiság csírá-

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Cservák Csaba, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Alkotmányjogi Tanszékének vezetője.

2 Nem vonatkozik ez azonban az izlandi nyelvre, mely földrajzi izolációjában megőrizte az északi germán nyelvek egy korábbi állapotát, s mára már megszűnt a kölcsönös érthetőség kontinentális rokonaival. A Feröer-szigetek nyelve hasonló fejlődési utat követett, s inkább az izlandihoz áll ma közel. Kifejezetten jellegzetes jelenség, hogy a norvég, dán és svéd nyelvek egymással való kölcsönös érthetősége sok esetben meghaladja például a történelmi Németország bizonyos nyelvjárásainak egymás közti kommunikálhatóságát, tekintettel különösen a bajor, az osztrák és az egyéb délnémet, illetőleg a porosz és az egyéb északnémet nyelvjárások közti, igen jelentős különbségekre.

ja. Miután rablóhadjárataik³ egyre közelebbi kapcsolatba hozták őket a keresztyén Európa vallási, jogi és politikai rendszerével – a katolikus feudalizmussal –, egyre több vezetőjük döntött úgy, hogy hosszútávú jövőjük az ehhez a rendszerhez való csatlakozásban rejlik.

2. A kalmari unió

Az érett középkorra a skandináv társadalmak jelentős változásokon mentek keresztül. A keresztyénség felvétele előtt társadalmuk erőteljesen decentralizáltak voltak; legjellemzőbb hatalmasságaik, a *jarlok* általában csak kisebb területeket, gyakran egy-egy települést, falvat irányítottak, hatalmuk pedig még itt is korlátozott volt, hiszen a szabad férfiak igen sok kérdésben szavazati jogot élveztek a nagygyűlés, az úgynevezett *ting* előtt.⁴ A feudalizmus alatt a kontinentális Európa hagyományosnak mondható politikai és jogi struktúrái jelentkeztek, a *jarl* szerepe pedig teljesen átalakult és megerősödött, a német palotagróf vagy a magyar nádorispán funkciójához vált hasonlónak, mint a király jobbkeze és helyettese.⁵

Mint a norvég, dán és svéd királyságok legnépesebbike, ebben az időszakban Dánia vált az északgermán népek legbefolyásosabb államává. Enyhébb éghajlata, kedvezőbb, sík domborzata és közvetlen szárazföldi összeköttetése a kontinentális Európával egyaránt az előnyére vált testvérnépeivel szemben. Fekvésének köszönhetően a Dán Királyság hamar rivalizálásba kezdett a Balti-tenger gazdag és fejlett német városállamaival, a Lübeck vezette Hanza-szövetséggel, mely északi terjeszkedése komoly fenyegetést jelentett.⁶ A Hanza gazdasági, kereskedelmi és idővel katonai hatalma azonban Norvégiát és Svédországot is hátrányos helyzetbe hozta, ezért a késő középkorra mindhárom nemzet főnemességének soraiban megjelentek a szorosabb együttműködés, illetve egységes fellépés iránti gondolatok.

Ennek megvalósítója az 1375 és 1412 között uralkodó dán királynő, I. Margit lett, aki sikeresen megszerezte nemcsak az egyik, de mindkét északi szomszédjának trónját is. Először Norvégia került perszonálunióba Dániával, ugyanis Margit apjának, IV. Valdemár dán királynak, valamint Margit férjének, VI. Haakon norvég királynak

3 A norvégok Észak-Skóciában, Írországban és a kisebb brit szigeteken, a dánok Északkelet- és Kelet-Angliában, a svédek pedig Kelet-Európában hosszabb-rövidebb ideig fennmaradó gyarmatokat is ki tudtak alakítani.

4 A *ting* szó a mai napig megtalálható a svéd kivételével az összes északgermán nemzet törvényhozásának nevében. A dán parlament, a *Folketing* a Népgyűlés („népi dolog”), a norvég parlament, a *Storting* pedig a Nagygyűlés („nagy dolog”) jelentéssel bír.

5 Christian Alexander LYONS: *The development of Jarls; the benchmarks of Kings, c.850-1250*. Oslo, Universitetet i Oslo, 2019. (7.)

6 Kathleen KUIPER (szerk.): *The 100 Most Influential Women of All Time*. New York, Rosen Publishing, 2009. (53.)

a korai halála után Margit és Haakon egyetlen fiúgyermeke, Olaf örökölte mindkét trónt.⁷ Bár *de iure* nő nem uralkodhatott, a határozott és rátermett királynő *de facto* mégis erőteljes, már-már despotikus hatalmat gyakorolt, a nemesi parlamentet eljelentéktelenítette, sikeres katonai hadjáratait pedig ügyes diplomácia övezte, amellyel sikerrel játszotta ki arisztokrata riválisait egymás ellen.⁸ Ennek eredményeképpen, mikor egyetlen fia váratlanul meghalt, Margit tovább uralkodott, ezúttal régenség helyett, mint kormányzó. Ez akkoriban egy különös és egyedi tisztség volt, a hivatalos formája, szó szerint „egész Dánia szuverén úrnője, ura és védelmezője” mindhárom grammatikai nem szavait vegyítette, mintegy nyelvtanilag is legitimálva az uralkodási szokásjog eme kijátszását.⁹ Utódjául végül Pomerániai Eriket jelölte.

Nem sokkal később, 1389-ben a svéd nemesség fellázadt a népszerűtlen Albert király ellen és Margithoz fordult támogatásért. Seregei legyőzték Albertét, kinek fogságba esése után a dán királynő ezáltal már Svédországot is birtokolta. Az elkövetkező nyolc évben lefektette a hármass unió alapjait, biztosítva a norvég és svéd urakat arról, hogy állami és egyházi intézményeik Dániától teljes mértékben függetlenek maradnak. Végül 1397-ben a dél-svéd Kalmar városában megkötötték a három ország unióját, amely „örök időkre” szólt,¹⁰ ám kifejezett biztosítékait adta a tagállamok belső függetlenségének. Mint perszonálunió, kizárólag a kereskedelmi- és külpolitika volt közös, az egyes országok megtarthatták belső jogi függetlenségüket, s immáron lényegesen sikeresebben léphettek fel a Hanzával szemben.

3. Dánia és Norvégia

A kalmari unió 1523-ig tartott, amikor a svéd Vasa Gusztáv sikeres lázadást szított a közös uralkodó, II. Keresztély ellen, kiléptetve országát a perszonálunióból.¹¹ Míg Svédország önálló pályára állt és keletre-délre birodalomépítésbe fogott, Dánia és Norvégia továbbra is egyesülve maradtak. Ez az unió azonban idővel fokozatosan átcsúszott a perszonálunió fogalmából a reálunió felé.

A reáluniót a perszonálunió egy olyan válfajaként foghatjuk fel, ahol a közös uralkodó által egyesített felek már nem teljesen függetlenek egymástól, s az egyik többletjogokkal bír a másikhoz képest. Ez az egyenlőtlenség többféle módon megnyilvánulhat; legjellemzőbb formái a közös állami funkciók vitelére létrehozott szervek,

7 Gunnar KARLSSON: *The History of Iceland*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 2000. (102.)

8 Walter YUST: *Encyclopædia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Vol. 14*. Chicago, University of Chicago Press, 1950. (876.)

9 IX. Bonifác pápa azonban leveleiben minden köntörfalazás nélkül a három ország királynőjének szólította.

10 Richard WHITE: *These Stones Bear Witness*. Bloomington, AuthorHouse, 2010. (57.)

11 Lars-Olof LARSSON: *Gustav Vasa – Landsfader eller tyrann?* Stockholm, Prima, 2005. (108.)

amelyekben az erősebb partnernek nagyobb beleszólása van. Előfordulhat azonban az is, hogy ezen ügyek kizárólagosan az egyik ország hatáskörébe tartoznak, a többi résztvevő államnak pedig csupán a fennmaradó közjogi területeken marad meg az önállósága. Egy reálunióban tipikusan közös vagy központi irányítás alá vont tárcák a hadügy, a külügy, a pénzügy – az olyan területek, ahol kiemelten célszerű az összekapcsolt államok tevékenységének összehangolása.¹²

Ilyen alávetett helyzetben lévő reáluniós fél volt a Lengyel-Litván Nemzetközösség esetében Litvánia, Nagy-Britannia esetében Skócia és az Osztrák-Magyar Birodalom esetében Magyarország; itt azonban nem egy perszonálunióból lett egy szorosabbra húzott reálunió, hanem épp fordítva: Ausztria feladta központosított hatalma jelentős részét Magyarország javára, hogy a sorozatos háborús veszteségek után elkerüljön egy újabb szabadságharcot.

Bár Svédország távozását követően a norvég nemesség is megkísérelte ugyanezt, ám a dán seregek erősebbnek bizonyultak. Innentől kezdve az északi ország jogai megcsorbultak Dániához képest, ahol a közös uralkodó továbbra is székelt, s ahonnan általában alacsony intenzitású háborúk egész sorozatát vívta Svédország ellen – a XVI. századtól a XIX. századig hozzávetőlegesen harminc kisebb-nagyobb fegyveres konfliktust –, először annak az unióba való visszakényszerítésére, később birodalmi ábrándjai leverésére.¹³ Mindhiába.

A sorozatos háborús kudarckok és területi veszteségek után, melyek során Dánia kiszorult a Balti-tenger svéd oldaláról, Norvégia pedig jelentős határterületektől volt kénytelen megválni, komoly belső változások indultak. 1660-ban a dán *Riksråd*, azaz országgyűlés feloszlásra került.¹⁴ III. Keresztély király a rendek minden beleszólását eltörölte az utódlás kérdésébe, s modern, abszolutista kormányzást vezetett be.

A két fő országrész mindazonáltal különböző fejlődési útvonalon haladt tovább: míg Dániában a nemesség sokkal terjedelmesebb és hatalmasabb maradt, addig Norvégiában a legtöbb földet maga a király birtokolta, aki lényegesen több szabadságot hagyott a norvég parasztoknak, mint amennyit dán kollegáik birtokoltak. A hegyekkel tarkított, ércekben gazdag Norvégia inkább ipari fejlesztésekben részesült, míg a melegebb és síkvidékibb Dániát elsősorban mezőgazdasági termelésre rendezték be. Hivatalosan Dánia és Norvégia mellett Schleswig és Holstein is külön-külön adminisztratív egységet képezett, ezek azonban már királyságok helyett csupán hercegségek voltak, ennél fogva autonómiájuk is alacsonyabb volt. Izland, Grönland és a Feröer-szigetek már a XIII. századtól kezdve Norvégia fennhatósága alá tartoztak, de voltak új gyarmati szerzemények is. Észtország két ízben is Dánia uralma alá került, míg erődöket

12 DEZSŐ Márta – FÜRÉSZ Klára – KUKORELLI István – PAPP Imre – SÁRI János – SOMODY Bernadette – SZEGVÁRI Péter – TAKÁCS Imre: *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris Kiadó, 2007. (75-76.)

13 <https://www.copenhagenthisway.com/> (2021.05.21.)

14 A norvégot már 1537-ben, a sikertelen szabadságharc után *de facto* eltörölték.

és kereskedő kikötőket építettek Indiában, a nyugat-afrikai Aranyparton, illetve a Karib-tengeren is, ahol a Virgin-szigeteket egészen 1917-es eladásukig birtokolták. A legtöbb egyéb gyarmatukat a briteknek adták el a XIX. század folyamán.

Akárcsak a Lengyel-Litván Nemzetközösség esetében, a dán-norvég reálunió alárendelt felének sem tették meg a nyelvét hivatalos nyelvvé; ezt csak a dán és német nyelvek élvezhették.

4. Svédország és Norvégia

A napóleoni háborúk végén Dánia-Norvégia a vesztes, Svédország pedig a győztes oldalon találta magát. Mivel Svédország öt évvel korábban elvesztette Finnországot, területi kompenzációt követelt, azonban eme ország új birtokosa, az orosz cár szintúgy a győztes oldalon volt. Ennek okán az 1814. január 14-én aláírt kielői békeben Dánia a pomerániai svéd területekért cserébe átengedte a teljes kontinentális Norvégiát Svédországnak, miközben Izlandot, Grönlandot és a Feröer-szigeteket megtartotta magának.

Ez természetesen közjogi botrányt keltett Norvégiában, ahol rögvést alkotmányozó nemzetgyűlést hívtak össze, miközben országszerte fegyverkezés indult. Végül 1814. május 17-én Eidsvoll-ban kikiáltották a függetlenséget, s ezzel párhuzamosan aláírásra került a Norvég Királyi Alaptörvény, a *Kongeriket Norges Grunnlov*.¹⁵ Ez, mint a világ egyik legkorábbi írott alkotmánya lefektette a hatalmi ágak szétválasztását, méghozzá a ma ismert, hármas felosztás szerint, és széleskörű választójogot nyújtott, amely hozzávetőlegesen a felnőtt norvég férfiak felének biztosított szavazati jogot. Megtartotta ugyanakkor az államegyház és a királyság intézményét, annak ellenére, hogy a svéd királytól kívántak függetlenné válni, s kiutasította az országból a jezsuitákat, a zsidókat és a szerzetesrendeket. Mind a király, mind az egyház jogai azonban erőteljesen korlátozva lettek. Május 17-e a mai napig az egyetlen hivatalos norvég államünnep.

Bár az ezt követő szabadságharcot a norvégok elvesztették, XIV. Károly János svéd király – aki korábban Napóleon egyik tábornagya volt – úgy döntött, egy perszonálunió elismerése mellett a norvégok megtarthatják az alaptörvényüket és belső, intézményi függetlenségüket. Az alkotmány által életre hívott parlament és a közös király között a XIX. századra jellemző hatalmi egyensúly állt be: alapvetően az uralkodó uralkodott, ám a törvényhozásnak egyre több és több hatalom jutott, míg a XX. századra Skandinávia-szerre eljelentéktelenítette a királyok szerepét.¹⁶

Kezdetben a norvég parlament háromévente ült össze, három hónapra, ahol költségvetési kérdéseket és a király által eléjük vitt törvényjavaslatokat is tárgyalta. A *Storting* saját törvényeivel szemben a királynak kétszeres, felfüggesztő erejű vétója volt, ami azt jelentette, hogy amennyiben az uralkodó semmiképp nem volt hajlan-

¹⁵ <https://www.kongehuset.no/> (2021.05.21.)

¹⁶ Természetesen ezen tendenciák Európa-szerre megfigyelhetőek voltak, különösen a német, az orosz, valamint az osztrák-magyar császári rendszerek háborús összeomlása után.

dó elfogadni őket, további három parlamenti ülést, azaz kilenc évet kellett várni az érvénybelépésükhöz. Amikor a parlament nem ülésezett, a király rendeleti úton kormányzott, bár bizonyos aktusokra utólagos megerősítés volt szükséges, másokra pedig – mint a hadüzenet – rendkívüli ülést kellett összehívni, amelyen mindkét ország törvényhozása képviseltette magát és a „meghallgatásuk” volt szükséges. Más, kisebb súlyú külügyek a két ország kizárólagos hatáskörében maradhattak, és háború esetén is csak a norvég hadsereg egy részét lehetett volna a norvég alaptörvény szerint mozgósítani.¹⁷ A minisztereket kizárólag a király nevezte ki, aki idővel már új nemesseget is kinevezett volna és az abszolút vétő jogosultságát is ki szeretne volna harcolni; a norvég elit azonban makacsul kapaszkodott a Bernadotte (XIV. Károly János) által 1814-ben jóváhagyott, eredeti alkotmányhoz, halála után pedig már ellentámadásba lendült és egyre szélesebb jogokat tudott biztosítani a törvényhozás számára.¹⁸

Az ellentét egyik oldalán a felső-középosztálybeli norvég parlamentáris erők, a másik oldalán a mindenkori svéd király és a norvég parasztság álltak, a „fent és a lent a közép ellen” oly sokszor előbukkanó történelmi helyzetében. Az alsóbb osztályok azonban még nem voltak politikailag kiforrottak és tudatosak, a Károly Jánost követő királyok pedig egyre kevésbé voltak érdekeltek az abszolút kormányzásban, s egyre több engedményt tettek. Mindezek mellett mindkét országban egyre nőtt a demokrácia, a liberalizmus és a szocializmus támogatottsága, s nemkülönben Norvégia az unión belüli gazdasági és katonai súlya.

A fenti folyamatok 1905-ben tetőződtek be, amikor a *Storting* kimondta Norvégia függetlenedését Svédországtól és – talán ironikus, talán szimbolikus módon – egy dán herceget hívott meg az ezúttal kizárólagosan norvég trónra.

Forrásjegyzék:

DEZSŐ Márta – FÜRÉSZ Klára – KUKORELLI István – PAPP Imre – SÁRI János – SOMODY Bernadette – SZEGVÁRI Péter – TAKÁCS Imre: *Alkotmánytan I.* Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

KARLSSON, Gunnar: *The History of Iceland.* Minneapolis, University of Minnesota Press, 2000.

KNUTSEN, Jan Normann: Aspects of the union between Sweden and Norway (1814–1905). In: Sława Awedyk (szerk.): *Folia Scandinavica Posnaniensia, Vol. 4.* Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1997.

KUIPER, Kathleen: *The 100 Most Influential Women of All Time.* New York, Rosen Publishing, 2009.

17 Az unió teljes időtartama a katonai semlegesség égisze alatt telt el.

18 Jan Normann KNUTSEN: Aspects of the union between Sweden and Norway (1814–1905). In: Sława Awedyk (szerk.): *Folia Scandinavica Posnaniensia, Vol. 4.* Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1997. (228-231.)

LARSSON, Lars-Olof: *Gustav Vasa – Landsfader eller tyrann?* Stockholm, Prima, 2005.
LYONS, Christian Alexander: *The development of Jarls; the benchmates of Kings, c.850-1250.* Oslo, Universitetet i Oslo, 2019.
WHITE, Richard: *These Stones Bear Witness.* Bloomington, AuthorHouse, 2010.
YUST, Walter: *Encyclopædia Britannica: A New Survey of Universal Knowledge, Vol 14.* Chicago, University of Chicago Press, 1950.
<https://www.copenhagenthisway.com/> (2021.05.21.)
<https://www.kongehuset.no/> (2021.05.21.)

Tárgyszavak:

Skandinávia, Norvégia, Dánia, Svédország, perszonálunió, reálunió, konföderáció

Dóra Pálfi¹

JUDGE PROFILING – A THREAT OR THE WAY FORWARD?

1. Introduction

There is nothing new about the statement that technology always finds its ways to innovate or at least change the way we live and work. What is new for lawyers is that the law is also more and more effected by technology. Technological change comes from the concrete need of the society for simpler, faster and more efficient solutions. New technologies may have an impact on areas that have been stagnating for a long time,² including courts.

One of the many increments that technology has brought is the profiling of the judges, which makes preparing for a case more efficient by examining the style of the ruling judge. While profiling of judges is considered a standard practice in the United States of America, it is banned in France and prescribed with five years of imprisonment for violators.

This article introduces the definition of profiling of judges and describes the new forbidding French law. The article aims to examine the arguments in favour of such a provision and to draw attention to the arguments in opposition to it as well. The European and Hungarian legal environment will also be investigated whether such a legislation would be lawful in Hungary or not.

2. What Does Judge Profiling Mean?

Article 4 paragraph (4) of the Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation, GDPR) defines ‘profiling’ as any form of automated processing of personal data consisting of the use

1 PhD student, KRE ÁJDI; Supervisor: Prof. Dr. András OSZTOVITS, professor, head of department, KRE, Department of EU Law and Private International Law

2 Dr. András TÓTH: The Effect of Artificial Intelligence on Jurisdiction (A mesterséges intelligencia hatása a bírászkodásra.) In: For the 150th Anniversary of the Creation of the Act IV of 1896 on the Exercise of Judicial Power - a solemn plenary session and scientific conference of the Curia (A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1896. évi IV. törvénycikk megalkotásának 150. évfordulójára – a Kúria ünnepi teljes ülése és tudományos konferenciája), Kúria, Budapest, 2019., p. 130.

of personal data to evaluate certain personal aspects relating to a natural person, in particular to analyse or predict aspects concerning that natural person's performance at work, economic situation, health, personal preferences, interests, reliability, behaviour, location or movements. The GDPR allows profiling subject to conditions, however, it also guarantees a number of rights to the data subject in this regard, such as the right to rectification of their personal data (Article 16), the right to erasure (also called the right to be forgotten; Article 17) and the right to object (Article 21).³

In December 2018, the European Commission for the Efficiency of Justice of the Council of Europe (CEPEJ) adopted the European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. The Charter defines profiling as an automated data processing technique that consists of applying a 'profile' to a natural person, in particular in order to make decisions about him or her or to analyse or predict personal preferences, behaviours and attitudes.⁴

The CEPEJ in its Charter examined various ways and methods of using artificial intelligence to help legal professionals to be more efficient in their work. The organization acknowledged that AI could promote individual rights.⁵

The Ethical Charter encourages certain uses such as caselaw enhancement, access to law (through chatbots using natural language) and the creation of new strategic tools (with the involvement of legal professionals to own these tools and analyse their results).⁶ The Charter classified judge profiling to another category stating further scientific research is needed before considering using it.⁷ The Charter even mentioned a French survey conducted by a legal tech company in which the open data of the names of certain presiding judges of administrative courts and administrative courts of appeal in France have made it possible to develop an indicator of the rejection rate of appeals against obligations to leave French territory taken by the administrative authorities, trying to feed suspicions of bias, suggesting the ill will of legal tech companies.⁸

3 Ms Miglena VUCHEVA – Ms Margarida ROCHA – Mr Robrecht RENARD – Mr Dimitrios STASINOPOULOS: Study on the use of innovative technologies in the justice field – Final Report, In: <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/252237/1/DS0220605ENN.en.pdf> (2021.06.06.) p. 36.

4 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 75.

5 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 15-16.

6 <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/252237/1/DS0220605ENN.en.pdf> p. 33-34.

7 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 66.

8 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on

In conclusion, the CEPEJ recommended that judge profiling tools quantifying factors likely to impact judicial decisions should not be used to give an advantage to litigants, but – after further research – may assist judges reviewing their own decision-making.⁹

Judge analytics in general organizes otherwise scrambled data. This allows justice users to receive better information about their actual winning probabilities instead of relying on attorneys' intuition or some degree of experience.¹⁰ Judge profiling sites collect court documents from public sources and analyse them for commercial reasons. These programs are able to make various correlations (that were unknown before) and statistical-based analyses. They make it much easier to discover what kind of cases any given judge has heard before or what he or she often refers to. The process is usually supplemented by machine text analysis, which analyses the statistical correspondence of words and expressions with co-occurrences of words, topics, types of lawsuits and final judgments.¹¹

Judge profiling programs come from the Anglo-Saxon area, mainly because artificial intelligence and machine learning techniques require a lot of data and in the U.S. most of the court documents are public, not just the final decisions. It seems judges from the U.S. and the UK have accepted the *fait accompli* of legal AI companies analysing their decisions in extreme detail and then creating models as to how they may behave in the future,¹² the French legislator found it so dangerous that it was criminalized.

3. The French Prohibition

In March 2019, a new French law – seemingly for the first time in history – forbade the publication of statistical information about judges' decisions – with a five-year prison sentence set as the maximum punishment for anyone who breaks the new

the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 39-40

9 Taylor TREECE & Kelsey RUZKOWSKI: Milestone in AI: Charter on Ethics Regarding Use of AI by Judicial Systems Released by Council of Europe, In: <https://legaltechcenter.openum.ca/files/sites/159/2019/04/Treecce-Ruzkowski-Milestone-in-AI-Charter-on-Ethics.pdf> (2021.06.06.)

10 José María DE LA JARA: Laws that choke innovation: about chickens and judge analytics, In: <https://www.linkedin.com/pulse/laws-choke-innovation-chickens-judge-analytics-jos%C3%A9-mar%C3%ADa-de-la-jara/> (2021.06.06.)

11 Zsolt ZŐDI: Courts and Technology (A bíróságok és a technológia), In: Court Review (Bírósági Szemle) 2021/1., p. 10.

12 France Bans Judge Analytics, 5 Years In Prison For Rule Breakers, In: France Bans Judge Analytics, 5 Years In Prison For Rule Breakers, In: <https://www.artificiallawyer.com/2019/06/04/france-bans-judge-analytics-5-years-in-prison-for-rule-breakers/> (2021.06.06.) (2021.06.06.)

law.¹³ Article 33 of the Justice Reform Act states the following: *‘The identity data of magistrates and members of the judiciary cannot be reused with the purpose or effect of evaluating, analysing, comparing or predicting their actual or alleged professional practices.’*¹⁴

This provision has led to much controversy. Some argued that this is inevitable in order to protect the personal data of judges, others could not imagine the prohibition and its enforcement as the judgements themselves – including the names of the judges – are openly shared.

The report annexed to the French Justice Reform Act specifically states that the ban regulated in Article 33 resides upon ‘a regulation of the algorithms which exploit the data resulting from decisions, in order to ensure a transparency on the methodologies implemented’. It also adds that ‘the profiling of judges and registry officials will also be prohibited so as not to undermine the proper functioning of justice’. Based on the report it seems the French Government is planning to provide these services instead of the legal tech companies: ‘the ministry’s decision-making information system will evolve to provide effective tools for analysis and management of the activity at the national and local levels. Users will be able to access on-line practical information, enriching what is already on the www.justice.fr site (accessibility of jurisdictions, pedagogy of procedures, simulators ...), but also, for example, to indicators of procedural delay before the court they intend to refer to or to indicative scales or indicative benchmark.’¹⁵

Why do we publish the names of the judges ruling the cases? It is said that there had been a debate in France whether the names of judges (just like the names of the parties) should be removed from the decisions when they are published online. The European Court of Human Rights based on Article 6 paragraph (1) of the European Convention on Human Rights requires the indication of the name of the judges in the decisions as they must be identifiable, lawfully appointed and assigned to the duties they perform in order to ensure the objective impartiality.¹⁶ Making case-law public, and to some extent the name of the judges behind the decisions, is key for

13 France Bans Judge Analytics, 5 Years In Prison For Rule Breakers, In: <https://www.artificial-lawyer.com/2019/06/04/france-bans-judge-analytics-5-years-in-prison-for-rule-breakers/> (2021.06.06.)

14 LOI n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice (1), Art. 33. In: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000038262498/> (2021.06.06.)

15 LOI n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice (1), Art. 33. In: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000038262498/> (2021.06.06.) and José María DE LA JARA: Laws that choke innovation: about chickens and judge analytics, In: <https://www.linkedin.com/pulse/laws-choke-innovation-chickens-judge-analytics-jos%C3%A9-mar%C3%ADa-de-la-jara/> (2021.06.06.)

16 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 27.

the transparency and accountability of the judicial branch. Considering that the texts are of limited use to the general public which does not speak legalese, it is a somewhat symbolic gesture but a necessary one nonetheless.¹⁷ The new French law leaves the names of judges on their published decisions, but they cannot be used for statistical purposes.¹⁸

4. Arguments in Favour of the Prohibition

The next question is, why not letting the public analysing the decisions of identifiable judges with tools made available by technological advances? In the following, the most frequent arguments in favour of the provision and their possible critical evaluations will be discussed.

4.1. *Equality of Arms*

‘Due process and the right to a fair trial is generally accepted to include the principle of ‘equality of arms’. This principle applies both in civil and in criminal procedures and is enshrined in several human rights instruments.’¹⁹

Many argue that lawyers or parties without access to the judge profiling tools are at a competitive disadvantage causing inequality of arms in litigations, mainly because by using these tools it might be easier to decide where to start the proceedings for a higher chance of winning the case.²⁰ However, this statement can be refuted.

It should be noted that equality of arms requires that there be a fair balance between the *opportunities* afforded the parties involved in litigation. Naturally, there are many differences between the knowledge, preparedness and skills of lawyers. They are free to decide whether to employ trainee judges, sign up for advanced legal databases with extra services or complete a Master of Laws (LLM) training. Luckily, parties

17 Caroline CALOMME: Why open legal data and analytics are not without risks In: <https://www.law.kuleuven.be/citip/blog/why-open-legal-data-and-analytics-are-not-without-risks/> (2021.06.06.)

18 France Bans Judge Analytics, 5 Years In Prison For Rule Breakers, In: <https://www.artificial-lawyer.com/2019/06/04/france-bans-judge-analytics-5-years-in-prison-for-rule-breakers/> (2021.06.06.)

19 Dan SHEFET: Profiling of judges, April 22, 2020, p. 19. In: <https://thealiadviser.org/us-foreign-relations-law/profiling-of-judges/> (2021.06.06.)

20 Dr. András TÓTH: The Effect of Artificial Intelligence on Jurisdiction (A mesterséges intelligencia hatása a bírászkodásra.) In: For the 150th Anniversary of the Creation of the Act IV of 1896 on the Exercise of Judicial Power - a solemn plenary session and scientific conference of the Curia (A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1896. évi IV. törvénycikk megalkotásának 150. évfordulójára – a Kúria ünnepi teljes ülése és tudományos konferenciája), Kúria, Budapest, 2019., p. 135-136 and 139-140.

choose lawyers freely according to their budget. Lawyers would still have the same opportunity to use judge profiling tools, they would simply have to pay the price for it, just like for any other services mentioned above. Whether we like it or not, material differences have always affected opportunities to enforce claims and they will continue to do so. Allowing or banning the use of judge profiling tools cannot change it.

4.2. *Forum Shopping*

The idea and fear that judge profiling could lead to pressure or a strategy of choice of jurisdiction which could pervert the course of justice²¹ is quite general.

It is beyond debate that the possibility of judge profiling through cross-referencing of public and private data could allow private companies and their lawyers to engage in even more forum shopping practices. This tactic has already been observed for a long time in the United States and in France for press offences and violations of privacy in the press, where plaintiffs have already been known to choose the court which appears to award the highest amounts of damages and interest.²²

In this regard it must be understood that forum shopping is made possible by the law. The legislator established the general, exclusive and alternative rules of jurisdiction and competence, which in some cases allows the parties to decide where to lodge the statement of claim against the defendant. Parties exercising their rights should not be seen as malicious actors.

Moreover, even if choosing jurisdiction and competence is based on judge profiling, parties may rarely be sure their case would be assigned to the judge they hoped for. There are various ways for allocating cases in a court, usually these are used in a mixed way and the professional leaders of the divisions still have quite a free hand in the assignment.

Another aspect of the issue of forum shopping in connection with technological change leads to the spread of online courts. Jurisdictional rules were established to distribute cases geographically so that parties do not have to travel far away to seek justice. Now that hearing a case is possible without the physical presence of the parties by videoconferencing and other procedural solutions, and that the unbalanced workload of the different courts causes problems, the justification of jurisdictional rules should be called into question. Cases that do not require physical presence could be automatically allocated among courts. This way this presumed negative effect of judge profiling could be eliminated perfectly.

21 Dan SHEFET: Profiling of judges, April 22, 2020, p. 19. In: <https://thealiadviser.org/us-foreign-relations-law/profiling-of-judges/> (2021.06.06.)

22 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 27.

4.3. *External factors and judicial culture in Civil Law systems*

The CEPEJ adds another aspect of why not supporting the use of judge profiling tools. In the Charter it argues that quantifying a judge's activity would reveal less about any possible biases than about any external factors (such as the economic conditions of a given area) influencing his or her decisions. It also points out that when the court hears a case in a panel and the decision is rendered in a collegial manner without the possibility for a member of the panel to express a divergent opinion, judges cannot properly be profiled.²³

In France, the principle that judges do not adjudicate in their own name but on behalf of the republic based on the fiction of logical syllogism is still present.²⁴ Judgments do not include the judges' opinions: they are issued by the court as a whole. Judgments are rendered in 'the Name of the French People' ('au nom du peuple français').²⁵ If judges are believed to act as machines without personalities or profiles who always work the in same way, they cannot even be analysed by profiling.²⁶ But do we really think that? And if so, why not letting artificial intelligence to replace human judges?

4.4. *Data Protection*

It is often emphasized that the use of algorithms raises the question of the protection of personal data when being processed.²⁷ The French legislator considers judge profiling to be a form of the crime misuse of personal data, which infringes judicial independence because by analysing judgements, the personality traits of judges can be identified without lawfulness of processing.

This issue needs to be examined further taking into consideration not only the GDPR but other EU legislation as well.

23 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 66.

24 Zsolt ZÓDI: On the French Banning of Judge and Lawyer Profiling Programs (A bíró- és ügyvédprofilozó programok franciaországi betiltásáról), In <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2019/11/06/a-biro-es-ugyvedprofilozo-programok-franciaorszagi-betiltasarol/>

25 Dan SHEFET: Profiling of judges, April 22, 2020, p. 19. In: <https://thealiadviser.org/us-for-foreign-relations-law/profiling-of-judges/> (2021.06.06.)

26 Zsolt ZÓDI: On the French Banning of Judge and Lawyer Profiling Programs (A bíró- és ügyvédprofilozó programok franciaországi betiltásáról), In <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2019/11/06/a-biro-es-ugyvedprofilozo-programok-franciaorszagi-betiltasarol/>

27 European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018), p. 56.

4.4.1. Personal Data

Based on the Recital (154)²⁸ and Article 86²⁹ of the GDPR “it can be seen open government overrides the GDPR unless it conflicts with the right to the protection of personal data. In other words, it is the individual’s rights that are protected and not for instance ‘the justice system.’”³⁰

Article 22 paragraph 1. of the GDPR specifically states that the data subject shall have the right not to be subject to a decision based solely on automated processing, including profiling, which produces legal effects concerning him or her or similarly significantly affects him or her. In the case of judge profiling, no decision but only an evaluation is made based on profiling.

The consent of the data subject is not the only way the processing is considered lawful. Article 6 paragraph 1. subparagraph (f) allows processing if it is necessary for the purposes of the legitimate interests pursued by the controller or by a third party, except where such interests are overridden by the interests or fundamental rights and freedoms of the data subject which require protection of personal data, in particular where the data subject is a child.

Therefore, in theory, if someone can prove that he or she has a legitimate interest (e.g. business interest) in publishing information about judges or drawing conclusions from the text of their publicly shared decisions and even disclosing or publishing them as a service in a way that the result of the balancing test is convincing, he or she should be able to lawfully process the data.

The interpretation of the term ‘legal interest’ requires a unique approach case-by-case as this is the only way it can be determined when the data subject’s right to personal data is stronger.

This concept therefore recognizes that the processing of personal data often requires a balance between the lawful activity of the controller and its impact on the privacy of the data subject, which is a risk-based approach.

28 This Regulation allows the principle of public access to official documents to be taken into account when applying this Regulation. Public access to official documents may be considered to be in the public interest. Personal data in documents held by a public authority or a public body should be able to be publicly disclosed by that authority or body if the disclosure is provided for by Union or Member State law to which the public authority or public body is subject.

29 Processing and public access to official documents: Personal data in official documents held by a public authority or a public body or a private body for the performance of a task carried out in the public interest may be disclosed by the authority or body in accordance with Union or Member State law to which the public authority or body is subject in order to reconcile public access to official documents with the right to the protection of personal data pursuant to this Regulation.

30 Dan SHEFET: Profiling of judges, April 22, 2020, p. 19. In: <https://thealiadviser.org/us-foreign-relations-law/profiling-of-judges/> (2021.06.06.)

In the course of the balancing test the controller must take into account and consider on a case-by-case basis the consequences of enforcing a legitimate interest, i.e., the potential impact of its data management activities on the data subject's rights and interests.³¹

4.4.2. Public Sector Information

In 2003, Directive 2003/98/EC of the European Parliament and of the Council of 17 November 2003 on the re-use of public sector information (Public Sector Information Directive, PSI Directive) was adopted. The aim of the directive was to publicly share the data generated on public funds with everyone especially with private companies so they could develop value-added services from it thus creating jobs, contributing to economic growth, moreover, Europe could close up to the U.S in its digital lead.³²

Neither the Directive nor its amendment, the Directive 2013/37/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 lived up to its expectation, therefore another recast, Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council on open data and the re-use of public sector information (Open Data Directive) was adopted. The rules originally adopted in 2003, and amended in 2013, no longer kept pace with the rapid technological changes (such as machine learning, artificial intelligence and the internet of things), and as a result, the economic and social opportunities offered by the re-use of public data risk were missed.³³

The idea of reusing public data comes from the U.S. and it has slowly spread in North of Europe while other parts of Europe (including Hungary) still seem to be reluctant to the idea to support private companies with public data.³⁴

31 Ádám LIBER: On Data Management Based on Legitimate Interests (A jogos érdeken alapuló adatkezelésről) – Infocommunications and Law (Infokommunikáció és Jog), 2012/2. (49.), p. 83-86.

32 Zsolt ZÓDI: Principles and Realities in Europe: Problems with the Enforcement of the PSI Directive (Why Does the European Public Sector Not Like to Share its Data with Private Companies?) (Elvek és valóság Európában: a PSI-irányelv érvényesülésének problémái (Miért nem szereti az európai közszféra megosztani az adatait a magán-vállalkozásokkal?)), In: Pál SÁRY (ed.): Decem anni in Europaea Unione I., Miskolci Jogtudományi Műhely 6, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015. p. 174

33 Recital (10) of Directive 2013/37/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 amending Directive 2003/98/EC on the re-use of public sector information.

34 Zsolt ZÓDI: Principles and Realities in Europe: Problems with the Enforcement of the PSI Directive (Why Does the European Public Sector Not Like to Share its Data with Private Companies?) (Elvek és valóság Európában: a PSI-irányelv érvényesülésének problémái (Miért nem szereti az európai közszféra megosztani az adatait a magán-vállalkozásokkal?)), In: Pál SÁRY (ed.): Decem anni in Europaea Unione I., Miskolci Jogtudományi Műhely 6, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015. p. 184-185

Even though the subject matter of the Freedom of Information (FOI) Law and the Law on the Re-use of Public Sector Information (PSI) is the same in Hungary, the main purposes of these regulations are different, hence regulated by separate Acts.³⁵ While FOI aims to increase transparency in government and support the social control of the state power and public money spending, PSI is economically motivated by encouraging the re-use of public data.³⁶ In Hungary, the area of PSI (in comparison with the FOI) is largely without case law.³⁷

The Open Data Directive aims to establish conditions that facilitate the reuse of public data in order to encourage innovation in products and services.³⁸

Recital (8) of the Open Data Directive acknowledges that documents produced by public sector bodies of the executive, legislature or judiciary constitute a vast, diverse and valuable pool of resources that can benefit society. Providing that information, which includes dynamic data, in a commonly used electronic format allows citizens and legal entities to find new ways to use them and create new, innovative products and services.

Public sector information represents an extraordinary source of data that can contribute to improving the internal market and to the development of new applications for consumers and legal entities. Intelligent data usage, including their processing through artificial intelligence applications, can have a transformative effect on all sectors of the economy.³⁹ Apart from the economic reasons, making public all generally available documents held by the public sector – concerning not only the political process but also the legal and administrative process – is a fundamental instrument for extending the right to knowledge, which is a basic principle of democracy.⁴⁰

According to Recital (44) the re-use of documents should not be subject to conditions. However, in some cases justified by a public interest objective, a licence may be issued imposing conditions on the re-use by the licensee dealing with issues such as

35 Gergely László SZÓKE: Freedom of Information and Recycling of Public Data: Demarcation and Connection Points (Információszabadság és a közadatok újrahasznosítása: elhatárolás és kapcsolódási pontok), In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2018/1., p. 163-164.

36 Gergely László SZÓKE: Freedom of Information and Recycling of Public Data: Demarcation and Connection Points (Információszabadság és a közadatok újrahasznosítása: elhatárolás és kapcsolódási pontok), In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2018/1., p. 163.

37 Gergely László SZÓKE: Freedom of Information and Recycling of Public Data: Demarcation and Connection Points (Információszabadság és a közadatok újrahasznosítása: elhatárolás és kapcsolódási pontok), In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2018/1., p. 162.

38 László PÓK: The New Regulation of Public Data (A közadatok új szabályozása). In: https://gdpr.blog.hu/2019/07/02/a_kozadatok_uj_szabalyozasa#more14916674 (2021.06.06.)

39 Recital (9) of Directive 2013/37/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 amending Directive 2003/98/EC on the re-use of public sector information.

40 Recital (43) of Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information

liability, the protection of personal data, the proper use of documents, guaranteeing non-alteration and the acknowledgement of source, however, Member States should encourage the use of open licences that should eventually become common practice across the Union.

The term ‘public data’ of the Open Data Directive and its Hungarian implementing Act LXIII. of 2012 on the reuse of public data includes ‘public information’ and ‘information of public interest’, which terms are established in paragraph 3 points 5-6 of Act CXII of 2011 on the Right of Informational Self-Determination and on Freedom of Information. Judgements falls into the category information of public interest.

It follows from all the foregoing that not only introducing a prohibition similar to the French one would be against Hungarian law, but the EU explicitly supports reusing public data including judicial decisions.

5. Arguments in opposition to the prohibition

5.1. Predictability

Everyone is familiar with the cliché ‘you never know what happens in a court case’. It even seems that we accept the unpredictable nature of judgments as if it was a law of nature despite its glaring incompatibility with foundational principles of democracy like the rule of law and egalitarian and predictable justice.⁴¹ In contrast to the general observation one of the main slogans of creating Act CXXX of 2016 on the Code of Civil Procedure was to avoid ‘surprise judgements’.

We have reached a point in history where technology could allow examining judicial decisions more precisely and evaluating them more clearly with much less energy input.

The traditional and AI-supported analyses of court documents can reveal useful insights, such as the expected outcome of a case, the chances of success or the evolution of sentencing over time. They could also assist attorneys in choosing a winning strategy: where and when to sue, in front of which judge and which arguments to use. It might lead to forum shopping; however, it should not be considered an issue as it only means parties exercise their right laid down in the procedural acts.

5.2. Self-monitoring and Evaluation of Professional Performance of Judges

Judge profiling tools are able to offer a detailed quantitative and qualitative assessment of the activities of judges that could assist them in self-monitoring, decision-making and even in evaluating their work. In view of this last aspect, courts should consider

41 Dan SHEFET: Profiling of judges, April 22, 2020, p. 19. In: <https://thealiadviser.org/us-foreign-relations-law/profiling-of-judges/> (2021.06.06.)

developing such a program. Naturally, this would only complement the other methods already in use, which would guarantee the human intervention. This use of profiling would be in accordance with Article 22 of the GDPR.

Judges might even be happy for such a technology as it could help them to better monitor their performance and spot the areas that could be improved.

The monitoring of the judicial activity could be useful in the Supreme Court's activity of jurisprudence analysis to examine and explore the judicial practice of courts.

6. Conclusions

Publishing final judgements and the public nature of court hearings is a general requirement of monitoring the exercise of official authority. Now that technical means make this control much more effective, the reasons of the above-mentioned requirements still have not changed and should not be changed, rather it should be cherished that citizens might exercise their rights easier, more comfortable.

The general prohibition of judge profiling would not seem acceptable under Hungarian law in light of the balancing test between the lawful activity of the controller and its impact on the privacy of the data subject as this blurs the distinction between FOI and PSI and might even hinder freedom of speech and lawful critics of the methods used in exercising official authority.

Legal analytics empower justice users, while secrecy of judge's decisions allows corruption to spread. If the users do not have enough information about who will decide their cases, law will continue to grow apart from citizens. Why should it be that just when technology is most encouraging of creativity, the law should be most restrictive?⁴² Adapting to new technologies might be painful at first but the judiciary cannot seclude itself.⁴³ In order to preserve its social role, the judiciary must change along with society.

Bibliography:

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018)
Ms Miglena VUCHEVA – Ms Margarida ROCHA – Mr Robrecht RENARD – Mr Dimitrios STASINOPOLOUS: Study on the use of innovative technologies in the

42 José María DE LA JARA: Laws that choke innovation: about chickens and judge analytics, In: <https://www.linkedin.com/pulse/laws-choke-innovation-chickens-judge-analytics-jos%C3%A9-mar%C3%ADa-de-la-jara/> (2021.06.06.)

43 Zsolt ZÓDI: Courts and Technology (A bíróságok és a technológia), In: Court Review (Bírósági Szemle) 2021/1., p. 13.

- justice field – Final Report In: <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/252237/1/DS0220605ENN.en.pdf> (2021.06.06.)
- Zsolt ZŐDI: Courts and Technology (A bíróságok és a technológia), In: Court Review (Bírósági Szemle) 2021/1.
- Zsolt ZŐDI: Principles and Realities in Europe: Problems with the Enforcement of the PSI Directive (Why Does the European Public Sector Not Like to Share its Data with Private Companies?) (Elvek és valóság Európában: a PSI-irányelv érvényesülésének problémái (Miért nem szereti az európai közszféra megosztani az adatait a magán-vállalkozásokkal?)), In: Pál SÁRY (ed.): Decem anni in Europaea Unione I., Miskolci Jogtudományi Műhely 6, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015.
- Dr. András TÓTH: The Effect of Artificial Intelligence on Jurisdiction (A mesterséges intelligencia hatása a bírászkodásra.) In: For the 150th Anniversary of the Creation of the Act IV of 1896 on the Exercise of Judicial Power - a solemn plenary session and scientific conference of the Curia (A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1896. évi IV. törvénycikk megalkotásának 150. évfordulójára – a Kúria ünnepi teljes ülése és tudományos konferenciája), Kúria, Budapest, 2019.
- Gergely László SZŐKE: Freedom of Information and Recycling of Public Data: Demarcation and Connection Points (Információszabadság és a közadatok újrahasznosítása: elhatárolás és kapcsolódási pontok), In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2018/1.
- Ádám LIBER: On Data Management Based on Legitimate Interests (A jogos érdeken alapuló adatkezelésről) – Infocommunications and Law (Infokommunikáció és Jog), 2012/2. (49.)
- Zsolt ZŐDI: On the French Banning of Judge and Lawyer Profiling Programs (A bíró- és ügyvédprofilozó programok franciaországi betiltásáról), In <https://www.ludovika.hu/blogok/itkiblog/2019/11/06/a-biro-es-ugyvedprofilozo-programok-franciaorszagi-betiltasarol/>
- Taylor TREECE & Kelsey RUZKOWSKI: Milestone in AI: Charter on Ethics Regarding Use of AI by Judicial Systems Released by Council of Europe, In: <https://legaltechcenter.openum.ca/files/sites/159/2019/04/Treece-Ruzkowski-Milestone-in-AI-Charter-on-Ethics.pdf> (2021.06.06.)
- José María DE LA JARA: Laws that choke innovation: about chickens and judge analytics, In: <https://www.linkedin.com/pulse/laws-choke-innovation-chickens-judge-analytics-jos%C3%A9-mar%C3%ADa-de-la-jara/> (2021.06.06.)
- France Bans Judge Analytics, 5 Years In Prison For Rule Breakers, In: <https://www.artificiallawyer.com/2019/06/04/france-bans-judge-analytics-5-years-in-prison-for-rule-breakers/> (2021.06.06.)
- Caroline CALOMME: Why open legal data and analytics are not without risks In: <https://www.law.kuleuven.be/citip/blog/why-open-legal-data-and-analytics-are-not-without-risks/> (2021.06.06.)

Dan SHEFET: Profiling of judges, April 22, 2020, p. 19. In: <https://thealiadviser.org/us-foreign-relations-law/profiling-of-judges/> (2021.06.06.)

László PÓK: New Regulation of Public Data (A közadatok új szabályozása). In: https://gdpr.blog.hu/2019/07/02/a_kozadatok_uj_szabalyozasa#more14916674

LOI n° 2019-222 du 23 mars 2019 de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice In: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000038262498/> (2021.06.06.)

Keywords:

judge profiling, data protection, public sector information, equality of arms, forum shopping, legal analytics

A KÖZIGAZGATÁSI PERT MEGINDÍTÓ KERESLET

1. Bevezetés

Az önálló közigazgatási perrendtartás megalkotásával és a polgári perrendtartástól történő függetlenedésével Magyarországon is révbe ért az a munka, amelyet közigazgatási jogászok fektettek annak igazolásába, hogy a közigazgatási peres eljárás önálló lábakon kell, hogy álljon és a közigazgatási bíróságok – amelyek a közigazgatás bírói kontrolját valósítják meg – önálló jellemzőkkel rendelkeznek a bírósági szervezeten belül.² Különböző modellek alakultak ki Európa országaiban a közigazgatási bíróságoknak a bírósági rendszeren belüli elhelyezésével kapcsolatban,³ de abban egységesek az álláspontok, hogy a közigazgatási per, bár civilisztikai gyökerei vannak, erős jogi jellemzőkkel is bír. Azt vizsgálom, hogy ezek az egyéni jellemzők mennyiben jellemezik meg közigazgatási pert megindító keresetben.

A közigazgatási eljárások lényege az eljáró hatóság döntése. Amennyiben nem megfelelő a közigazgatási szerv által hozott döntés, abban az esetben az érintett fél jogosult élni az Alaptörvény által biztosított jogorvoslati jogával⁴ és ezzel máris egy közigazgatási per felperesi pozíciójában találja magát. A lépéskényszert indokolja, hogy annak hiányában, a jogorvoslatra nyitva álló határidő elmulasztásával a közigazgatási döntés jogerőre emelkedik és utólag már megváltoztathatatlan. A közigazgatási döntés bírósági úton történő megtámadására a közigazgatási tevékenységgel közvetlenül érintett fél akkor jogosult, ha a vitatott tevékenységgel szemben jogszabály által biztosított közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket kimerítette.

A közigazgatási pert megelőzi egy közigazgatási eljárás, amelyet lezáró döntés jog-

-
- 1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Dr. habil. Udvarý Sándor PhD tszv. egyetemi docens
 - 2 Machacek, Rudolf: Verfahren vor dem Verfassungsgerichtshof und vor dem Verwaltungsgerichtshof, Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2004. 183. o.
 - 3 Handbuch Ius Publicum Europaeum, Verwaltungsgerichtsbarkeit in Europa: Institutionen und Verfahren / herausgegeben von Armin von Bogdandy, Peter M. Huber, Lena Marcusson; unter Mitwirkung von Michael Guttner; mit Beiträgen von Christian Behrendt, Anoeska Buijze, Silvia Díez Sastre, Cristina Fraenkel-Haeberle, Diana Urania Galetta [und 13 weitere] herausgegeben von Armin von Bogdandy und Peter M. Huber, Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2019.
 - 4 „Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítékezésben”, Összefoglaló vélemény, A Kúria „Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítékezésben” Joggyakorlat-elemző Csoportja, 2016.El.II.JGY.K.1, 178.-189. oldal

orvoslati záradékában pontosan megjelölésre kerül, hogy a jogszabályi rendelkezések alapján az ügyfél az adott döntést mennyi időn belül támadhatja meg bíróság előtt, mit kell előterjesztenie és hova kell azt benyújtania. A közigazgatási per felperese csak ezen az úton fordulhat bírósághoz, míg a polgári jogi rendelkezési jognál számos alternatív eszközre van (egyezség, engedett önhatalom, beszámítás stb.) lehetőség, hogy a fél igényét érvényesítse. Ez úton pontosan látszik a polgári per és a közigazgatási per célja közötti különbség is, hiszen míg a polgári peres eljárás célja a jogvédelem, addig a közigazgatási pernek a jogvédelmen túl „tárgya a közigazgatási szerv közigazgatási jog által szabályozott, az azzal érintett jogalany jogi helyzetének megváltoztatására irányuló vagy azt eredményező közigazgatási tevékenység jogszerűsége” (Kp. 4. § (1) bekezdés), illetve annak vizsgálata. A Kp. a közigazgatási eljárás ügyfelének „lépéskényszerét” ismerve, a jogi képviselő nélkül eljáró félre – amennyiben adott eljárásban a jogi képviselő nem kötelező – eltérő szabályokat állapít meg, mint a jogi képviselővel eljáró felekre. Ezek az eltérő szabályok türelmet mutatnak a kellő jogszabályi ismeret hiányában eljárni kénytelen ügyféllel szemben. A Pp. konkrét eljárási cselekmények vonatkozásában nem tesz ehhez hasonló konkrét különbséget a jogi képviselővel vagy a jogi képviselő nélkül eljáró felek között, csak a jogi képviselő nélkül eljáró felek irányába tartalmaz egy, az eljáró bíróságot terhelő tájékoztatási kötelezettséget (Pp. 111. §), amelynek határait és mértékét a gyakorlatban, a konkrét helyzetek vonatkozásában kell meghúzni.

A Pp. rögzíti, hogy a polgári pert a felperesnek az alperes ellen keresetlevéllel kell megindítania. (Pp. 169. § (1) bekezdés) A közigazgatási tevékenység sokszínűsége és az ügyfeleket érintő döntések eltérő jellege az indoka annak, hogy a közigazgatási pert megindító okiratot főszabály szerint keresetlevélnek (Kp. 37. § (1) bekezdés) nevezzük, de az alap közigazgatási eljárásoktól függően eltérő megnevezése van a bíróság előtti eljárást megindító okiratnak.⁵ A közigazgatási bíróság a fél által előadott kérelmeket, nyilatkozatokat nem alakoszerű megjelölésük, hanem tartalmuk szerint veszi figyelembe, így nem érheti hátrány az előterjesztőt amiatt, hogy az általa előterjesztett iratot nem a jogszabályi előírásoknak vagy tartalmának megfelelően nevezi meg. (Kp. 2. § (4) bekezdés) A kérelem tartalom szerinti elbírálásának elve a polgári eljárásban is megvan.

A közigazgatási perben vagy az egyéb közigazgatási bírósági eljárásban a polgári perrendtartás szabályait akkor kell alkalmazni, ha azt a törvény kifejezetten előírja. (Kp. 6. §) A Kp. eltérő rendelkezése hiányában a keresetlevélre, a védíratra,⁶ a keresetlevél és az ügy iratainak továbbítására, valamint a perorvoslati kérelemre a beadványok szabályait kell alkalmazni, amelyekre egyebekben a polgári perrendtartás általános szabályai vonatkoznak. (Kp. 28. § (2)-(3) bekezdés) A Kp. rögzíti, hogy hatálya nem

5 Kp. 140. § (1) bekezdés indítvány; Kp. 151. § (2) bekezdése kérelemnek nevezi.

6 A védírat az alperesnek a keresetlevélben foglaltakra tett nyilatkozata, amely vagy a keresetlevél visszautasítására irányul, vagy érdemi védekezést tartalmaz. A védíratban elő kell adni az annak alapjául szolgáló tényeket és ezek bizonyítékait.

terjed ki azon közigazgatási jogviták elbírálására, amelyekre törvény más bírósági eljárási szabályok alkalmazását rendeli. Ezzel a rendelkezésével a peres eljárások menetében a Kp. utat nyit az egyes ágazati jogszabályok alkalmazásának és nem kívánja megteremteni azt a fajta egységes eljárást, amelyet a Pp. – többé-kevésbé⁷ – megvalósít. Az egységesítő szándék nem hiányzott a Kp. megalkotásakor sem,⁸ de az eltérő közigazgatási eljárások sajátosságai, specialitásai, jellegzetességei indokolják, hogy az ágazati jogszabályok bizonyos ügýtípusok vonatkozásában (pl.: választási eljárások; szabálysértési ügyek; közigazgatási nemperes eljárások) a Kp.-tól eltérően rendelkezzenek a bírósági felülvizsgálatról.

2. A közigazgatási kereset benyújtása

A közigazgatási pert megindító keresetlevél benyújtása kizárólag írásbeli formában történhet. A beadványokra vonatkozó szabályok alapján a keresetlevelet elektronikus úton, postai úton vagy közvetlenül a bíróságnál kell benyújtani. (Kp. 28. § (1) bekezdés) A Pp. szabályai alapján a papíralapú beadványt a per bíróságánál eggyel több példányban kell benyújtani, mint ahány fél a perben érdekelt; ha több félnek közös képviselője van, részükre együttesen egy példányt kell számításba venni. A beadvány mellékleteinek egy-egy másolatát csatolni kell a beadvány többi példányához is. (Pp. 114. § (1) bekezdés) A keresetlevél benyújtásánál is megmutatkozik a jogalkotó türelme a jogi képviselő nélkül eljáró ügyféllel szemben, mivel a keresetlevelet jogszabályban meghatározott nyomtatványon is előterjesztheti. (Kp. 39. § (2) bekezdés) A közigazgatási per megindítása iránti keresetlevél nyomtatványa a konkrét kereseti elem megjelölésével, kitöltési útmutató segítségével segíti az ügyfelet, akinek a megjelölt tárgykörökben a pontozott vonalra a választ be kell írnia, az ügyében megfelelő választást alá kell húznia és ezúton összeáll a keresetlevél.

A közigazgatási keresetet főszabály szerint a vitatott cselekményt megvalósító közigazgatási szervhez kell benyújtani, a vitatott közigazgatási cselekmény közlésétől számított harminc napon belül. Többfokú közigazgatási eljárásban hozott cselekmény esetén a keresetlevelet az első fokon eljáró közigazgatási szervnél kell benyújtani. (Kp. 39. § (1) bekezdés) A vitatott közigazgatási határozatnak a jogorvoslati záradékában pontosan meg kell jelölni a jogorvoslatra nyitva álló határidőt és a jogorvoslat előterjesztésének a módját és helyét.⁹ A jogorvoslati záradék kötelező eleme a határozatok-

7 Bár a Pp. egységes perrend, egyes tárgyakra – bár vagyoni jogiak – különös szabályokat alkot a törvény. ld. pl. a 2020. évi LXX törvényt (címmel), vagy a teljesítési igazolási szakértői szerv szakvéleményére alapított pert (2013: XXXIV) tehát a Pp.-ben sem kizárt az ágazati eltérés.

8 Indokolás a T_12243. sz. törvényjavaslatához (Kp. Indokolás), Előadó: Dr. Trócsányi László igazságügyi miniszter, Budapest, 2016. szeptember Általános indokolás IV.

9 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól 72. § (1) bekezdés da) pont

nak. A keresetlevelet határidőben benyújtottnak kell tekinteni, ha azt a jogi képviselő nélkül eljáró felperes – határidőn belül – tévesen a bírósághoz vagy a közigazgatási szerv jogorvoslati szervéhez nyújtotta be. (Kp. 39. § (3) bekezdés) Ebben az esetben a keresetlevelet haladéktalanul meg kell küldeni a vitatott döntést meghozó vagy első fokon eljáró közigazgatási szervnek. A jogorvoslati szervnek a hozzá tévesen benyújtott keresetlevélnek az első fokon eljáró szervhez történő továbbításra kötelezésével a jelenleg hatályos jogszabály könnyítést jelent a korábbi jogszabályi előíráshoz¹⁰ képest, amely csak a bíróság részére írta elő a hozzá tévesen benyújtott iratokkal kapcsolatban a továbbítási kötelezettséget. Az első fokon eljáró közigazgatási szerv a keresetlevelet az ügy irataival együtt felterjeszti a másodfokú közigazgatási szervhez, ennek hiányában a bírósághoz. A közigazgatási szerv minden esetben köteles a bíróságnak továbbítani a keresetlevelet, akkor is, ha az határidőn túl került benyújtásra. A közigazgatási szerv mulasztása pénzbírság kiszabását vonhatja magával. A keresetlevelet a törvény kifejezett rendelkezése¹¹ alapján kell közvetlenül a bíróságnál benyújtani. (Kp. 41. §)

A bíróságok igyekeznek kihasználni az informatikai és a számítógépes hálózatokban rejlő lehetőségeket. Az elektronikus kapcsolattartás 2013. január 1. napjától a törvényszékek elsőfokú ügyeiben választható lehetőségként volt jelen, majd 2015. július 1. napja óta valamennyi bíróságon – azaz a járásbíróságokon és a törvényszékeken is, első- és másodfokú ügyekben egyaránt – választható eljárási mód lett. 2016. július 1-jétől módosultak a közigazgatási perekre is hatályos eljárási szabályok¹² és megjelentek a peres eljárásokban olyan fogalmak, mint ügyfélkapu és a hivatali kapu, valamint az e-perkapu.¹³ Az e-perkapu rendszer nem volt hosszú életű.

2018. január 1-jén, vagy azt követően indult minden peres és nemperes eljárásban – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – elektronikus ügyintézés szabályai az irányadóak. Az elektronikus kapcsolattartással kapcsolatban a közigazgatási perekben is a Pp. szabályait kell alkalmazni, amely szabályokkal kapcsolatban az E-ügyintézési tv.¹⁴ rendelkezései képezik az alapot. A bírósági eljárásban a papír alapú beadványok

10 1952. évi III. törvény 331. § (1) bekezdés

11 Közigazgatási szerződéssel kapcsolatos jogvitában; ha a közszolgálati jogviszonnyal kapcsolatos jogvita tárgya nem a Közszolgálati Döntőbizottság határozatának jogszerűsége; az ügyészség, illetve a törvényességi felügyeletet gyakorló szerv is a bíróságnál nyújtja be a keresetlevelet;

12 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

13 Az e-perkapu rendszer 2016. július 1. – 2017. december 31. között működött. Az ügyfélkapu a személy teljes körű azonosítását biztosító és az űrlapbenyújtás támogatási szolgáltatás volt, ugyanígy a hivatali kaput jelentette a közigazgatási szerv (teljes körű) azonosítását biztosító és az űrlap benyújtás támogatási szolgáltatást. A jogi képviselő a keresetlevelet, továbbá minden egyéb beadványt, okirati bizonyítékot kizárólag elektronikusan, az űrlapbenyújtás támogatási szolgáltatás igénybevételel nyújthatott be a bírósághoz, és a bíróság is elektronikusan kézbesít a jogi képviselő részére. Ügyfelek vagy képviselőik esetében ez csak választható megoldás volt.

14 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól

mellőzhetőek és a z elektronikus úton történő kapcsolattartásra helyeződik át a hangsúly.

Az Országos Bírósági Hivatal egy zárt informatikai rendszer működtetésével biztosítja, hogy a bíróságokkal a kézbesítési rendszer útján folyamatosan lehessen kapcsolatot tartani, amely rendszerben az adatkezelés biztonságos és a rendszert használók beazonosítása hibamentes. A rendszer zavartalan működéséhez szükségesek voltak az állami fejlesztések, amelyek eredményeképpen az ügyfélkapu, cégkapu és hivatali kapu használható. Az eljáró személynek, személyre szabottan ezek valamelyikén kell regisztrálni és ezen keresztül, az ÁNYK program segítségével, a beküldeni kívánt űrlap le- és kitöltésével a bíróságra beküldeni a kívánt tartalmat. A bírósági iratok arra az Ügyfélkapura, Cégkapura, Hivatali Kapura érkeznek meg elektronikus úton, amelyről a beadvány beküldésre került. A bírósági irat érkezéséről az ügyfél az Ügyfélkapu, Cégkapu vagy a Hivatali kapu regisztrációnál megadott e-mail címére értesítést kap. Amennyiben az elektronikus kapcsolattartásra kötelezett beadványait nem elektronikus úton terjeszti elő vagy nem a jogszabályi előírásoknak megfelelő módon alkalmazza, ez a kérelmek visszautasítását és az egyéb beadványokba foglalt nyilatkozatok hatálytalanságát eredményezi. Az általános szabályok alól van kivétel, mert pl. választási ügyekben a bírósági felülvizsgálati eljárásban nem lehet alkalmazni Pp. elektronikus kapcsolattartásra vonatkozó szabályait. Mivel a keresetlevél a rendszer által biztosított helyen, az engedélyezett méretben terjeszthető el, ezzel a jogalkotó uniformizálni igyekszik a könnyebb feldolgozhatóság érdekében a kereseteket és egyéb beadványokat. Az engedélyezett méretet meghaladó keresetlevelek, mellékleteikkel együtt adathordozón terjeszthetők elő, amelyeket egyel több példányban kell benyújtani, mint ahány fél a perben érdekelve van. Álláspontom szerint az ügyvédi munka szépségét és míveségét jelentő keresetlevél leegyszerűsítésével – bár tudom nem ez a jogalkotói szándék –, az ügyvédi munka a keresetlevél szerkesztés területén veszít „tudományos” jellegéből és okirat szerkesztési szerepkörbe „süllyed”. Tapasztalataim szerint a pereskedési kedv és hajlandóság csökkent, mivel sok peres jogászt visszatart az elektronikus út kezdetleges és ismeretlen jellege. A jogalkotónak egy-egy ilyen újítás során azt is figyelembe kell vennie, hogy a közigazgatási határozat megtámadásának joga alaptörvényi alapokkal bír, így tényleges akadályát nem képezhetik technikai gátak. Ilyen akadályt mindazonáltal nem látunk és a statisztikák sem támasztanak alá, így a közigazgatási perekben az elektronikus út előírása nem vet fel alkotmányossági aggályokat közvetve sem.¹⁵ Az informatikai fejlesztéseknek a peres eljárásban történő megjelenését párhuzamba állítanám az elektronikus eljárásnak a cégeljárásban történő bevezetésével, amely bevezetését követően még a gyakorlatban finomhangolásra szorult és küzdött bizonyos kezdeti nehézségekkel. Például az elektronikus úton benyújtott beadványok beérkezését jelző elektronikus tértivevényeknek a feladóhoz történő visszaérkezések elmaradásából adódó problémák. A feladó először

15 Közvetlen alkotmányossági aggályról nincsen szó, ez akkor merülne fel, ha törvény zárná el a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatának lehetőségét.

is nem tudja, hogy az elektronikus tértivevény meg nem érkezése a hibás benyújtásból adódik-e vagy sem. Elektronikus tértivevény hiányában kérdéssé válik az eljárási határidők megtartása és ezek jogvesztő jellegéből adódóan a későbbiekben már nem vagy nehezen korrigálható az esetleges hiba. A technikai problémák azonban idővel kiküszöbölésre kerültek és a rendszer ma már mondhatom általánosítva, mindenki legnagyobb meglepedésére működik. A kezdeti technikai nehézségek okozta bosszúságok a rendszer bejáratásával eltűntek és ma már az elektronikus cégeljárás kezdeti ellenzői is élvezik a technika által adott kényelmi, gyorsasági előnyöket. A technikai fejlesztések és ezeknek a jogszabályi rendelkezések közé történő beemelése lehetővé teszi, hogy közigazgatási szerv az ügy iratait továbbítás helyett a bíróság számára elektronikusan hozzáférhetővé teszi, ha az ehhez szükséges informatikai feltételek rendelkezésre állnak. (Kp. 40. § (3) bekezdés)

Amennyiben a keresetlevél azonnali jogvédelem iránti kérelmet is tartalmaz, abban az esetben a keresetlevelet a benyújtástól számított öt, többfokú közigazgatási eljárásban hozott cselekmény, illetve a járási (fővárosi kerületi) hivatal eljárása esetén – a benyújtástól számított három napon belüli felterjesztést követően – nyolc napon belül kell az ügy irataival együtt a bírósághoz továbbítani. (Kp. 40. § (2) bekezdés) Az eljárás során előállhat az a sajátos helyzet, hogy a közigazgatási szerv, pl. a NAV, határozatban egy jelentős összeg megfizetésére kötelezi az ügyfelet., amely összeg megfizetésére határozatában a kézhezvételtől számított 15 napot biztosít. A közigazgatási keresetet az ügyfél 30 napon belül terjesztheti elő, amelyben előadhatja az azonnali jogvédelem iránti kérelmét is, természetesen annak indokaival, de a közigazgatási szerv, példámánál maradva a NAV már a határozat kézbesítéstől számított 16. napon inkasszálhatja az általa követelt összeget. A Kp. nem biztosítja azt a Pp. által biztosított lehetőséget, hogy az ideiglenes intézkedés iránti kérelem előterjesztése megelőzze a keresetlevél benyújtását. A keresetlevél csak a törvény által a fentiekben megjelölt határidőben terjeszthető elő, mivel a gyakorlatban ma már a kiegészítésre szoruló (az ügyvédi gyakorlatban korábban „mezítlábasnak” is nevezett) keresetlevél előterjesztésére nincsen lehetőség. Az ügyfél ilyenkor csak a közigazgatási szervhez tud fordulni és nála tud végrehajtás felfüggesztése iránti kérelmet előterjeszteni, amelynek pozitív elbírálása a közigazgatási szerv jóindulatára van bízva. A bíróság előtti „fegyveregyenlőség” szempontjából nem tartom jónak, hogy a felperes ahhoz a közigazgatási szervhez kénytelen kéréssel fordulni, amely a közigazgatási per alperese lesz és azzal az ügygel kapcsolatban, amelyben alperes lesz. Az előterjesztő a keresetet a közigazgatási cselekmény keresettel nem támadott, a cselekmény egyéb rendelkezéseitől egyértelműen elkülöníthető rendelkezésére csak a keresetindításra nyitva álló határidőn belül terjesztheti ki. (Kp. 43. § (1) bekezdés) A Pp. a Kp-vel ellentétben konkrét rendelkezéseket tartalmaz a keresetlevél előterjesztését megelőzően beadott ideiglenes intézkedésekkel kapcsolatos kérelmek vonatkozásában, azok elbírálását a bíróságra bízva. (Pp. 108. §) A közigazgatási perek vonatkozásában is figyelembe

kellene venni a Pp. iránymutató szabályozását, mivel meglehetősen visszás az, hogy az ügyfél, mint felperes az ellenérdekű fél közigazgatási szerv jóindulatának van kitéve.

3. A keresetlevél alaki követelményei

A keresetlevél alaki követelményeit taxatív felsorolásban (Kp. 37.) rögzíti a törvény. Az alaki követelményeknek nem megfelelő keresetlevélre a bíróság hiánypótlást bocsájt ki. A hiánypótlás nem teljesítése esetén kell döntenie az eljáró bírónak, hogy visszautasítja a keresetet vagy sem. A bíró döntésekor figyelembe veszi, hogy a felperes jogi képviselővel jár el vagy sem. Előbbi esetben a hiánypótlás nem, hiányos vagy nem határidőben történő teljesítése a kereset visszautasítását eredményezi. Amennyiben a felperes jogi képviselő nélkül jár el, akkor a hiánypótlás nemteljesítése nem vonja automatikusan magával a kereset visszautasítását. Az eljáró bírónak mérlegelnie kell, hogy a nem pótoltt hiány miatt a keresetlevél elbírálható-e. Az eljáró bíróság hibás megjelölése vagy az alperes megjelölésében rejlő hiba esetén a keresetlevél még elbírálható, mivel ezeket a tényeket a bíróságnak amúgy is hivatalból vizsgálnia kell, továbbá ezen adatok pontos ismerete nem várható el egy laikus felperestől. Azonban a felperes adatainak hiányos volta, adószámának a hiánya, az esetleges képviselő adatainak hiánya, a vitatott közigazgatási tevékenység és az arról való tudomásszerzés módjának és idejének a megjelölésének a hiánya esetében a kereseti kérelem hiánya akadályát képezi a kereset szabályszerű elbírálásának. A bizonyítékok előterjesztésére a per előkészítése során szükség van, mivel a Kp., a hatályos Pp-vel egyetemben a perkoncentráció elve alapján megköveteli, hogy a bizonyítékok az első tárgyaláson rendelkezésre álljanak. A sérelmezett jogszabályhely vagy helyek megjelölése a keresetlevél fontos eleme, de a jogi képviselő nélkül eljáró fél részéről elegendő az is, ha a sérelmezett tevékenységet leírja. A bíróságnak a közigazgatási jogvitát a kereseti kérelem, a felek által előterjesztett kérelmek és jognyilatkozatok keretei között kell elbírálnia, amennyiben jogszabály másként nem rendelkezik.

4. A kereseti kérelem

Az előterjeszhető kereseti kérelem fajtáit a Kp. 38. § taxatív felsorolja. A szakaszhoz fűzött miniszteri indokolás szerint: „A közigazgatási cselekmény hatályon kívül helyezésére, megsemmisítésére vagy megváltoztatására irányuló kérelem mellett a keresetben kérhető az elmulasztott cselekmény megvalósításra kötelezése és a közigazgatási szerv marasztalása is. A marasztalási kereseti kérelem irányulhat a közigazgatási cselekmény megvalósításának megtiltására, a közigazgatási jogviszonyból származó kötelezettség teljesítésére, a közigazgatási tevékenység jogsértő következményeinek elhárítására, illetve a közigazgatási szerződéses jogviszonnyal vagy a közszolgálati jogviszonnyal kapcsolatban okozott kár megtérítésre kötelezésére. E rendelkezések

alapján a közigazgatási jogkörben okozott kár megtérítése továbbra is a polgári bíróságtól igényelhető, az eredeti állapot helyreállítása e körön kívül kérhető, és kártérítést csak a közigazgatási szerződéssel, illetve a közszolgálati jogviszonnyal kapcsolatban lehet igényelni. Megállapítási kereseti kérelemmel a közigazgatási tevékenységgel előidézett jogsérelem tényének, vagy a közigazgatási jogviszony szempontjából lényeges egyéb ténynek a megállapítása kérhető. Ennek akkor van helye, ha a felperes jogainak az alperessel szemben való megóvása érdekében szükséges, és a közigazgatási tevékenység vagy a jogviszony természeténél fogva, illetve valamely más okból nincs helye hatályon kívül helyezésnek, megsemmisítésnek vagy megváltoztatásnak, illetve marasztalás sem kérhető.¹⁶ Az eljáró bíróság a felperes által előterjesztett jogalakító, aktus-felülvizsgálati vagy megtámadási kereseti kérelem (Kp. 38. § a) pont) mellett a kereseti kérelemben kérhető mulasztási megállapítási kereseti kérelemhez (Kp. 38. § b) pont), a közigazgatási szerv marasztalására (Kp. 38. § c)-e) pontok) irányuló kereseti kérelemhez vagy a megállapítási (Kp. 38. § f) pont) kereseti kérelemhez kötve van, azokon a felperes határozott kérelme nélkül nem változtathat. Azonban a jogalakító, aktus-felülvizsgálati vagy megtámadási kereseti kérelmek között továbbra is érvényesül a régi Pp.¹⁷ alapján kialakított bírói gyakorlat, hogy a kereseti kérelemhez kötöttség elve nem vonatkozik az aktus-felülvizsgálat során a keresetlevél irányultságára. Vagyis a bíróság dönt arról, hogy megváltoztatási vagy kasszációs jogkört gyakorol-e a törvény keretei között.¹⁸ Tárgyi keresethalmazat előterjeszhető, ha a kérelmek ugyanabból vagy ténybeli és jogi alapon összefüggő jogviszonyból erednek. Vagylagos kereseti kérelmek is előterjeszhetőek, ha azok ugyanabból a jogviszonyból erednek és ugyanazon alperessel/alperesekkel szemben terjesztik elő. Ennek magyarázata, hogy ezek a kérelmek mind a megtámadási kereseti kérelem körébe sorolandók, amelynek részletes szabályait a Kp. XVI. fejezete tartalmazza. Mivel a Kp.-nek ez a fejezete a törvény erejénél fogva határozza meg az egyes bírói döntési jogköröket, ezért a bíróságnak ekként és nem a kereseti kérelem alapján kell eljárnia.

5. Összefoglalás

A közigazgatási perek sajátos jellegét adja a polgári perekkel szemben, hogy mindig megelőzi egy közigazgatási eljárás, amelynek ügyfele lesz a közigazgatási per felperese, míg a döntést hozó közigazgatási szerv a közigazgatási per alperese. A közigazgatási bíróságnak az ügyfélnek nyújtott jogvédelmen túl, amelyet az erősebb pozícióban lévő közigazgatási szervvel szemben kell biztosítani, egyben a megelőző közigazga-

16 Indokolás a T_12243. sz. törvényjavaslatához (Kp. Indokolás), Előadó: Dr. Trócsányi László igazságügyi miniszter, Budapest, 2016. szeptember

17 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

18 Barabás Gergely, F. Rozsnay Krisztina, Kovács András György: Kommentár a közigazgatási perrendtartáshoz, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018, 296. oldal

tási eljárás törvényességét is vizsgálnia kell. Ezek a feladatok sajátos intézkedéseket követelnek meg az eljáró bíróságtól, amelynek döntései meghozatalakor azt is figyelembe kell vennie, hogy a felperes mellett van-e egy a jogban járatos jogi képviselő vagy nincsen. Utóbbi esetben a bíróság megértőbben jár el, a jogszabályi előírásokra alapozva a felperessel szemben. Bár a bíróság a kereseti kérelmekhez kötve van, de a kereseti kérelemhez kötöttség elve az aktus-felülvizsgálat során nem vonatkozik a keresetlevél irányultságára, ezen irányban a bíróságnak önálló döntési jogköre van.

Forrásjegyzék:

MACHACEK, Rudolf: Verfahren vor dem Verfassungsgerichtshof und vor dem Verwaltungsgerichtshof, Wien, Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2004. Handbuch Ius Publicum Europaeum, Verwaltungsgerichtsbarkeit in Europa: Institutionen und Verfahren / herausgegeben von Armin von BOGDANDY – Peter M. HUBER – Lena MARCUSSON; unter Mitwirkung von Michael GUTTNER; mit Beiträgen von Christian BEHRENDT – Anoeska BUIJZE – Silvia Díez SASTRE – Cristina FRAENKEL-HAEBERLE – Diana Urania GALETTA [und 13 weitere] herausgegeben von Armin von BOGDANDY und Peter M. HUBER, Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 2019.

„Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélezésben”, Összefoglaló vélemény, A Kúria „Az Alaptörvény követelményeinek érvényesülése a bírósági ítélezésben” Joggyakorlat-elemző Csoportja, 2016.El.II.JGY.K.1.

BARABÁS Gergely – F. ROZSNYAI Krisztina – KOVÁCS András György: Kommentár a közigazgatási perrendtartáshoz, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2018.

Tárgyszavak:

önálló közigazgatási perrendtartás, közigazgatási peres eljárás célja, jogi képviselő nélkül eljáró fél, közigazgatási kereset, elektronikus kapcsolattartás, közigazgatási keresetlevél alaki követelményei

ÉTIKUS VÉGREHAJTÁS

1. Bevezetés

Nyilvánvaló, hogy a természet törvényei már akkor is érvényesültek, amikor az ember még csak nem is létezett. Az életet az az egyszerű és magától értetődő szabály irányította, hogy az erősebb, ellenállóbb, vagy épp az alkalmazkodni és fejlődni képes élőlény tovább élhetett, mint az, amelyik e képességekkel nem, vagy csak kisebb mértékben rendelkezett. Aztán egyszer csak megjelent az ember és kizárólag a természet törvényeinek az érvényesülése az emberek közösségében drasztikus következményekkel járt volna. Mindezt vélhetően felismerve, kezdetét vette a „szolidáris normaalkotás”. Az emberi közösségek, társadalmak nem létezhetnek normák nélkül. Ennek oka az, hogy az emberi magatartások, megnyilvánulások egy része gyengíti az együttélés feltételeit – gondoljunk csak a lopás tetteire –, ezért ezeket a többség elutasítja, abnormálissá, deviánssá nyilvánítja, így teremtve meg a közösség fennmaradásának feltételeit, vagyis a „normális” élet kereteit. „Sok van, mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb”...mondja Szophoklész, *Antigoné* című tragédiájában.² „... az ember erény híján a legelvetemültebb és legvadabb, s a nemi élvezetben és evésben a legaljasabb lény”³ – állítja Arisztotelész. Író és filozófus valóban ennyire ellentétesen látja az embert? Vajon hogyan láthatja az embert a jogalkotó vagy jogász? Általánosságban elmondható, hogy a jogalkotó sajátos eszközei révén befolyásolja a társadalmi normák (jog, erkölcs, vallás) rendszerét. Birher álláspontja szerint kizárólag egy normarend nem elégséges az ember komplexitásának átfogásához, azaz csak jog alkalmazása: *summum ius summa iniuria*-hoz, csak erkölcs alkalmazása: „forradalom”-hoz, csak vallás alkalmazása: fanatizmus-hoz vezethet.⁴

Az elmúlt években egyre nagyobb szerepet kaptak a különböző szabályok. Példaként említhetjük a szabványokat, melyek nemzetek felett átívelő, egységes szabályo-

1 PhD-hallgatók, KRE ÁJDI; Témavezető: Dr. habil. Birher Nándor Máté PhD egyetemi docens, Tanszékvezető, Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék

2 SZOPHOKLÉSZ: *Antigoné*, Budapest, Akkord Kiadó, 2020. 10.

3 ARISZTOTELÉSZ: *Politika*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1984. 2.

4 BIRHER Nándor Máté: *Etikai eljárások és döntéshozatal a gyakorlatban – Mire jó az etika?*, https://fejlesztisprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztisprogramok-uni-nke-hu/Dr.%20Birher%20N%C3%A1ndor_el%C5%91ad%C3%A1s_Etika%20elj%C3%A1r%C3%A1sok%20%C3%A9s%20d%C3%B6nt%C3%A9shozatal%20a%20gyakorlatban_2020.03.03.pdf (2021.05.23.)

zást biztosítanak, de nem ismeretlen fogalom a házirend, vagy épp a legkülönfélébb etikai szabályzatok sem. Etikai szabályzata van gyakorlatilag ma mára már a nagyobb gazdasági társaságoknak, de a legtöbb hivatásnak is, különösen igaz ez a jogi hivatásrendhez tartozó szakmákra. Csupán divat lenne mindez, vagy van az etikai szabályzatoknak a jogszabályokon túlmutató, valamiféle többlettartalma is? Netán az egyes társadalmi, gazdasági szereplők és hivatások felismerhették a fent említett társadalmi normák komplexitását?

A tanulmány célja nem az etika és a szabályozás komplexitásának a tételes- vagy fogalmi kifejtése. E tanulmány kísérlet arra, hogy a bírósági végrehajtói hivatás során alkalmazott jogi normákban az etika vagy etikus norma alkotás- és alkalmazásra felhívja a figyelmet. A tanulmány célja egyúttal az is, hogy vizsgálat tárgyává tegye azt, hogy etikus lehet-e maga a végrehajtó, vagy a végrehajtási eljárás, anélkül, hogy esetleges jogszabály sértés megvalósulna.

2. Gondolatok a végrehajtói etikai szabályzatról

„És a mint akarjátok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is akképpen cselekedjétek azokkal.

Mert ha [csak] azokat szeretitek, a kik titeket szeretnek, mi jutalmatok van?

Hiszen a bűnösök is szeretik azokat, a kik őket szeretik.

És ha [csak] azokkal tesztek jól, a kik veletek jól tesznek, mi jutalmatok van?

Hiszen a bűnösök is ugyanazt cselekszik.”⁵

Az etikus végrehajtás és etikus végrehajtó az emberek – nem kizárólag a magyar állampolgárokat értve ezalatt – többségének tudatában nagy valószínűséggel elképzelhetetlen, vagy nem összeegyeztethető fogalmak. E többségi tudat formálásának lehetősége adja a tárgyi tanulmány alapját és aktualitását is.

A végrehajtási eljárásban alkalmazandó kényszercselekmények nem keretjellegű szabályozásnak az eredményei, hanem pontosan meghatározottak. Könnyen feltételezhetjük azt, hogy a szabályok merev alkalmazása nem ütközhet etika kérdésekbe, hiszen a hatályos- és érvényes jog a társadalom által delegált képviselők megnyilvánuló akaratát, azaz a többségi társadalmi érdeket és értékeket tükrözi vissza.

Mi indokolta tehát azt, hogy a végrehajtóknak, a végrehajtási eljárást részletesen szabályozó jogi norma mellett etikai szabályzata is legyen? Az előző gondolatok alapján van -e értelme egyáltalán az etikai szabályoknak?

A szabályzat létrejötté – iróniával – hasonlíthat egy nem várt gyermek születésére, ugyanis – sajnálatosan – nem feltétlenül a kari tagság szorgalmazta a megalkotását. A szabályzat jogszabályi előírás eredménye, megalkotására kizárólag a Kar, mint

5 LUKÁCS 6:31-33.

szerv⁶ rendelkezik felhatalmazással,⁷ ugyanakkor a szabályzat elfogadása miniszteri jóváhagyáshoz is kötött.⁸

A végrehajtói etikai szabályzat az önálló bírósági végrehajtók létrejöttének életciklusában meglehetősen későn látott napvilágot. Annak ellenére, hogy az önálló bírósági végrehajtói hivatás 1994. évben vette kezdetét, a végrehajtói etikai szabályzat csupán 2016. évtől létezik. Tovább árnyalhatja a képet az is, hogy a végrehajtókkal szemben benyújtható panaszok tételes jogi szabályozása is csak 2015 óta áll rendelkezésre.⁹ Megjegyzendő ugyanakkor, feltehetően nincs még egy hivatás, amelyet esetleges magatartási hiba révén az etikai szabályzatán túl miniszteri rendelet is szankcionálhat. Bár nem sajátos szabályozás mindez, utalva arra, hogy a bírósági végrehajtásról szóló törvény (továbbiakban: Vht.) tartalmaz olyan rendelkezést, amely a jelenlegi bírósági gyakorlat alapján úgy szankcionálhat, hogy a szankció ellen jogorvoslat nincs és/vagy a ne bis in idem elve a professzionális jogalkalmazókat mit sem zavarja.¹⁰ Mindez azonban nem jelentheti azt, hogy az eljárásban érintett felek ne részesültek volna korábban olyan eljárásjogi garanciákban, melyek segítségével jogos igényüknek, vagy esetleges sérelmeiknek ne tudtak volna érvényt szerezni. Az alapelvek „egyrészt meghatározzák az eljárás érvényesülő rendjét, a szabályozás irányait, másrészt az alapelvek a jogalkalmazók számára jogértelmezést elősegítő, egységesítő funkcióval, továbbá szabályozási hiányok esetén hézgapótló funkcióval is bírnak, és zsinórmértékül szolgálnak.”¹¹ Kormos Erzsébet alapvetően az igazságszolgáltatás és a polgári eljárásjog alapelvei mellett a bírósági végrehajtás sui generis alapelveit is részletesen tárgyalja.¹² Az alapelvek mellett,

6 1994. évi LIII. törvény 251. § (1), A kar szervei: a közgyűlés, amely a Kar minden tagját magába foglalja, az öttagú elnökség, a Kar hivatali szerve.

7 1994. évi LIII. törvény 250. § (2) 32. pont

8 1994. évi LIII. törvény 253/C. § (3)

9 Az önálló bírósági végrehajtó intézkedése ellen benyújtott panaszügyek intézéséről, a panaszügyek felügyeletéről és a fegyelmi eljárások nyilvántartásáról szóló 3/2015. (II. 25) IM rendelet (továbbiakban: Rendelet).

10 1994. évi LIII. törvény 217/B. § és 3225/2014. (IX. 22.) AB végzés

11 ASZÓDI – NAGY – PRIBULA – SOMOGYI – SZABÓ – UDVARY – VITVINDICS – WALLACHER – WOPERA – ZSITVA: *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*, Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2017. 19.

12 KORMOS Erzsébet: *Alapelvek a bírósági végrehajtásban*, Miskolc, 2002. PhD értekezés, 22-156. (A bírósági végrehajtási eljárás szabályai kiterjesztésének elve (Vht.1-3.§): egyrészt deklarálja a bírósági végrehajtás elsődlegességét, másrészt Vht. szabályainak korlátozásoktól mentes érvényesülését, a fokozatosság elve (Vht. 7.): kétirányú korlátozás, egyrészt végrehajtást kérő rendelkezési jogát (Vht. 8.), másrészt végrehajtási kényszer arányos alkalmazása; a hitelezői érdek elsőbbségének elve: bírósági út és az ezen alapuló állami kényszerrel megtámogatott végrehajthatóság igénybevételének lehetősége; a korlátozott adósvédelem elve: figyelemmel a lehető legteljesebb hitelezői igény kielégítésére, megóvni az adóst a teljes anyagi és személyi ellehetetlenüléstől; a hitelezői esélyegyenlőség elve: joghoz jutás, lényegében a végrehajtás megindítása során egyenlőség, ugyanakkor a felosztás során a kielégítés szabályai; a teljes

a végrehajtási eljárásról szóló törvény¹³ és a bíróság közvetett felügyelete is garantálja, hogy az eljárásokban résztvevő felek érdekei ne sérüljenek, illetve, ha jogsérelem mégis bekövetkezett, úgy a megfelelő jogorvoslat lehetősége rendelkezésre álljon.

3. A végrehajtási kifogás és panasz elhatárolása, avagy van-e a végrehajtónak autonómiája

Ahogy arra Miklósné tanulmányában is kitér, az autonómia jogi szempontú megközelítése sokoldalú és leírása zavart keltően sokféle. Rudolf Bernhardt ide illő tág értelmezése szerint az egyén, vagy entitás képessége arra, hogy saját ügyeit külső behatás nélkül kezelje.¹⁴ Luis. B. Sohn a fogalmat önkormányzásnak tekinti, amely lehetővé teszi bizonyos esetekben a közvetlen kontroll gyakorlását. Heintze a fogalmat egy általános jogi terminusnak tekinti, amelyet tartalommal kell megtölteni.¹⁵ Autonómiát a végrehajtási eljárásban csupán abban az egyszerűségben kívánjuk megragadni, hogy mennyire önállóan, a végrehajtást kérő rendelkezési jogától elvonatkoztatva tudja végezni az eljárási cselekményeket az eljáró végrehajtó.

Az autonómia – különösebb fogalmi meghatározása nélkül – lényegét annak korlátjai is szemléltethetik. Az autonómia leggyakoribb korlátjait a végrehajtást kérő és adós szemszögéből is megközelíthető. A leggyakoribb korlát a végrehajtást kérő, mint az ügy uraként definiált szereplő rendelkezési joga, míg adós oldaláról megközelítve a jogorvoslat gyakorlása jelentheti a végrehajtó eljárási autonómiájának alsó- és felső korlátait, megjegyezve azt is, hogy a jogorvoslat a végrehajtást kérőt és a rendelkezési jog adóst is megilleti.

A végrehajtási kifogás a végrehajtási eljárásban a végrehajtó intézkedésével szemben benyújtott leggyakoribb és legáltalánosabb jogorvoslati forma, melynek célja, olyan, a Vht-ben szabályozott végrehajtási cselekmény, pontosabban végrehajtói intézkedés¹⁶ orvoslása, amely a Vht. rendelkezéseibe ütközik. Lényegében tehát egy eljárási nor-

vagyon helytállás elve (totális és szinguláris végrehajtás): adós teljes vagyonával helytállni tartozik (kivételek: mentes vagyonelemek, öröklés); a végrehajtás eredményességének (sikerességének) elve.

13 A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény

14 szűk értelmezésében kisebbségvédelem és kisebbségi önrendelkezésre utal, ilyen értelemben szorosan köthető az emberi jogokhoz.

15 MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea: Autonómia: elmélet és gyakorlat, *Tér és Társadalom*, XXIV. évf. 20210-3, 75-91.

16 1994. évi LIII. törvény 217. § A végrehajtónak a végrehajtási eljárás szabályait és a végrehajtási kifogást előterjesztő jogát vagy jogos érdekét lényegesen sértő intézkedése, illetőleg intézkedésének elmulasztása (a továbbiakban együtt: intézkedése) ellen a fél vagy más érdekelt végrehajtási kifogást (a továbbiakban: kifogás) terjeszthet elő a végrehajtást fogantató bírósághoz. E § alkalmazásában a végrehajtási eljárás szabályainak lényeges megsértése az olyan jogszabálysértés, amelynek a végrehajtási eljárás lefolytatására érdemi kihatása volt

masértés vélelme alapozza meg a kifogás benyújtásának lehetőségét. Ezzel szemben a panasz¹⁷ és annak intézménye közelebb áll az etikai szabályokhoz – különösen, hogy maga a rendelet¹⁸ is etikus módon történő ügyintézés, annak különösebb részletezése nélkül nevesít –, így az etikai előírások megsértése esetén biztosít lehetőséget a vélt sérelem megállapítására, végső soron a sérelem orvoslására.

Álláspontunk alapján a jogalkotó kellő pontossággal a két jogintézmény elhatárolta, ennek ellenére szükséges a kifogás és a panasz vizsgálata, melyet az alábbi az alábbi eseti döntés is alátámaszthat.

A bírósági döntésében¹⁹ kifejtette ugyanis, hogy „*A bíróság álláspontja... az eljáró végrehajtó nem jogosult az MBVK-hoz benyújtott panaszbeadványok minősítésére. Azt a beadványt pedig, amelyet az eljáró végrehajtónál panaszként terjesztenek elő, köteles továbbítani a Magyar Bírósági Végrehajtói Karnak, tekintettel arra, hogy eljárási kötelezettsége a MBVK-nak keletkezik a jogszabályi rendelkezések alapján.*”

A Vht. utaló szabálya szerint, azokra az eljárási kérdésekre, amelyeket a Vht. nem szabályoz, a mindenkor hatályos polgári perrendtartásról szóló törvény szabályait kell alkalmazni.²⁰ A rendelkezési elv legfontosabb megnyilvánulása²¹ a kérelemhez kötöttség elve, tehát értelemszerűen a beadványokat nem megnevezésük, hanem tartalmuk alapján vizsgáljuk. Törvényi rendelkezés alapján a végrehajtó intézkedése ellen bármilyen címen előterjesztett megtámadást kifogásnak kell tekinteni.²² „*Megjegyzendő, hogy a végrehajtó intézkedését sérelmező beadványt a tartalma szerint kell minősíteni és végrehajtási kifogásként érdemben elbírálni. (Legfelsőbb Bíróság Pf.26.389/2000/1 számú határozata)*”²³

17 Rendelet 2. §: A panasz az önálló bírósági végrehajtó, az önálló bírósági végrehajtó-helyettes vagy az önálló bírósági végrehajtójelölt (a továbbiakban együtt: panaszolt) tevékenységével kapcsolatban benyújtott olyan kérelem, amely egyéni jog- vagy érdeksérelem megszüntetésére irányul, és amelynek elintézése nem tartozik bíróság, hatóság vagy más szerv hatáskörébe. Panasznak minősül a kérelem különösen, ha az abban foglaltak szerint a panaszolt:

- a) az adós, a végrehajtást kérő, illetve egyéb érdekelt, vagy meghatalmazottjuk (a továbbiakban együtt: panaszos) tájékoztatására vonatkozó kötelezettségének nem tesz eleget,
- b) panaszossal szemben tanúsított magatartása nem megfelelő,
- c) ügyfélfogadási időben nem érhető el személyesen, telefonon, vagy felvilágosítás adására jogosult alkalmazottja útján.

18 3/2015. (II. 25.) IM rendelet.

19 1802-21.Kr.Vh.71/2020/5.

20 1994. évi LIII. törvény 9. §

21 TÓTH Barbara: *A polgári perrendtartás*, 1952-2016, Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2017, 11-12.

22 1994. évi LIII. törvény 217. § (4)

23 KISS – OSZTOVICS – POMEISL – VILLÁM: *A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény nagykommentárja*, Budapest, Opten Informatikai Kft. Kiadó, 2015. 838.

	Kifogás	Panasz
Tárgya:	- eljárás szabályait, előterjesztő jogát, vagy jogos érdekét sértő intézkedés	- tájékoztatási kötelezettség megszegése - tanúsított magatartás - elérhetőség hiánya
Alanya:	- jogában, vagy jogos érdekében érintett (érdekelt)	- bárki
Benyújtás helye:	- végrehajtónál	- Karnál - végrehajtónál
Benyújtás határideje:	- intézkedéstől számított 15 nap - intézkedéstől számított 3 hónap	- 3 év esetén is lehetséges, legfeljebb vizsgálata mellőzhető
Hiánypótlás:	- van	- nincs (csak kiegészítés)
Elbírálás határideje:	- 45 nap	- 30 nap, meghosszabbítva 60 nap, de legfeljebb 75 nap

(forrás: saját munka)

Mivel a panasz és a végrehajtási kifogás elhatárolható, aggályos a Bíróság olyan jogszabály értelmezése, amely kizárja a végrehajtó egy beadvánnyal kapcsolatos minősítését. Ha a Bíróság valóban azt az álláspontot képviseli, hogy előzetes minősítés nélkül a „panasz” elnevezésű beadványt a Magyar Bírósági Végrehajtói Karnak, a „kifogás” megnevezésű beadványt a Bíróságnak kell megküldeni, az akár azzal is járhat, hogy a végrehajtói irodához érkező valamennyi iratot egyúttal a Bíróságnak és Karnak is meg kellene küldeni, hogy az épp illetékes szerv a beadványokat minősítse és a minősítés függvényében intézkedésre utasítsa majd az eljáró végrehajtót.

A vitatható végzés kapcsán felmerült annak a lehetősége, hogy vizsgáljuk meg azt is, mennyiben lehet valójában önálló az eljáró végrehajtó?

Nagy vonalakban megemlítve a végrehajtási eljárás szabályait, feltűnő ellentét mutatkozhat meg a végrehajtási eljárással és végrehajtóval kapcsolatos társadalmi ismeret és a végrehajtó tényleges autonómiája kapcsán. Gyakori eset, hogy a végrehajtás elrendelése mellett a végrehajtási cselekményeket – sorrendiségre való tekintet figyelmen kívül hagyásával – a végrehajtó rosszindulatának, bosszújának tulajdonítják. Más oldalról megközelítve a végrehajtás eredménytelenségét nem a rossz hitelezői kockázat minősítésben, vagy önhibát is jelentő, elvárható gondosság hiányában vélnek felfedezni. Elvárás ugyanis jogalkotói, felügyeleti és végrehajtást kérői kívánalomként, a hibátlan-, arányos-, ám mégis hatékony és gyors eljárás, melynek mennyiségi mércéje az ügy befejezésében-, míg minőségi mércéje a kötelezettségek teljesítésében

követhető nyomon. Ugyanakkor a végrehajtó tevékenységét a fokozatosság elve mentén vizsgálva, lényegében önállóan vagyontárgy kutatást-, hatósági beszédési megbízást-, letiltást-, valamint ingó- és ingatlan foglalást és ingóárverést foganatosíthat. Azonban újabb hatósági beszédési megbízás, vagy ingatlan árverésének foganatosítására a jelenlegi jogszabályok alapján csak akkor kerülhet sor, ha mindezt a végrehajtást kérő kifejezetten kérte. Álláspontunk alapján a végrehajtási eljárás egyik sarokpontja az eljárás eredményessége, amely a biztosított jogosítványok ellenére, a végrehajtást kérő rendelkezési jogától erősen korlátozott. Az eredményesség és hatékonyság követelménye „*társadalmi szintű értéként jelenik meg, a bírósági végrehajtásban, ahol végül is a közhitelesen megállapított jogszerű állapottal szembeforduló adós ellenében kell érvényt szerezni a jogszerű állapot kívánalmának*”.²⁴

Általános erkölcsi- és jogi elvárás az, hogy a kötelezettségeket teljesíteni kell. Mindezt egy végrehajtóra vonatkoztatva megállapítható, hogy a jog által biztosított eszközök révén a kötelezettségek maradéktalan teljesítésének kikényszerítése a végrehajtói hivatás lényege. A hivatás lényegének ilyen irányú megközelítése rámutathat arra is, hogy a kötelezettségek teljesítésbe történő átfordulása egyenes arányban van a bírósági/közjegyzői és egyéb végrehajtható okiratoknak tulajdonított tisztelettel, azaz erőteljes kihatása van az igazságszolgáltatás minőségére és a jogkövető magatartás előmozdítására is. A kötelezettségek bárki által történő megszegése és a kötelezettségek teljesítésének eredménytelen kikényszerítése egyenes eredője lehet a társadalmi normák (jog, erkölcs vagy vallás) kiüresedésének. E ponton eljuthatunk arra, hogy feltegyük azt a kérdést, lehet-e ilyen körülmények között etikus a végrehajtás, etikus a végrehajtó, amikor is a nagy vonalakban vázolt végrehajtói tevékenység némi túlzással, de közelebb áll egy gondnokság alatt álló személy jogaihoz, mint egy cselekvőképes jogalanyéhoz.

4. Az etikus végrehajtás lehetősége az eljárás során

A mai világban az erkölcs visszaszorulni látszik, az erkölcsös viselkedés, illetve a vallás is egy alternatív választási lehetőséggé alakult és nem bír már akkora jelentőséggel, mint nagyszüleink korában. A jogszabályok maradéktalan betartása minden jogállam állampolgárai számára tehát nem választáson alapulnak, hanem azok mindenki számára kötelező jelleggel bírnak, ahogyan azt Magyarország Alaptörvénye is megfogalmazza.²⁵

Az erkölcs egy életszabályozó rendszernek tekinthető, melynek az egész társadalmat, így a végrehajtó tevékenységét is át kell/kellene hatnia.²⁶

Az végrehajtási eljárás során a fokozatosság elvét szem előtt tartva kell a végrehaj-

24 KORMOS, 148.

25 SÓRÉNÉ BATKA Eszter: *Az erkölcs a jog és a vallás kapcsolata. Tanítható-e az erkölcsös magatartás?* Az életminőségfejlesztés új paradigmái a 21. században, Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány Kiadó, 2020. 549.

26 ANZENBACHER, Arno: *Bevezetés a filozófiába*, Budapest, Carthapilus Kiadó, 2001. 296.

tónak az eljárást lefolytatni.²⁷ Azaz elsősorban a pénzforgalmi szolgáltatónál kezelt összeget, majd adós munkabérét kell végrehajtás alá vonni és a tartozást behajtania. Amennyiben – előre láthatóan – a munkabérből, illetve a száman kezelt összegből a tartozás viszonylag rövid időn belül nem kerülhet behajtásra, úgy ingó-, illetve ingatlan vagyontárgyra kell az eljárást tovább folytatni. Fontos megjegyezni, hogy az ingatlan végrehajtást, kizárólag végrehajtást kérő kérelmére lehet fogatosítani!

Meglehetősen különös helyzetet teremthet ez a gyakorlatban, hiszen számos esetben a végrehajtást kérőknek nem feltétlenül érdeke az, hogy a tartozás minél hamarabb rendezésre kerüljön. Gondolunk itt arra, hogy a kamat az idő előrehaladtával folyamatosan növekszik, míg a jegybanki alapkamat meglehetősen alacsony. Tehát az eljárás megtérülése egy esetlegesen sikeres árverés kapcsán nem mindig teremt „kedvező” helyzetet. Erre engedhet következtetni az is, hogy elévülés határán kerülnek végrehajtási okiratok kiállításra, illetve eljárások szünetelést követő újraindításra. Számos eljárás során előfordul, hogy Adós szabadulna a tartozásától még olyan áron is, hogy ingatlana értékesítésre kerüljön, azonban abszurd módon ő ezt mégsem kérheti, tekintettel arra, hogy az „eljárás ura” a végrehajtást kérő. Megfontolandó lehetne a jogszabályt kis mértékben megváltoztatni, kiegészíteni, mintegy lehetőséget biztosítva ahhoz a kötelezettek számára, hogy a tartozásuk minél hamarabb rendezésre kerülhessen, megkímélve ezáltal saját magukat a halmozódó kamatok által okozott többletterhek viselésétől.

4.1. A fokozatosság elvének első lépcsője, a hatósági átutalási megbízás

A hatósági átutalási megbízás szabályait a Vht. rögzíti²⁸ Ha a végrehajtható okirat tartalmazza az adós pénzforgalmi számlájának adatait, vagy ha az ügyben helye van végrehajtásnak az adós pénzforgalmi számlán kezelt összegeire és a pénzforgalmi számla adatai egyébként rendelkezésre állnak, a végrehajtó a végrehajtható okirat kézhezvételét követő 2 munkanapon belül kiadja a megbízást, 5 munkanapon belül

27 1994. évi LIII. évi törvény 7. §.

28 79/A. § (1) A pénzforgalmi szolgáltatónál kezelt, az adóst megillető pénzösszeg teljes összegben végrehajtás alá vonható, kivéve a természetes személyt megillető pénzösszegeket, amelyek végrehajtás alá vonása a (2) és (3) bekezdés szerint történik.

(2) A pénzforgalmi szolgáltatónál kezelt, természetes személyt megillető összegből az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összegének négyszerese feletti összeg korlátlanul végrehajtás alá vonható, az ez alatti összegből pedig az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összege és az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összegének négyszerese közötti rész 50%-a vonható végrehajtás alá.

(3) A pénzforgalmi szolgáltatónál kezelt, természetes személyt megillető pénzösszegnek mentes a végrehajtás alól az a része, amely megfelel az öregségi nyugdíj legalacsonyabb összegének. Ha a végrehajtás gyermektartásdíj vagy szüléssel járó költség behajtására folyik, ennek az összegnek az 50%-a is végrehajtás alá vonható.

pedig postai úton kézbesíti a végrehajtható okiratot.²⁹ A jogszabály arra vonatkozóan további rendelkezést nem tartalmaz, hogy mikor kell a végrehajtónak kiadnia a hatósági átutalási megbízást, ha az nem a végrehajtási okiraton kerül megjelölésre, hanem a végrehajtó megkeresésére a pénzügyi közli azt. Úgy véljük, nem képezi vita tárgyát, hogy az eljárás eredményes, lehetőleg gyors befejezése mindkét fél (adós, végrehajtást kérő) érdeke egyaránt, még, ha ezt adós valójában nem is akarja belátni. Említett esetben ugyanis Adós kevesebb felhalmozódott kamattal szabadulhat meg az ellene folyó kényszercselekmények nyomasztó hatásaitól.

A kérdés az, hogy kinek mi a célja? Adós számára a kényszercselekmény kellemetlen pillanatokot okozhat, különösen akkor amikor nem tud fizetni egy bevásárlás során, mert a számlája zárolásra került.

A hatósági átutalási megbízás kiadása akkor lehet a legeredményesebb, amikor annak kiadása olyan időben történik, amikor a bankszámlán feltételezhetően jóváírás történik. Értelemszerűen tehát a hónap végén kiadott hatósági beszedési megbízás csak arra lehet jó, hogy a végrehajtó a hivatalbeli kötelezettségét teljesítse, azonban a kötelezettség vélhetően eredményre nem fog vezetni.

Vajon etikus-e a végrehajtó, ha a megbízást a hónap első, vagy a hónap utolsó napjaiban adja ki? A végrehajtást kérő szemszögéből kétségtelenül akkor etikus, ha a végrehajtási cselekményeket akkor végzi el, amikor látja a számlán kezelt összegből azt, hogy van értelme a kényszercselekménynek, vagy épp akkor, ha a számla terhelését a hónap első napjaiban adja ki. Tekintve, hogy a jogszabály erre vonatkozóan nem tartalmaz rendelkezést, a végrehajtó az irodára zúduló feladatok elvégzési határideje és sorrendje függvényében foganatosít végrehajtási cselekményeket.

4.2. A fokozatosság elvének második lépcsője, a letiltás

A végrehajtási okiratok alapján nincs a végrehajtónak rálátása arra, hogy az adós hányad magával él, a családjában keresőképes további családtag van-e, milyen havi kiadásai vannak és ennek vizsgálata ugyan erkölcsileg indokolt lehetne, azonban mindez nem törvényi kötelezettség. Ellenben az irányadó jogszabály előírja, hogy ha a helyszíni eljárás eredménytelen volt, vagy a végrehajtói okirat postai kézbesítésétől számított 15 nap eltelt,³⁰ a letiltás kiadása nem jogosultsága az eljáró végrehajtónak, hanem kötelessége is. Jogszerű és elvárható is ennek teljesítése, mivel Adós érdeke is, hogy tartozása csökkenjen, míg végrehajtást kérő oldaláról a letiltás foganatosítása itt sem szorul különösebb magyarázatra. Mit tegyen tehát az eljáró végrehajtó, ha történetesen ismeri már az adós családi viszonyait, vagyoni helyzetét?

A jogalkotó az erkölcsi dilemmát feloldotta azzal, – hasonlóan, mint a hatósági beszedési megbízás esetén – hogy a letiltás során is biztosít olyan jövedelmeket, me-

29 1994. évi LIII. törvény 82/A. § (7)

30 1994. évi LIII. törvény 58. §

lyek mentesek a végrehajtás alól,³¹ illetve a levonható jövedelem esetében is biztosít olyan részt, amely a letiltás foganatosítása esetén sem hagyja az adóst pénz nélkül,³²

Letiltás esetén – jogkérdésen túl – erkölcsi kérdés is lehet az, hogy adós munkáltatója foganatosítja-e a letiltást, törvényi mértéket megtartja-e, valós bejelentést tesz-e a munkaviszonyt és bért illetően, tartozás igazolást ad-, illetve kér-e, ha adós munkaviszonya megváltozik, továbbá adós az új munkáltatója felé bejelenti-e, hogy jövedelmét letiltás terhelve. Mivel a végrehajtó részére a letiltás ellenőrzésének lehetőségét a jogalkotó biztosította,³³ ugyanakkor a jóhiszeműség elve nem jelenti azt, hogy valamennyi munkáltató ellenőrzése valóban meg is történne. Úgy vélem, a szabályozás nem teljeskörű, így, ha joghézag nem is, de Cservák Professor Úr gondolatai nyomán, valamilyen felsőbb szintű rendelkezés, vagy jogelv miatt egy *lex specialis* léte lehetne indokolt ez esetben.³⁴ A végrehajtási eljárással kapcsolatos szolidaritás témakörében, az előzőekben említett szabályozás bővítésére hipotézist is felállítunk.

4.3. *A fokozatosság elvének harmadik lépcsője, az ingóvégrehajtás*

A jogalkotó lehetőséget adott arra – a mentes ingóságok lefoglalása során – amennyiben a foglalásnál adós is jelen van, hogy adós határozza meg azokat az ingóságokat, amelyek kerüljenek foglalásra (pl.: ha két hűtővel rendelkezik, választhat). A foglalás sorrendjét, több ingóság esetében azonban a végrehajtó határozza meg,³⁵ melyet a helyszíni eljárás során jegyzőkönyvbe foglal. Fenti rendelkezést a jogalkotó némiképp enyhíti azzal, hogy „kedvezményt” biztosítva adósnak a lefoglalt ingóságok árverési sorrendjét meghatározhatja. Amennyiben adós nem él ezzel a jogával, úgy az ingóságokat a foglalási jegyzőkönyvben feltüntetett sorrendben kell árverezni.³⁶

Az ingóárverés fontos és nem elhanyagolható szabályozása mindez, azonban úgy véljük, az ingóárverés lényegi mozzanat mégsem ez. Fontosabbnak tartjuk ugyanis azt, hogy különbséget tegyünk hagyományos, azaz helyszíni árverés és elektronikus árverés³⁷

31 1994. évi LIII. törvény 74. §, amennyiben nem jövedelem nélküli juttatásról van szó, példa lehet a különböző gyermeknevelési juttatások (családi pótlék, GYES, GYET), hadigondozottak pénzbeli ellátása, rokkantsági járadék és vakok személyi járadéka, ösztöndíj stb.

32 1994. évi LIII. törvény 61 – 63. §

33 1994. évi LIII. törvény 60. §

34 CSERVÁK Csaba: Mérlegen az alkotmánybírói reformok, *Magyar Közigazgatás*, 2019/3, 4-21. „Joghézagról akkor beszélünk, ha valamiről nincs szabály, holott valamilyen felsőbb szintű elv vagy norma miatt kellene, hogy legyen. Rejtett joghézagot érthetjük – Larenz nyomán – azt a helyzetet, amikor valamiről rendelkezik egy szabály, de valamilyen felsőbb szintű rendelkezés vagy jogelv miatt egy *lex specialis* léte lenne indokolt; az általános szabály szubszumálását aggályosnak tarthatjuk” 18.

35 1994. évi LIII. törvény 87. § (1)

36 1994. évi LIII. törvény 124. § (1)

37 1994. évi LIII. törvény 132/B, végrehajtást kérő kérelmére az 50 ezer forintot elérő értékű

között. A hagyományos árverés során adós közvetlen érintettsége és a privát szférájának tekinthető lakóhely, tartózkodási helye indokolatlan megzavarása felmerülhet, ugyanis fő szabály szerint a lefoglalt ingóságot adós őrizetében kell hagyni,³⁸ így vélhetően lakóhelyén, vagy tartózkodási helyén kerül sor az árverésre. Úgy gondoljuk, a végrehajtási kényszer terhe, különösen a hagyományos árverés tekintetében meghaladhatja azt a szintet, melyet a törvény egyelőre alkalmazni enged. Míg foglalásnál legfeljebb a végrehajtói iroda, végrehajtást kérő, esetlegesen a rendőrség jelenléte lehet zavaró, addig egy árverés során a licitálók is szükségtelenül zavarhajták adóst és környezetét. Értelemszerűen vannak olyan ingóságok, melyeknek a szállítása és tárolása szinte megoldhatatlan, vagy aránytalan költségekkel járhat, azonban az elektronikus árverés e vagyontárgyak esetén sem lehetetlen feladat. Hasonlóan az ingatlan árverésekhez, célszerűnek és etikusnak is látjuk azt, ha Adós ingóságai kizárólag elektronikus árverés keretében kerülhetnének árverésre, míg etikátlannak tartjuk a hagyományos árverést.

4.4. *A fokozatosság elvének negyedik lépcsője, az ingatlanárverés*

Hasonló helyzet alakul ki az ingatlanok árverése során abban az esetben, ha kötelezett több, de eltérő becsértékű ingatlannal is rendelkezik. Létezik-e helyes eljárás – foglalás alkalmával – az árverés kitűzésekor a sorrendiség vonatkozásában? Etikus-e, ha az eljáró végrehajtó az adós lakóingatlanát árverezi először? Tekintve, hogy a jogszabály a fokozatosság elvét az eltérő vagyontárgyak vonatkozásában, mintegy vertikálisan állapítja meg, nincs olyan rendelkezés a Vht-ben, mely azt határozná meg, hogy az azonos kategóriába tartozó (nevezzük horizontális vonalnak) vagyontárgyak közül melyik kerüljön előbb kitűzésre. Az adós tulajdonában levő ingatlan az ingatlan jellegére, művelési ágára és az ingatlan terhelő jogra vagy tilalomra, továbbá az ingatlanhoz kapcsolódó, az ingatlan-nyilvántartásba feljegyzett tényekre tekintet nélkül végrehajtás alá lehet vonni.³⁹ A végrehajtó a lefoglalt ingatlan értékesítése iránt pedig kizárólag a végrehajtást kérő kérelmére intézkedik.⁴⁰ Amennyiben végrehajtást kérő kéri adós ingatlanainak árverésen történő értékesítését, a végrehajtó intézkedni köteles az ingatlan értékesítése felől. Szükséges esetben az ingatlanok becsértékének ismerete hiányában kötve van végrehajtást kérő kérelméhez is. Azonban mérlegelnie kellene a becsértékek ismeretében, hogy melyik ingatlant kellene értékesíteni ahhoz, hogy az eljárás eredményesen zárulhasson. Fenti példa már csak azért is érdekes kérdéseket von maga után, mert előre megbecsülhetetlen az, hogy melyik ingatlan, mikor, milyen

ingóságot, ha szállítási tárolási költségeket megelőlegezte, ha az ingóság őrzése vagy tárolása egyébként biztosított, az üzletrészt, értékpapírt, (kivételek szabály, romlandó és bizományos értékesítés).

38 1994. évi LIII. törvény 104. §

39 1994. évi LIII. törvény 136. § (1)

40 1994. évi LIII. törvény 139. § (1)

áron fog elkelní, vagy elkel-e egyáltalán? Ebből adódóan, etikátlan-e az a végrehajtó, aki adós összes ingatlanát árverezi, és valamennyi ingatlan értékesítésre kerül úgy, hogy a követelés megtérül, azonban a kitűzéskor nem lehetett arra rálátása egyik félnek sem, hogy a piac hogyan alakítja az ingatlanok kikiáltási árat és lényegében az utolsó ingatlanárverés elégséges lehetett volna a követelés maradéktalan kiegyenlítésére?

5. Összegzés

Alkotmányunk szerint mindenki szabadon választhatja meg hivatását, foglalkozását. Ennek megvalósításához a tanulás lehetőségét biztosítani kell. A foglalkozás, melyhez a társadalomban szakismeretre szakképesítésre van szükség, maga a szakma. A jogász pálya is ilyen szakma. Mint minden jogász, így a végrehajtó is az emberek társadalmi gondjaival szembesül nap, mint nap, próbál egyensúlyt teremteni adós és végrehajtást kérő között. Gúnyos megjegyzések közepette abból él, hogy mások gondján gazdagodik, mondhatja rosszindulatúan a kívülről szemlélődő. „S mivel ez a pálya szükség szerint hamis kell, hogy legyen, Luther tömör ítélete szerint: Juristen- schlechte Christen!”⁴¹ Tehát a jogászok, így átvitt értelemben a végrehajtók is rossz keresztények.

Valóban erről van szó? Valóban igaz e, ez a megállapítás a végrehajtói társadalomra? A végrehajtók, sőt úgy véljük mára már az ügyvédek, közjegyzők, sőt a bírók megítélése is jelentősen romlott, mellyel egyenes arányosságban romlik az emberek igazságszolgáltatásba vetett hite is. Éppen ezért fontos, hogy a kellő szakmai tudással rendelkező végrehajtó saját belső erkölcsi normákkal bírjon, azok betartását előtérbe helyezze a munkája során, a jog formálta szigorú keretekkel a megfelelő mértékben ötvözze. Mindez különösen fontos, hiszen, ha a hatalom és a tudás nem párosul kellő belső önellenőrzéssel, szakmai etikával, az a társadalom bizonyos tagjaira nézve különösen nagy kárt okozhat.⁴²

A jog egyrészt olyan magatartások tanúsítását várja el, amelyek az erkölcs értékrendje szerint is követendők, másrészt olyan viselkedést tilt, amelyet nem tekintünk etikusnak.⁴³

Az idő múlásával a normák a társadalmi szereplőkkel együtt változnak. Ahhoz azonban, hogy egy kisebb társadalmi közösség vagy egy nemzeti társadalom, sőt az egész emberiséget átfogó világtársadalom működőképes legyen, tagjainak követniük kell bizonyos viselkedési szabályokat, a normákat, máskülönben viselkedésük a társadalom többi tagja számára kiszámíthatatlanná válik, és ezáltal lehetetlenné válik az

41 ZSILINSZKY János, *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Budapest, Szent István Társulat Kiadó, 2017, 16.

42 ZSILINSZKY, 17.o.

43 MISKOLCZI BODNÁR Péter, Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, 2015december, 11. évfolyam 4-6. szám, < <https://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolatay> (2021.04.25.)

együttműködés. A norma megszegését mindig valamilyen szankció bünteti.⁴⁴

Egy adott társadalomban azonban mindig vannak olyan emberek, akik a társadalom normakövető magatartásától eltérnek, nem követik azokat. Az ilyen eseteket devianciának nevezzük, mely viselkedési normákat igyekszünk háttérbe szorítani. Fontosnak tartjuk tehát, a különböző rendszerek egymásra épülő mechanizmusát, melynek része a végrehajtás is, annak érdekében, hogy a rendszer összehangolt működése a társadalom bizonyos rétegeit a megfelelő mederben tartsa.

Forrásjegyzék:

Felhasznált irodalom:

- ANDORKA Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- ARISZTOTELÉSZ: *Politika*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1984. 2.
- ANZENBACHER, Arno: *Bevezetés a filozófiába*, Budapest, Carthapilus Kiadó, 2001. 296.
- ASZÓDI – NAGY – PRIBULA – SOMOGYI – SZABÓ – UDVARY – VITVINDICS – WALLACHER – WOPERA – ZSITVA: *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*, Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2017. 19.
- KISS – OSZTOVICS – POMEISL – VILLÁM: *A bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény nagykommentárja*, Budapest, Opten Informatikai Kft. Kiadó, 2015. 838.
- KORMOS Erzsébet: *Alapelvek a bírósági végrehajtásban*, Miskolc, 2002. PhD értekezés, 22-156.
- SÖRÉNÉ BATKA Eszter: *Az erkölcs a jog és a vallás kapcsolata. Tanítható-e az erkölcsös magatartás? Az életminőségfejlesztés új paradigmái a 21. században*, Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány Kiadó, 2020. 549.
- SZOPHOKLÉSZ: *Antigoné*, Budapest, Akkord Kiadó, 2020. 10.
- TÓTH Barbara: *A polgári perrendtartás, 1952-2016*, Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2017. 11-12.
- ZSILINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Budapest, Szent István Társulat Kiadó, 2017. 16.

Folyóiratjegyzék:

- CSERVÁK Csaba: Mérlegen az alkotmánybírósági reformok, *Magyar Közigazgatás*, 2019/3, 4-21.
- MIKLÓSNÉ ZAKAR Andrea: Autonómia: elmélet és gyakorlat, *Tér és Társadalom*, XXIV. évf. 20210-3, 75-91.
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata, *Polgári Szemle*, 2015. december, 11. évfolyam 4-6. szám

44 ANDORKA Rudolf, *Bevezetés a szociológiába*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006.

Jogszabályjegyzék:

1994. évi LIII. törvény 251. § (1)

1994. évi LIII. törvény 250. § (2) 32. pont

1994. évi LIII. törvény 253/C. § (3)

Az önálló bírósági végrehajtó intézkedése ellen benyújtott panaszügyek intézéséről, a panaszügyek felügyeletéről és a fegyelmi eljárások nyilvántartásáról szóló 3/2015. (II. 25) IM rendelet.

1994. évi LIII. törvény 217/B. §

1994. évi LIII. törvény 217. §

1994. évi LIII. törvény 9. §

1994. évi LIII. törvény 217. § (4)

1994. évi LIII. évi törvény 7. §

1994. évi LIII. évi törvény 139. §. (1)

1994. évi LIII. törvény 82/A. § (7)

1994. évi LIII. törvény 58. §

1994. évi LIII. törvény 74. §

1994. évi LIII. törvény 61 – 63. §

1994. évi LIII. törvény 60. §

1994. évi LIII. törvény 89. § (2)

1994. évi LIII. törvény 87. § (1)

1994. évi LIII. törvény 124. § (1)

1994. évi LIII. törvény 132/B

1994. évi LIII. törvény 104. §

1994. évi LIII. törvény 136. § (1)

1994. évi LIII. törvény 139. § (1)

Linkjegyzék:

BIRHER Nándor Máté: *Etikai eljárások és döntéshozatal a gyakorlatban – Mire Jó az etika?*,
https://fejlesztisprogramok.uni-nke.hu/document/fejlesztisprogramok-uni-nke-hu/Dr.%20Birher%20N%C3%A1ndor_el%C5%91ad%C3%A1s_Etika%20el-j%C3%A1r%C3%A1sok%20%C3%A9s%20d%C3%B6nt%C3%A9shozatal%20a%20gyakorlatban_2020.03.03.pdf (2021.05.23.)

Tárgyszavak:

szabályzatok, autonómia, kifogás és panasz, etikus végrehajtás, fokozatosság elve

MÁS ELJÁRÁSBAN KIRENDALT SZAKÉRTŐ, MINT A PERKONCENTRÁCIÓ ESZKÖZE

A polgári per során a felek – különösen az eljárást kezdeményező felperes – érdeke a jogvita mielőbbi befejezése, mely egybevág a jogalkotó pergazdaságosságra, időszerrű befejezésre, perkoncentrációra irányuló törekvéseivel. Dolgozatomban a Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 306. §-ban szabályozott más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása jogintézményét vizsgálom abból a szempontból, hogy miért előnyös, miért érdemes választania a bizonyító félnek (és ellenfelének) a jogvita rendezésének gyorsítása szempontjából.

Az Alkotmánybíróság a 6/1998. (III. 11.) AB határozatában kifejtette a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát és kimondta, hogy a tisztességes eljárás nemcsak az Alkotmány 57. § (1) bekezdésében foglaltak megtartását jelenti bírósági útján, hanem ezeken túl ez a szakasz a „többi garanciájának teljesedését is átfogja.” Azaz a tisztességes eljáráshoz való jog mindazon elemeket magában foglalja, melyek teljesülése szükséges az alapjogok érvényesüléséhez, az eljárás tisztességes voltához. Az Alaptörvény szintjén a tisztességes eljáráshoz való jog az Alaptörvény XXVIII. cikkét, az észszerű időn belül történő elbírálás követelményét magában foglalja, nevesítve a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő részjogosítványokat.

A perkoncentráció elve nem csupán egy magas absztrakciós szintű alapelv: a per koncentrált lefolytatása a cél, melynek eredménye az eljárás mielőbbi, lehetőleg egy tárgyaláson való befejezése, amely csak a teljes szabályrendszer összehangolt alkalmazása mellett érhető el, valamennyi fél közreműködésével. A perkoncentráció elve valójában az eredmény, mely csak a perhatékonyság másik két elvével, a felek eljárástámogatási kötelezettségével (mely tevőlegességet, aktivitást feltételez) és a bíróság közrehatási tevékenységével, az anyagi pervezetéssel együttesen érvényesülhet. Ennek érdekében az eljárás valamennyi képviselője köteles – és érdekében áll – mindent megtenni, a szükséges indítványok megtételével, a bizonyítékok szolgáltatásával. Ha ennek egyéb feltételei fennállnak, a perbeli szakkérdés mielőbbi elbírálása érdekében a bizonyító fél indítványozhatja a más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleményének felhasználását.

A régi Pp.² nem szabályozta, de nem is zárta ki tételesen a más eljárásban kirendelt (vagy más) szakértő alkalmazását, ám a felek pergazdaságossági okokból gyakran az

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. dr. habil. Osztovits András tanszékvezető, egyetemi tanár Károli Gáspár Református Egyetem

2 A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

okirat benyújtásával indítványt tettek a más eljárásban kirendelt szakértői szakvélemény figyelembevételére.

Ennek oka az az észszerű törekvés volt, hogy amint a polgári perben a bíróság a bizonyítási terhet kiosztotta, tájékoztatta a feleket a felmerült szakkérdés kapcsán az igazságügyi szakértő bevonásának szükséges voltáról, a felek a más eljárásban beszerzett és rendelkezésükre álló szakvélemény perbeli értékelésének kérésével kívántak a felhívásnak eleget tenni.

Mint ahogy a Pp. törvényjavaslatban³ is kiemelésre került, hogy sok esetben előfordult, hogy ugyanazon tény több eljárásban (más polgári, közigazgatási, büntető perben, szabálysértési eljárásban, közigazgatási eljárásban, választottbíróági eljárásban stb.) is jelentőséggel bír, és bizonyítás felvételére kerül sor rá vonatkozóan. A pergazdaságosság és a perek észszerű időn belüli befejezésének alapvető követelményeivel ellentétes ugyanazon bizonyítás felvételének többszörözése eljárásonként. Minderre tekintettel a törvény egyértelművé teszi, hogy a bíróság felhasználhatja a más eljárásban szerzett bizonyítékokat.

Bár problémát okozott, hogy a jogalkotó az eljárásrendben nem szabályozta ezt a kérdést, mivel az írásos szakvéleményt mint okiratot tárgyi bizonyítási eszközként a szabad bizonyítási rendben értékelték. Szakértői bizonyításnak ugyanakkor nem minősülhetett, hiszen a szakértő alanyi bizonyítási eszköz, s ekként nem lehetett a törvényi rendelkezések és kötelező garanciák alapján értékelni az okirati bizonyítékokat, mivel ez esetben sérült volna a szóbeliség és a közvetlenség elve, még ha egyébként a megfelelő szakértelemmel rendelkező, minisztériumi jegyzékbe felvett szakértő lett is kirendelve a más eljárásban, mivel ez esetben sem volt hozzá intézhető kérdés, nem lehetett a szakvélemény kiegészítését kérni a perben.

A korábbi bírói gyakorlat taxatív törvényi rendelkezés, engedély hiányában is nyitott a szakvélemények felhasználása felé, mely széles körben, a felsőbb bíróságok által is elfogadottá vált, így a Bírósági Határozatok Gyűjteményében is megjelent több eseti döntés e körben (BH1984.445., BH1993.748., BH2000.208., BDT2006.1483), melyek eljárási szabály hiányában is a más eljárásban beszerzett szakértői vélemény felhasználhatósága, eljárási feltételei körét írták le. Ilyen eset volt például a Legfelsőbb Bíróság I.20293/1984. számú eseti döntésébe foglalt állásfoglalása (BH1984.445.), mikor kimondta, hogy a Pp. 6. §, 206. § (1) bekezdése, 221. § (1) bekezdése alapján egy kisajátítási kártalanítás iránt folyamatban volt perben, hogy a bíróság nincs elzárva attól, hogy az államigazgatási eljárásban beszerzett szakértői véleményt is felhasználja, mivel a Pp. 206. §-ának (1) bekezdéséből következően a bíróságok a jogvita elbírálása szempontjából releváns tényeket a bizonyítási eljárás során felmerült bizonyítékoknak egybevetése alapján kell megállapítania; a bizonyítékokat a maguk összességében kell értékelnie, és meggyőződése szerint kell elbírálnia. A Pp. 6. §-ából következően

3 T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról

ugyanis a bíróság nincs elzárva attól, hogy az államigazgatási eljárásban előterjesztett szakértői véleményt is felhasználja, illetőleg amennyiben arra a felek bármelyike mint bizonyítékra igényt alapít, a bíróságnak részletes indokát kell adnia, hogy azt miért nem fogadja el, miként elfogadható indokát kell adnia annak is, hogy miért mellőzi a bírósági eljárásban beszerzett szakértői véleményt. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint a bíróságok helyes eljárása az lett volna, ha az államigazgatási eljárásban kirendelt szakértői vélemények egybevetésével állapítják meg a vitatott ingatlan reális forgalmi értékét, s az egyéb tényezők mérlegelésével határozzák meg a felpereseket jogszerűen megillető kártalanítás összegét. Kimondta, hogy amennyiben az államigazgatási eljárásban kirendelt szakértő szakvéleményére, mint bizonyítékra a felek bármelyike igényt alapít, a bíróságnak részletes indokát kell adnia annak, hogy miért mellőzi a bírósági eljárásban beszerzett szakértői véleményt.⁴

Az új Pp. ezeket a jogalkalmazói megoldásokat beépítette a törvény szövegébe. A hatályos eljárásjog szabályait összegezve a perben csupán a más eljárásban jelentős szakkérdés tárgyában készített, kirendelt szakértői szakvélemény használható fel azt követően, hogy a bíróság erre felhívta a fél figyelmét,⁵ melynek a törvényalkotó által meghatározott a Pp. 306. §-ban meghatározott három konjunktív feltétele van: 1./ a bizonyító fél a bizonyítási érdekébe tartozó,⁶ 2./ olyan szakkérdés tárgyában más eljárásban kirendelt szakértő által készített szakvélemény felhasználását indítványozhatja, amely 3./ olyan tényre vonatkozik, amely a perben jelentős és amelynek megállapításához szakértelem szükséges.⁷ Ezen feltételek együttesen határozzák meg azt a törvényi minimumot, garanciális jogokat, melyek alapján a más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleménye aggálymentesen felhasználható a peres eljárásban: A Pp. 306. § (1) bekezdése csak annyit szabályoz, hogy a szakkérdés tárgyában készített szakvélemény felhasználása indítványozható, ám a fenti normaszöveget a Pp. 300. § (1) bekezdésével, 275. § (1) bekezdésével, valamint a 276. § (1) és (5) bekezdésével együtt kell értelmezni.⁸

A bíróság a bizonyító fél indítványáról dönt, ha annak helyt ad, a bizonyító fél köteles a szakvéleményt a bíróság felhívásában meghatározott határidőn belül benyújtani, vagy ha az célszerű, a bíróság maga intézkedik a szakvélemény beszerzése iránt. Ez az eljárás jelentős felgyorsításához, a peres eljárás radikális koncentrációjához vezet, akár több hónappal is lerövidíti azt, hiszen a felek az eljárás kezdetekor ismert szakvéleményt kapnak, melyet akár kölcsönösen el is fogadhatnak, így a „bizonyítás”

4 Régi Pp. 182. § (3) bekezdés, 206. § (1) bekezdés, 275/A. § (2) bekezdés

5 Polgári Perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (hatályos: 2018. január 1-től) (Pp.) 317. § (1) bekezdés a) pont

6 Pp. 265. § (1) bekezdés

7 Pp. 300. § (1) bekezdés

8 KINCSES Attila: A más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazásának esetei, Magyar Igazságügyi Akadémia előadás 2021. április 27.

a szakkérdésre már a perfelvételi szakban megtett egyező nyilatkozatukkal lezárul, hiszen erre indítványt ez esetben nem tesznek.

Ehhez képest a felek akár indítványozhatják a szakvéleményre tekintettel vagy a szakértővel nem közölt, lényeges perbeli adatokra vonatkozóan kérdések feltevését, illetve azt is, hogy a szakértő a szakvélemény aggályossága kiküszöböléséhez szükséges felvilágosítást adja meg. Ebben az esetben a polgári perben kirendelésre kerül ugyanaz az igazságügyi szakértő, aki ezen indítványoknak szükség szerint eleget tesz. Ezek a garanciális szabályok a fair eljárás, a felek egyenrangúsága, az eljárás kontradiktórius volta miatt is szükségesek, ugyanakkor a felek rendelkezési jogát is maximálisan tiszteletben tartja, mivel az eljárásra csak akkor kerülhet sor, ha a perben kirendelt szakértő vagy magánszakértő alkalmazásának indítványozására nem került sor, ha ugyanis ilyen indítványt már közöltek a bírósággal, akkor a más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása kizárta válik. Ennek a szabálynak azért van jelentősége, mert csak egy szakértői út választható, és csupán az eljárás kezdetén, az indítványozáskor rendelkezésre álló más eljárásban beszerzett szakértői szakvélemény alkalmas a perbeli felhasználásra. Álláspontom szerint olyan szakvélemény, mely más eljárásban vitatott, kiegészítésre szorul, vagy más módon aggályos a polgári perben nem használható fel, annak a más eljárásban való feloldására várni nem lehet. A más eljárások más alapelvek, más eljárási és garanciális elvek mentén kerülnek lefolytatásra, így a más eljárásból származó bizonyítás felvétele jelentősen különbözhet a polgári peres eljárás szabályaitól, nem kell, hogy a bizonyításfelvétel minden perjogi szabálya érvényesüljön (például nem a bíróság folytatja le a bizonyítást). A szabályozás célja azoknak az eljárási jogi követelményeknek az érvényre juttatása, amelyek a bíróság – és a felek – meggyőzésének kialakításában és a felek bizonyítási érdekében mutatkoznak meg. Így az adott esetben kell a perbíróságnak azt vizsgálnia, hogy a Pp. egyes garanciális rendelkezései érvényesülnek-e, azok érvényesülésének hiánya kizárja-e a más eljárásban kirendelt szakértő változtatás nélküli szakvéleményének felhasználását, vagy szükséges-e annak kiegészítése.

A más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleménye azért nem aggályos, mert az ellenérdekű felet a szemle időpontjáról a szakértő nem értesítette és azon eljárásban nem tehetett észrevételt. A Pp. 306. § (3) bekezdésének, 307. § (1) bekezdés c) pontjának, 308. § (1) bekezdésének, valamint a 270. § (3) bekezdésének szabályozása szerint lehetséges, hogy valamely peres fél nem is vett részt a másik eljárásban, amelyben a szakértőt kirendelték, ám a keletkezett szakvélemény megismerését követően arról véleményt formálhat. Az is előfordulhat, hogy a más eljárásban kirendelt szakértő – mint alanyi bizonyítási eszköz – alkalmazására nincs mód, mivel az azt készítő szakértő elhunyt, vagy a szakértői szerv megszűnt. Ezt az ellentmondást a jogalkotó úgy oldja fel, hogy a beszerzett szakvélemény Pp. 270. §-án alapuló felhasználását és Pp. 279. § (1) bekezdésének megfelelő értékelését teszi a bizonyíték felhasználásának eljárási feltételül, mivel a bizonyítás felvétele során a tisztességes eljárás garanciális

követelményeinek teljesülését biztosítani kell, mely így megfelel a tisztességes eljárás követelményeinek.

Fontos megjegyezni, hogy a perben csak jelentős szakkérdés tárgyában készített szakvélemény használható fel és könnyen belátható, hogy az egyes jelentéktelen, kapcsolódó, de nem túl jelentős szakkérdésre indult bizonyítás, más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleményének felhasználása éppen a céllal ellentétes hatást, a per indokolatlan elhúzódsát válthatja ki, mely perelhúzó, és a jóhiszemű pervitel követelményeinek sem felel meg. Ez esetben valóban célszerűbb, ha a folyamatban levő perben kerül kirendelésre a perben felmerülő valamennyi jelentős szakkérdés körében kompetenciával rendelkező igazságügyi szakértő, ki az összes perbeli szakkérdésre választ adhat.

Ki kell ugyanakkor emelni, hogy a már rendelkezésre álló szakvélemény azért is előnyös, mert a peres felek saját helyzetértékelésüket rá tekintettel pontosíthatják, ez kedvez az egyezségkötési hajlandóságnak, mely egyértelműen a jogvita rendezésének legkívánatosabb módja, hiszen azt a felek mindegyike teljes mértékben elfogadja.

A más eljárásban beszerzett bizonyíték, a szakvélemény felhasználhatóságának törvényi akadályja az iratból magából nyilvánvalóan kitűnik a bíróság számára, azt hivatalból észlelnie kell és ki kell rekesztenie a bizonyítékot a mérlegelés köréből, ám ez a kötelezettség korlátos, hiszen pl. a büntető per egész nyomozati anyagát nem szerzi be a bíróság (csupán a szakvélemény áll rendelkezésére), így csak ezt az okiratot vonja vizsgálata körébe. Érvényesül viszont e körben a felek rendelkezési elve, peranyag szolgáltatási kötelezettsége és a jóhiszemű pervitel kötelezettsége is, hiszen a más eljárás iratanyagát ismerő fél nincs elzárva attól, sőt köteles is bejelenteni a felhasználhatóság törvényi akadályát, illetve a bizonyító fél ellenfele az ellenkérelem szabályi szerint arra szintén előadást tehet, kérheti a bizonyíték mellőzését. A bíróság e körben hivatalból – a per mielőbbi befejezése okán – csak nagyon korlátozottan járhat el, erről mondja a szakértői javaslat *„Ennek megkövetelése éppen visszajára fordítaná a szabályozással elérni kívánt célt, az eljárás gyorsítása helyett a polgári per kereteit meghaladó munkaráfordítást eredményezne. Még kevésbé várható el a garanciális követelmények hiányának ismerete, ha az iratokból sem lehet arra következtetni, vagy éppen ellentétes azzal az iratok tartalma (pl. a vallomás kivételére vallatással, kínzással került sor).”*

A más eljárásban kirendelt szakértő szakvéleményét a tárgyaláson a bíróság a szükséges mértékben köteles ismertetni, ezzel eleget téve a szóbeliség, közvetlenség, tisztességes eljárás követelményének, így a felek az eljárásban értékelt bizonyítékok teljes körét megismerhetik. A megismerés módja és mértéke adott esetben, a felek megkérdezése után határozható meg. A perkoncentráció elvével ellentétes lenne, ha például egy terjedelmes nyomozati iratanyagot a bíróság részletesen szóban ismertetne, ha az a felek előtt ismert, ekkor elég nyilatkoztatni a tárgyaláson jelenlévő feleket

9 VARGA István – ÉLESS Tamás (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Perrendtartás Kodifikációjára, Budapest, 2016, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 404-405.

arról, kéri-e a beszerzett szakvélemény összefoglaló ismertetésén túl részletesebb ismertetését, ha igen, milyen terjedelemben, ám ez esetben sem válhat ez az igény a taktikai perelhúzás eszközévé. Ebben az esetben elég utalni a tárgyaláson arra, hogy a beszerzett iratok az ügyfélcentrumban tárgyaláson kívül megtekinthetők, megjelölt határidőn belül arra mellőzés terhével észrevételek tehetők, így az időszerűség követelménye nem szenved csorbát.

Ki kell emelni, hogy a szabályszerű idézést követően távol maradó fél nem kérheti, hogy az egyszer már a tárgyalás anyagává tett szakvéleményt, mint bizonyítékot későbbi tárgyaláson újból vagy részletesebben ismertessen a bíróság, mert ez egyértelműen perelhúzó magatartás, ugyanis ha a saját érdekkörében felmerült okból, döntése nyomán maradt távol a tárgyalásról, annak következményeit viselni köteles, és nem lehet igénye annak megisméltetésére, ám a tárgyalás anyagának megismeréséhez fűződő jogát iratbetekintés útján még gyakorolhatja. Mindez azonban a tárgyalás elhalasztására okot nem adhat, a bíróság köteles ebben az esetben is a beszerzett szakvélemény ismertetése után – ha a törvényi feltételek fennállnak, ezzel a perkoncentráció elvének eleget téve – a perfelvételt lezárni, az érdemi tárgyalást lefolytatni, és a továbbiak bevárása nélkül ítéletet hozni.

A más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazása a polgári perben előnnyel jár, a pertartam és a költségek jelentősen csökkenthetők általa, a garanciális eljárási szabályok és a felek rendelkezési jogának megtartása mellett, így bár a jogintézmény gyakorlati alkalmazása jelenleg nem elterjedt, további térhódítása várható.

Forrásjegyzék:

PARLAGI Máttyás, *A szakértői bizonyítási módokat érintő közös problémák*, Magyar Igazságügyi Akadémia előadás 2021. április 27.

PRIBULA László: A polgári perben eljáró bíróság kötöttsége a büntető és a közigazgatási bírói ítélethez – párhuzamok és eltérések In: *Jogtudományi Közlöny* 2018/6. szám

KINCSES Attila, *A más eljárásban kirendelt szakértő alkalmazásának esetei*, Magyar Igazságügyi Akadémia előadás 2021. április 27.

Az új Polgári Perrendtartás koncepciója (a Kormány 2015. január 14. napján megtartott ülésén elfogadott koncepció; <https://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20C3%BAj%20polg%3%A1ri%20perrendtart%3%A1s%20koncepti%C3%B3ja.pdf>; (2019.11.14.)

T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, Magyarország Kormánya NÉMETH János – KISS Daisy (szerk.), *A polgári perrendtartás magyarázata 2.*, Complex Kiadó, Budapest, 2007.

SZABÓ Imre: *A tárgyalás és határozatok*. In: OSZTOVITS András (szerk.): *Polgári eljárásjog I – A Polgári per általános szabályai*. Budapest HVG-ORAC, 2013.

VARGA István – ÉLESS Tamás (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Perrendtartás*

Kodifikációjára, Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2016.
WOPERA Zsuzsa: *A polgári perrendtartásról szóló T/11900. számú törvényjavaslat bemutatása*
WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*, Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó 2017.

A GYERMEKKÖZPONTÚ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS A KAPCSOLATTARTÁSRA VONATKOZÓ HATÁROZAT VÉGREHAJTÁSA IRÁNTI ELJÁRÁSÁBAN

Absztrakt

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósítása nem kizárólag a polgári peres és ezen a körön belül is leginkább a családjogi peres eljárásokban, hanem a nemperes eljárásokban is a jogalkotó és a jogalkalmazandó által egyaránt érvényre juttatandó cél. A gyámhatóság hatásköréből a bíróságok hatáskörébe 2020. március 1. napja óta átkerült a családjogi perekhez vitathatatlanul szorosan kötődő kapcsolattartás végrehajtása iránti nemperes eljárás új kihívások elé állította a jogalkalmazókat, hiszen meg kell valósítaniuk azt a jogalkotó által kitűzött célt, hogy a döntések „hatékonyabb és fokozott eljárási garanciák”² mellett szülessenek meg, ki kellett dolgozniuk az új eljárás gyakorlatát, ezen kívül az elmúlt több mint egy évben meg kellett küzdeniük a pandémia által támasztott nehézségekkel is. Ebben a rövid cikkben azt szeretném bemutatni, hogy a jogalkotó vajon épített-e be eljárási garanciákat a gyermekközpontú igazságszolgáltatás érvényre juttatása érdekében a kapcsolattartás végrehajtása iránti nemperes eljárás szabályai közé. Amennyiben igen, melyek ezek a garanciák és vajon mennyire biztosítják azt, hogy a gyermekek érdeke érvényesüljön a bíróságok számára egyértelműen új típusú nemperes eljárásban is.

1. Bevezető gondolatok

A családjog területén hozott végrehajtandó határozatok legyen az akár a bíróság ítélete, avagy a felek egyezsége, melyet a bíróság jogerős végzéssel jóváhagyott a részes felek mindennapi életet alapvetően meghatározzák. Különösen igaz ez a különélő szülő és a közös kiskorú gyermek közötti kapcsolattartás szabályozására. A bírói gyakorlatnak nevezett kéthetente hétvégén történő kapcsolattartás az idők során átalakult, kibővült. Megjelentek a hétköznapi – rendszerint oktatás utáni – kapcsolattartások, a

1 PhD-hallgató KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Osztovits András tanszékvezető, egyetemi tanár

2 T/8016. számú törvényjavaslat az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról, 198-199. old. <https://www.parlament.hu/irom41/08016/08016.pdf> (2021.05.22.)

modern technika vívmányainak köszönhetően az elektronikus eszközök útján (Skype, Messenger, Viber) történő napi vagy másnapi szintű kapcsolattartások. Ez utóbbiak a pandémia miatt lényegesen nagyobb teret kaptak és ezáltal fel is értékelték, hiszen sok esetben az egyetlen módját jelentették. Mindezeket túlmenően a felek közös megegyezése alapján, a pszichológus szakértők által nem feltétlenül támogatott heti váltás formájában megvalósuló kapcsolattartás is népszerűvé vált.

A kapcsolattartást szabályozó határozatok végrehajtója legtöbb és tegyük hozzá szerencsés esetben maga az élet. A szülők egyéni érzéseiket, ellentéteiket félre tudják tenni a gyermekek érdekében és így megvalósulhat a különélő szülőféllel a zavartalan kapcsolattartás.

Azonban valamennyi családjogász találkozhatott már olyan esettel, amikor a felek elhúzódó konfliktusára nem tett pontot a bírósági eljárás során született határozat. A szülők ellentéte nem oldódott fel, azt sok esetben a peres eljárás tovább fokozta, azonban a közös kiskorú gyermek révén a tárgyalótermek világát végleg elhagyva, továbbra is rendszeres együttműködésre kötelesek. Míg a gyermektartásdíj fizetése kapcsán viszonylagos távolság tartható- értem ez alatt azt, hogy akár kommunikáció nélkül megtörténhet a teljesítés postai utalással, vagy bankszámlára teljesítéssel- addig a kapcsolattartás terén a felek állandó, aktív interakciója nélkülözhetetlen. Az elmégesedett szülői viszonyban a rendszeres kapcsolattartás a korábbi játszmák tovább folytatására ad tartós, kiaknázható lehetőséget, melynek során az alkalmakat és a gyermeket felhasználva, a felek egyfajta proxy háborút folytatnak egymás ellen. A jogviszony jellegéből adódóan a problémák állandósulnak, láncolat jellegű válnak, illetve ciklikusan ismétlődnek.

Egyértelmű az, hogy ez a speciális jogviszony az általánostól eltérő végrehajtási szabályokat igényel. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:185. §-a akként rendelkezett, hogy a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtásáról a gyámhatóság gondoskodik, a gyámhatóság eljárását részletesen a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Kormányrendelet (a továbbiakban Gyer.) 33. §-a szabályozta.

Azonban „annak érdekében, hogy a kapcsolattartás tárgyában hozott határozatok végrehajtása tárgyában hatékonyabban és fokozott eljárási garanciák mellett szülessen döntés a jogalkotó a gyámhatóság hatáskörébe tartozó eljárást bírósági hatáskörbe tartozó polgári nemperes eljárássá alakította át.”³ A jogalkotó a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárást új nemperes eljárásként a bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvényben rendelte szabályozni tekintettel arra, hogy a törvény az új eljárás bevezetésekor már több személyi állapotot érintő, családjogi tárgyú nemperes eljárás szabályait tartalmazta (pl. apaság vélelmének megdöntése).

3 Törvényjavaslat indokolása 198. oldal.

A jogszabály módosítás következtében 2020. március 1. napját követően a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás lefolytatása a járásbíró hatáskörébe tartozik.⁴ A jogalkotó figyelemmel kísérte a gyakorlati tapasztalatokat és 2020. július 16. napjától a törvényt akként módosította, hogy kifejezetten rögzítette azt, hogy a bíróság a kérelem elbírálása során soron kívül jár el.⁵

A kapcsolattartás végrehajtása iránti kérelmek elbírálásának bírósági hatáskörbe utalása nem egyedi megoldás hazánk részéről az Európai Unióban. A spanyol elsőfokú eljáró családjogi bírúk hasonló hatáskörrel rendelkeznek: azaz az általuk elbírált alapügyekkel kapcsolatban felmerült kapcsolattartás végrehajtása iránti eljárásokban ők maguk döntenek, és adott esetben mediációt is elrendelhetnek.

Mielőtt rátérnék annak vizsgálatára, hogy az eljárás mennyiben felel meg a gyermekközpontú igazságszolgáltatás kritériumainak, röviden szeretném bemutatni magát a nemperes eljárást.

2. Az eljárás lényegi elemei

Az eljárás két szakaszból áll. Az első szakasz a végrehajtás elrendelése, a második szakasz pedig az önhibából elmaradt teljesítés jogkövetkezményeinek levonását szabályozza. Az eljárás soronkívüli, itt megítélésem szerint a háttér jogszabályként alkalmazandó Pp. soronkívüliség fogalmára kell gondolni.⁶ Minden esetben kérelemre indul. A bíróság főszabály szerint a rendelkezésre álló iratok alapján határoz a nemperes eljárásban, azonban nagyon fontos kiemelni, hogy ez esetben is szükséges a másik fél „meghallgatása” tehát az eljárás kontradiktórius jellegű, nem a kérelmező egyoldalú előadásán alapul a döntés. Ugyanakkor a jogalkotó lehetőséget biztosít a bíróság számára arra is, hogy szükség esetén szóbeli meghallgatást tartson, melynek keretében a felek meghallgatásán kívül természetesen bizonyítást is lefolytatható, beleértve tanú, illetve a kiskorú közös érintett gyermek meghallgatását is. Az eljárásban hivatalbóli bizonyításnak helye van, azaz a fél által indítványozott bizonyításon túlmenően, a bíróság hivatalból is beszerezheti az általa szükségesnek ítélt bizonyítékokat (pszichológus szakértői vélemény, családsegítő szolgálat feljegyzései, rendőrségi jegyzőkönyvek stb). A kérelemnek helyt adó és a végrehajtást elrendelő határozat a költségek viselésére vonatkozó rendelkezés kivételével előzetesen végrehajtható.

Az eljárás első szakaszának fókusz pontja érdemben a kérelmezetti felróhatóság elbírálása, míg a második szakasz a kérelmezetti önhiba megítélésére koncentrál. Mindkét fogalom tartalommal való megtöltése a bírói gyakorlat feladata. E fogalmak elemzése rendkívüli izgalmas feladat, azonban jelen tanulmány kereteit meghaladja.

4 2019. évi CXXVII. törvény 247. §-a módosította a Pnp.-t.

5 2020. évi XCII. törvény 86. §-ának (1) bekezdése.

6 Lásd: Pp. 104. §-ának (1) bekezdése.

3. Milyen módon jelenik meg a gyermekközpontúság az eljárás során?

Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ adjunk, először meg kell vizsgálni a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalmát.

A gyermekek eljárási jogainak rendszerét a gyermekközpontú (child-centered) igazságszolgáltatás fogalmát az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatása határozta meg. Az iránymutatás szerint „a gyermekbarát igazságszolgáltatás egy olyan igazságszolgáltatási rendszert jelent, amely garantálja, tiszteletben tartja és hatékonyan érvényre juttatja valamennyi gyermeki jogot az elérhető legmagasabb színvonalon, az alábbiakban rögzített elvek szem előtt tartásával és a gyermek fejlettségének, érettségi fokának és az ügy körülményeinek figyelembevételével. Így a gyermekbarát igazságszolgáltatás e jellemzői, különösen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, a gyermek életkorának megfelelő, gyors, az emberi méltóságot tiszteletben tartó, a gyermeki jogokat elismerő és figyelembe vevő rendszer, amelyben érvényre jut a gyermek joga az eljárásban való részvételre, az eljárás megértésére, magán és családi életének tiszteletben tartására és a méltóságára.”

Természetesen a magyar terminológia szerint gyermekközpontú/nemzetközi szóhasználattal gyermekbarát (child-friendly) igazságszolgáltatás 2012. évi LXII. törvénynek köszönhetően a magyar eljárásjog lényegi eleme is.⁷

Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy jelen eljárás mennyiben teljesíti a gyermekközpontú igazságszolgáltatással szembeni elvárásokat, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy értelemszerűen az eljárás által érvényre juttatni kívánt jogosultság is részben gyermeki jogosultság. Mi is ez a védett érdek?

A pandémia okozta kihívások nem kerülték el az élet egyetlen szegmensét sem, így a kapcsolattartás végrehajtása vonatkozásában is számos kérdés vetődött fel, mely végső soron Alkotmánybíróság általi állásfoglalást is indokolt.

Az Alkotmánybíróság 3067/2021. (II. 24) határozata a szülő és gyermek kapcsolattartáshoz való jogának alapjogi szempontú ellenőrzését végezte el. Ennek kapcsán megállapította, hogy „a kapcsolattartási jog kétpólusú, amelynek egyik pólusán a gyermek, a másikon a szülő áll, így egyidejűleg beszélhetünk gyermeki és szülői jogról.”⁸ Az Alkotmánybíróság utalt arra is, hogy „alkotmányjogi értelemben a gyermek és a különélő szülő kapcsolata – a konkrét körülményektől függően, mindaddig, amíg a helyzetéből adódóan sajátos módon a szülői funkciókat betölti a különélő szülő – a családi élet fogalma alá esik, és védelemben részesül.”⁹ Továbbá kitért arra

7 A gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalmával egy külön tanulmányban foglalkoztam. Lásd: SZÉL Napsugár Ágnes: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma KRE XVII. Jogász Doktorandusz Konferencia Jog és állam 30. szám 279-286. oldal

8 3067/2021.(II.24.) AB határozat (17) <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/1/PDF/2021/6.pdf> (2021.05.22.)

9 Id. (21)

is, hogy „a nevelés a különélő szülő akkor is megilleti szülői felügyeletet a másik szülő gyakorolja elsősorban a rendszeres és folyamatos kapcsolattartás útján biztosítható.”¹⁰ Az Alkotmánybíróság a védendő érdeket akként összegezte, hogy „a különélő szülő és a gyermek kapcsolattartáshoz való joga az Alaptörvényben a magánszféra-védelem [Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdés], valamint a gyermeknek a gondoskodáshoz [Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés] és a szülőnek a neveléshez való joga [Alaptörvény XVI. cikk (2) bekezdés] részeként alapjogi rangra emelt jogosultság.”¹¹

Egyértelműen leszögezhetjük tehát azt, hogy a gyermek kapcsolattartási joga alapjogi rangra emelt jogosultság.

Vizsgáljuk meg tehát azt, hogy a gyermekközpontú igazságszolgáltatás kritériumai megjelennek-e a nemperes eljárás szabályaiban, amikor ezt az alapjogi rangra emelt gyermeki jogosultságot kell biztosítani. És itt kell visszakanyarodni a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalmának egyes alkotó elemeihez. Vizsgálatunk során azt kell keresnünk, hogy a törvény rendelkezései biztosítják-e az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, a gyermek életkorának megfelelő, gyors, az emberi méltóságot tiszteletben tartó, a gyermeki jogokat elismerő és figyelembe vevő rendszer-e, amelyben érvényre jut a gyermek joga az eljárásban való részvételre, az eljárás megértésére, magán és családi életének tiszteletben tartására és a méltóságára?

A vizsgálat során nem szabad elfeledkezni arról, hogy az eljárás háttérjogszabálya a polgári perrendtartás,¹² azaz a polgári perrendtartás gyermekközpontú igazságszolgáltatás elemeit érvényre juttató rendelkezései ezen eljárásban is automatikusan irányadóak, gondolok itt elsősorban a kiskorú életkorának megfelelő idézésére, meghallgatására, de említhetném akár a rendfenntartás, vagy a nyilvánosság kizárásának szabályait is.¹³

Ezek közül mely elemek azonosíthatóak egyértelműen, speciálisan a Pnp.-ben szabályozott nemperes eljárásban?

A legkézenfekvőbb és legegyszerűbben azonosítható elem az eljárás soronkívüli-sége- azaz gyorsasága - mely garancia azonban szokatlan módon csak a jogszabály módosítását követően került beiktatásra a rendelkezések közé, annak ellenére, hogy az eljárás tárgyának jellege, gondolok itt a rendszeres kétheti, heti, másnapenkénti kapcsolattartásokra, önmagában, eredendően megalapozta volna a soron kívüli eljárás szükségességét.

A gyorsaság mellett e körbe vonható álláspontom szerint a hatékonyság biztosítása is, azaz az, hogy a bíróság a végrehajtás elrendelése tárgyában hozott végzése a végrehajtható okirat kiállítása nélkül közvetlenül végrehajtható, azaz a gyermekek jogai késedelem nélkül nyernek biztosítást.

10 Id. (23)

11 Id. (25)

12 Pnp. 1. §-a alapján.

13 Pp. 133. §, 230. §-ának (4) bekezdése, 231. §-ának (2) bekezdése, 236. §-a, 287. §-a, 298. §-a és 473. §-a.

E két garancia azonban nem kizárólagosan a gyermeki érdekek érvényesülését biztosítja, hiszen alapvetően a kapcsolattartási jog mint kétpólusú jog érvényesülését vannak hivatottak garantálni, és a kétpólusból következően mind a soronkívüliség, mind a hatékonyság éppúgy garanciája a szülő jogosultságának mint a gyermeket illető azonos tartalmú jogosultságnak. Ebben az értelemben tehát nem beszélhetünk tisztán a gyermekközpontú igazságszolgáltatást biztosító rendelkezésekről. Azonban a nemperes eljárás tartalmaz olyan rendelkezést is, mely egyértelműen, tisztán és vitathatatlanul a gyermek eljárásban való részvételének jogát - mely a gyermekközpontú igazságszolgáltatás központi eleme álláspontom szerint - bár nem *expressis verbis*, de szabályozza. Ez pedig az az eset, amikor a kapcsolattartás a 14. életévét betöltött gyermek akaratnyilvánítása miatt hiúsul meg. E körben a bíróságnak értelemszerűen azt kell vizsgálnia, hogy a kapcsolattartás elmaradására a 14.életévét betöltött gyermek önálló és befolyásmentes akaratnyilvánítása miatt került sor. Ennek fennálltáról pedig a bíróság legkézenfekvőbb módon a kiskorú gyermek meghallgatása útján győződhet meg. Azaz a gyermek meghallgatása kikerülhetetlen, annál is inkább, mivel a jogalkotó ehhez az akaratnyilvánításhoz az eljárás felfüggesztésének kötelezettségével két különböző súlyú, de a maga nemében egyaránt lényeges, a kapcsolattartás rendjének további sorsát rendező jogkövetkezményt fűz: a mediációt vagy a kapcsolattartás rendjének bírósági/hatósági megváltoztatását.

A mediáció lehetőségének külön, hangsúlyozott biztosítása a 14.életévét betöltött gyermek akaratnyilvánítása esetén kétségtől a gyermeki érdekek érvényre juttatásának leghatékonyabb eszköze. Hiszen mi lehetne célravezetőbb, gyorsabb út a gyermek mindenképp felett álló érdekének védelme, megóvása terén, mint az, amikor a konfliktusos viszonyban lévő szülők leülnek és közösen keresnek megoldást a kapcsolattartás során jelentkező már a gyermek által is kifejezetten jelzett problémára. A bíróság által kérelemre vagy kötelezően elrendelt mediáció során születő megállapodással nehéz felvenni a versenyt gyorsaság tekintetében. Sajnálatos módon a jogalkotó nem teszi lehetővé a mediáció elrendelését valamennyi kapcsolattartás végrehajtására irányuló nemperes eljárásban, kifejezetten privilegizálja e körben a 14. életévét betöltött gyermek akaratnyilatkozata miatt meghiúsult esetet. Ugyanakkor az eljárásban született mediációs megállapodás egyezségbe foglalása, és ennek az egyezségnek a bírósági végzéssel történő jóváhagyása, amennyiben a nemperes eljárások közös szabályait tartalmazó Pnp. 2. §-ának e) pontját figyelembe vesszük kizárt. Ily módon ezen speciális végrehajtási eljárásban nincs lehetőség végrehajtható határozattal jóváhagyott egyezség megkötésére, mely az eljárás jellegére tekintettel érthető is (nincs a végrehajtásnak végrehajtása?!), azonban az eljárás speciális tárgyára tekintettel legalábbis megfontolandó lenne e tekintetben a jogszabálymódosítás. Azzal együtt, hogy nyilvánvalóan a jogalkotó szándéka ezen esetekben az volt, hogy a felek inkább indítsanak eljárást a kapcsolattartás újraszabályozása iránt, kérve annak megváltoztatását, korlátozását vagy végső és legsúlyosabb esetben a megvonását, így rendezve az elmélyült és már a

gyermek önálló, befolyásmentes akaratával is kifejezett, avagy nyugodtan mondhatjuk, hogy nyomatékosított konfliktust.

4. Gyakorlati kihívások a gyermekközpontú igazságszolgáltatás érvényre juttatása során

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtására irányuló nemperes eljárásban érvényre juttatandó fent bemutatott elemeinek – azaz a soronkívüliség, előzetes végrehajthatóság, kiskorú meghallgatása, közvetítői eljárás elrendelése – gyakorlati érvényesülését megvizsgálva megállapítható az, hogy a soronkívüliség alkalmazása része a bíróság időszerű ítélkezési tevékenységének, így egyfajta automatizmusnak is tekinthető. Az előzetes végrehajthatóság kimondása a jogszabály rendelkezése alapján mérlegelést nem tűr, kötelező jellegű, elmaradása észlelést követően hivatalból pótlendő.

A nehézséget a kiskorú meghallgatása okozhatja, tekintettel arra, hogy tanúként történő kihallgatása esetén indokolt számára a Pp. 298. §-ának (4) bekezdése alapján eseti gyám kirendelése, tekintettel a kiskorú és a törvényes képviselő közötti érdekellentét lehetőségére. A bíróság ez esetben a gyámhatóságot keresi meg eseti gyám kirendelése iránt, mely adott esetben hosszabb időt is igénybe vehet, majd a tanúkenti meghallgatást követően az eseti gyám költségének gyámhatósági megállapítása is hátráltathatja a bíróság érdemi határozatának meghozatalát, mivel e költség az eljárás költség részét képezi, ezért a befejező határozatban kötelezően rendelkezni kell róla. Tulajdonképpen a gyermek jogait védő egyik garancia érvényre juttatása ekként csorbítja a másik garanciát – az eljárás soronkívüliségének kötelezettségét. A megoldás e körben a bíróság által kirendelhető ügygondnok lehet, azaz a kiskorú Pp. 473. §-a szerinti, nem tanúként, hanem analógia alkalmazásával egyéb érdekeltként történő meghallgatása.

5. Összegzés

Összességében véve megállapítható az, hogy a jogalkotó törekedett a gyermekközpontú igazságszolgáltatás szempontjainak figyelembevételére az új nemperes eljárás szabályozása során, a háttér jogszabályként alkalmazandó polgári perrendtartással együtt a kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti eljárás szabályai jó alapot biztosítanak arra, hogy a bíróság a gyermeki jogokat érvényre tudja juttatni az eljárás során. A mediációval kapcsolatban felmerült ellentmondás azonban mindenképpen tovább gondolást igényel.

Forrásjegyzék:

Felhasznált irodalom:

MÁRTON Andrea: *A gyermekkel való kapcsolattartásra vonatkozó határozat végrehajtása iránti új bírósági eljárás első gyakorlati tapasztalatai*

<https://www.jogiforum.hu/publikaciok/1100> (2021.05.22.)

SZÉL Napsugár Ágnes: *A gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma* KRE XVII. Jogász Doktorandusz Konferencia Jog és Állam 30.szám 279-286. oldal 2020.

Határozatok:

3067/2021.(II.24.) AB határozat

<http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/1/PDF/2021/6.pdf> in: Az Alkotmánybíróság határozatai 2021. február 24. 2021. 6.szám 442-447 (2021.05.22.)

Jogszabályok:

A bírósági polgári nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról, valamint egyes bírósági nemperes eljárásokról szóló 2017. évi CXVIII. törvény (Pnp.)

A polgári perrendtartásról szóló 2016.évi CXXX. törvény (Pp.)

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.)

Egyéb:

T/8016. számú törvényjavaslat az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról, 198-199.old.

<https://www.parlament.hu/irom41/08016/08016.pdf> (2021.05.22.)

Tárgyszavak:

child-friendly justice, felróhatóság, gyermekközpontú igazságszolgáltatás, kapcsolattartás végrehajtása, kiskorú meghallgatása, nemperes eljárás

ÁLTALÁNOS SZERZŐDÉSI FELTÉTELEK A MUNKAJOGBAN

1. Bevezető

Eörsi Gyula szerint a modern gazdaságos termelés (a tömeges sorozatgyártás, az automatizált munkafolyamatok) messze menő műszaki szabványosítást igényelnek, és ez a szerződési feltételek szabványosítása irányába is hat. Rámutat arra, hogy a gazdaságosság azt kívánja meg, hogy a feleknek ne kelljen minden esetben tőről-hegyére megvitatni az ilyen tárgyú szerződések minden feltételét, hanem álljanak a rendelkezésükre kész szerződéssémák, amelyek a szerződések túlnyomó részénél a leginkább alkalmazkodnak a gazdasági-műszaki adottságokhoz, és amelyek segítségével a szerződéskötés egyszerűbb, gyorsabb, tehát olcsóbb.²

Az ma már természetes a magánjog világában, hogy tömegesen jönnek létre szerződések általános szerződési feltételek (a továbbiakban: ÁSZF) alkalmazásával. Ez a jelenség egyre inkább megfigyelhető a munkajog területén is. A munkajoggal foglalkozó szakirodalom az elmúlt években számos cikk és tanulmány formájában foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy a munkajogi jognyilatkozatok (például a munkaszerződés,³ kollektív szerződés,⁴ munkáltató szabályzat⁵ stb.) a jelenlegi szabályozás alapján tekinthetőek-e ÁSZF-nek. E tanulmányban terjedelmi okok miatt az ÁSZF munkaviszonyban történő alkalmazhatósága szempontjából csupán a munkaszerződés jogintézménye kerül vizsgálatra. Ennek során ismertetésre kerül az ÁSZF fogalma és annak munkajogi alkalmazhatóságát megalapozó szabályok, az ÁSZF tartalmi kritériuma, az értelmezésre vonatkozó szabályok, valamint a tisztességtelen ÁSZF-ek témaköre, felhívva a figyelmet az egyes dogmatikai problémákra.

-
- 1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila tanszékvezető egyetemi tanár
 - 2 EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog-Általános rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988, (41.) Idézi: NÁDAS György: Általános szerződési feltétel-e a kollektív szerződés? In: Hajnal Zsolt (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jogról másképpen – előképek, közjogi és munkajogi vetületek*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2019 (105.)
 - 3 Lásd például: KISS György: Az általános szerződési feltételek és a kollektív szerződés lehetséges kapcsolódási pontjai. In: PÁL Lajos – PETROVICS Zoltán (szerk.): *Visegrád 16.0 A XVI. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2019 (134-139.)
 - 4 Lásd például: NÁDAS György 2019. (105-120.)
 - 5 Lásd például: GYULAVÁRI Tamás – KUN Attila: A munkáltatói szabályzat az új munka törvénykönyvében. *Magyar Jog*, 2013/9. (561-563.)

2. Az ÁSZF fogalma és annak alkalmazhatósága a munkaviszonyban

Az ÁSZF fogalmát a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény⁶ (a továbbiakban: Ptk.) határozza meg, melynek 6:77. § (1) bekezdése szerint ÁSZF-nek az a szerződési feltétel minősül, amelyet az alkalmazója több szerződés megkötése céljából egyoldalúan, a másik fél közreműködése nélkül előre meghatározott, és amelyet a felek egyedileg nem tárgyaltak meg. E jogintézmény alkalmazhatóságát a munkaviszonyban a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény⁷ (a továbbiakban: Mt.) alapozza meg, mivel a polgári jog szabályai közül kifejezetten alkalmazni rendeli a munkaviszonyban (a fogyasztói szerződésekre vonatkozó rendelkezések kivételével⁸) a Ptk. ÁSZF-re vonatkozó előírásait.⁹

3. Az ÁSZF kritériumai a munkaszerződések kapcsán

Ahhoz, hogy egy munkaszerződésbe foglalt rendelkezés ÁSZF-nek minősüljön, a Ptk. által meghatározott feltételeknek együttesen kell fennállniuk az adott rendelkezés vonatkozásában.¹⁰

Így a feltételt több szerződés megkötése céljából, egyoldalúan, előre kell meghatározni. A munka világában igen elterjedtek az ún. *blankettaszerződések*,¹¹ amelyek kifejezetten azt a célt szolgálják, hogy a munkáltató ezek felhasználásával több munkavállalóval kössön munkaszerződést. Annak nincs jelentősége, hogy a munkáltató adott esetben csak egy szerződést kötött meg az adott szerződés minta alkalmazásával. A bírói gyakorlat szerint ugyanis az ÁSZF-nek nem kritériuma a ténylegesen több szerződésben történő alkalmazása, elegendő, ha az egyik szerződő fél egyoldalúan, azzal a céllal határoz meg egy feltételt, hogy azt több szerződésben használni kívánja.¹² Amennyiben tehát az adott szerződés egészét, vagy annak egyes rendelkezéseit a munkáltató egyoldalúan határozta meg, azzal a céllal, hogy annak felhasználásával a későbbiekben több munkavállalóval kössön munkaszerződést, akkor ezen rendelkezések ÁSZF-nek minősülnek, még akkor is, ha azt ténylegesen csak egy munkaviszony létesítésekor alkalmazta.

6 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

7 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

8 A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló Tanács 93/13/EGK Irányelv preambuluma szerint e rendelet nem alkalmazható a munkaszerződések kapcsán

9 Mt. 31. §

10 KOVÁCS Szabolcs – TAKÁCS Gábor: A Ptk. és a munkajog kapcsolata – általános szerződési feltételek. 2014. <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/a-ptk-es-a-munkajog-kapcsolata-altalanos-szerzodesi-feltetelek/> (2021.06.05.)

11 JAKAB Nóra – PRUGBERGER Tamás: Ellentétek és kapcsolatok a magyar munkajogi, és polgári jogi szabályozás között. *Jogtudományi Közlemény*, 2014/10. (478.)

12 G.f.I.30.296/2008.

Szintén szükséges, hogy az adott szerződéses feltételt a munkavállaló közreműködése nélkül határozza meg a munkáltató, és azt a felek egyedileg ne tárgyalják meg. A bírói gyakorlat szerint ez a közreműködés akkor valósul meg, ha az ÁSZF alkalmazójával szerződő félnek valódi lehetősége van az adott szerződési feltétel tartalmának befolyásolására.¹³ Az egyoldalúan előre meghatározott szerződési feltétel másik szerződő fél általi megismerése és elfogadása tehát önmagában nem elégséges ahhoz, hogy a feltétel egyedileg megtárgyaltnak minősüljön.¹⁴ Ehhez az szükséges, hogy az ÁSZF alkalmazójával szerződő fél részére ténylegesen fennálljon a szerződés tartalmi befolyásolásának lehetősége. Nem szükséges viszont, hogy a feltétel a tárgyalások eredménye folytán ténylegesen módosuljon is. Elegendő, ha a módosításra ténylegesen lehetőség van a munkavállalónak. Így nem lesz ÁSZF az a szerződéses kikötés, amelyet a munkáltató ugyan előre meghatározott, de a munkavállaló az egyeztetések során vele tárgyalva utóbb kifejezetten elfogadott, például valamely más szerződéses rendelkezésben történő megállapodásért cserébe.

Ennek kapcsán érdemes megemlíteni, hogy az ÁSZF a munka világában némileg eltérően jelenik meg, mint a klasszikus polgári jogi szerződések esetében, ahol ezek a feltételek többnyire a főszerződéstől különálló dokumentumban kerülnek rögzítésre. A munkajogi jogviszonyokban azonban az ÁSZF jellemzően a (blanketta)munkaszerződés része és azokat a szerződéses rendelkezéseket jelenti, amelyekkel a munkáltató kíván élni.¹⁵ A polgári jogi szerződésekkel ellentétben tehát, ahol az ÁSZF jellemzően az egyedi szerződésektől fizikailag elkülönülten jelenik meg, a munkajogban az ÁSZF sokszor nehezebben felismerhető, mivel ezek is a munkaszerződés részei, így nem különülnek a munkaszerződés egyéb, ÁSZF-nem minősülő részeitől. Ebből következően elképzelhető például, hogy a munkaszerződés rendelkezései közül a felek az alpbért és a próbaidőre vonatkozó szabályokat egyedileg megtárgyalják és megegyeznek, míg minden egyéb rendelkezés ÁSZF-nem minősül, mivel a munkavállalónak nincs lehetősége a munkáltató által kialakított szerződéses feltételrendszer megtárgyalására. Ebben az esetben tehát a munkavállalónak csak az említett két jogintézmény vonatkozásában van lehetősége az alkudozásra, a többi, ÁSZF-nem minősülő rendelkezések kapcsán ez a lehetőség nem illeti meg.

Akár az is előfordulhat, hogy a teljes munkaszerződés ÁSZF-nem minősül. Az Mt. szerint ugyan a feleknek meg kell állapodniuk a szerződés létrejöttéhez az alpbértben és a munkakörben,¹⁶ azonban sok esetben előfordul, hogy még ezek érdemi megtárgyalására sincs lehetősége a munkavállalónak. A munkakör tekintetében ez nem is meglepő: ha a munkáltató az adott telephelyen például takarítókat akar alkalmazni, akkor a munkakör megtárgyalására és módosítására értelemszerűen nincs lehetősége a

13 EBH 2011.2413.

14 PÉ.VI.20.238/2013/9.

15 KOVÁCS Szabolcs – TAKÁCS Gábor 2014.

16 Mt. 45. § (1) bekezdés

potenciális munkavállalónak.¹⁷ A tárgyalási pozíció az alapbér tekintetében reálisabb, ugyanakkor a mai foglalkoztatási szokásokra (különösen multinacionális vállalkozások esetén) az a jellemző, hogy csak előre meghatározott bérstruktúrában van lehetőség szerződéskötésre,¹⁸ így a munkavállalónak sok esetben e téren sincs lehetősége az alkudozásra. Abban az esetben, ha az egész munkaszerződés ÁSZF-nek minősül, a munkavállaló alkupozíciója még korlátozottabb, mivel gyakorlatilag egy szerződési feltétel megtárgyalására sincs módja. A szerződéskötési szabadsága csupán annyiban jelenik meg, hogy vagy elfogadja a munkáltató ajánlatát, vagy azt teljesen elutasítja és nem írja alá a munkaszerződést.

Lényeges továbbá, hogy minden esetben az ÁSZF-et alkalmazó felet, azaz a munkáltatót terheli a bizonyítási kötelezettség abban a kérdésben, hogy az egyes szerződéses rendelkezéseket a felek egyedileg megtárgyalták-e vagy sem.¹⁹ Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a munkáltatónak úgy kell kialakítania szerződéskötési gyakorlatát, amely során bizonyítani tudja a szerződés megtárgyalásának feltételeit (például több személy jelenlétének folyamatos biztosításával), vagy pedig fel kell készülnie arra, hogy a szerződés egy részét vagy egészét ÁSZF-nek kell tekinteni.²⁰

4. Az ÁSZF szerződéses tartalomává válása

A Ptk. rendelkezései alapján az ÁSZF csak akkor válik a felek közötti szerződés részévé, ha két konjunktív feltétel teljesül: az alkalmazója lehetővé tette, hogy a feltétel tartalmát a másik fél a szerződéskötést megelőzően megismerje, és azt a másik fél elfogadta.²¹ Amint már említésre került, a munkajog világában *valamennyi*, ÁSZF-nek minősülő rendelkezés tipikusan a munkaszerződésben szerepel. Ez a követelmény tehát a *blankettaszerződések* kapcsán megvalósul,²² hiszen a munkavállalónak lehetősége van az összes ÁSZF megismerésére és ezen ismeretek birtokában dönthet arról, hogy azokat elfogadja-e, vagy sem.

Az ÁSZF-ek alkalmazásával kapcsolatos további garanciális szabály, hogy külön tájékoztatni kell a másik felet (többek között) arról az ÁSZF-ről, amely lényegesen eltér a jogszabályoktól vagy a szokásos szerződési gyakorlattól.²³ Az ilyen feltételek

17 KOVÁCS Szabolcs – TAKÁCS Gábor 2014.

18 NYERGES Éva: Az egyenlő bánásmód érvényesülése a munkabér megállapítása során. In.: PÁL Lajos (szerk.): *Az egyenlő bánásmód szabályozásáról*. Budapest, HVG-ORAC Kft., 2020. (155-165.)

19 Ptk. 6:77. § (2) bekezdés

20 KOVÁCS Szabolcs: Általános szerződési feltételek a munka világában. 2015. http://mendezserpraxis.hu/hir.php?hir_ID=2859 (2021.06.05.)

21 Ptk. 6:78. § (1) bekezdés

22 KOVÁCS Szabolcs – TAKÁCS Gábor 2014.

23 Ptk. 6:78. § (2) bekezdés

csak akkor válnak a szerződés részévé, ha azt a másik fél a külön tájékoztatást követően kifejezetten elfogadta.²⁴ E körben a (diszpozitív) jogszabályoktól eltérő ÁSZF kérdése különös figyelmet érdemel, mivel maga az Mt. is korlátozásokat állít fel a munkaszerződés kapcsán e téren. Főszabály szerint a munkaszerződés (jogszabály eltérő rendelkezése hiányában) az Mt. Második Részében foglaltaktól, valamint munkaviszonyra vonatkozó szabálytól a munkavállaló javára térhet el.²⁵ Az Mt. azonban bizonyos jogintézmények esetén arra is lehetőséget biztosít, hogy a munkaszerződés a munkavállaló hátrányára térjen el. Ilyen például²⁶ a munkavégzéshez szükséges feltételek biztosítási kötelezettségére vonatkozó szabály.²⁷ Különösen ezek, a munkavállalóra nézve hátrányos szerződéses rendelkezések (ha például a munkavállalónak kell biztosítania a munkavégzéshez szükséges eszközöket) jelentősek a tájékoztatási kötelezettség szempontjából, ha azokat a munkáltató, mint ÁSZF-et alkalmazza. Az ilyen feltételek csak akkor válnak a szerződés részévé, ha azokat a munkavállaló a külön tájékoztatást követően *kifejezetten* elfogadja. A munkaszerződés olyan kikötései, amelyek a munkavállaló hátrányára térnek el az Mt. egyes rendelkezéseitől, önmagukban is eltérhetnek a szokásos szerződési gyakorlattól, ezáltal pedig akkor is a tájékoztatási kötelezettség hatálya alá tartoznak, ha egyébként a jogszabályi rendelkezésektől lényegesen nem térnek el²⁸ (például, ha a munkavállaló bérpótlékának alapját a szerződéses kikötés nem felezi ugyan, de valamelyest csökkenti²⁹). Nemessányi Zoltán szerint e tekintetben azonban kérdésként merül fel, hogy milyen körben kell vizsgálni a szokásos szerződési gyakorlatot: nemzetgazdasági, vagy ágazati szinten, esetleg az adott szakszervezetre vonatkozóan?³⁰

A külön tájékoztatási kötelezettség kapcsán a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében egy polgári ügy kapcsán érdekes elvi jelentőségű megállapítást tett. E szerint az ÁSZF-ek azon kikötései, amelyeket a szerződés tartalmaz, külön figyelemfelhívó tájékoztatás nélkül a szerződés tartalmává válnak. A külön figyelemfelhívás szükségessége olyan esetben merül fel, amikor a szerződésben csupán utalás történik az ÁSZF-ekre.³¹ A külön tájékoztatási kötelezettség az alakilag nem magában a szerződésben foglalt, hanem a szerződéstől különváltan szereplő ÁSZF-ekre vonatkozik.³²

24 Ptk. 6:78. § (3) bekezdés

25 Mt. 43. § (1) bekezdés

26 További példák: Mt. 56. §; 123. § (6) bekezdés; 139. § (2) bekezdés; 145. § (1) bekezdés

27 Mt. 51. § (1) bekezdés

28 KOVÁCS Szabolcs–TAKÁCS Gábor 2014.

29 Mt. 139. § (2) bekezdés

30 NEMESSÁNYI Zoltán: Mikor lesz a munkaszerződés általános szerződési feltétel? 2014. <https://ado.hu/munkaugyek/mikor-lesz-a-munkaszerzodes-altalanos-szerzodesi-feltetel/> (2021.06.05.)

31 BH 2003.15.

32 PETRIK Ferenc (szerk.): *Polgári jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára (a 2013. évi V. törvény, a Ptk. kommentárja) - Ötödik kiadás* (HVG-ORAC jogkódex). Budapest, HVG-ORAC Kft.,

Ebből a bírósági ítéletből arra lehetne következtetni, hogy a munkáltatónak nem áll fenn külön tájékoztatási kötelezettsége, mivel a munka világában az ÁSZF-ek tipikusan a munkaszerződésben, és nem egy attól különálló dokumentumban jelennek meg. Mindazonáltal *véleményem szerint*, az említett a bírósági döntés nem lehet teljesszerűen irányadó a munkaviszonyban megjelenő ÁSZF-ek tekintetében, mivel ez az ítélet polgári peres ügyben, két üzletszerűen gazdasági tevékenységet végző fél jogvitájában született. Ezen túl, az Mt. általános magatartás követelményeiből, főként az adott helyzetben elvárhatóság, jóhiszeműség és tisztesség, valamint az általános tájékoztatási kötelezettség³³ alapelveiből, valamint az európai uniós szabályozás³⁴ szellemiségéből is az következik, hogy a munkáltató köteles külön is, dedikáltan tájékoztatni a munkavállalót az olyan ÁSZF-ről, amely lényegesen eltér a jogszabályoktól vagy a szokásos szerződési gyakorlattól, még akkor is, ha az a munkaszerződésben, és nem külön dokumentumban került rögzítésre.

5. Az ÁSZF értelmezése

A Ptk. főszabálya szerint a szerződési nyilatkozatot vita esetén úgy kell értelmezni, ahogyan azt a másik félnek a nyilatkozó feltehető akaratára és az eset körülményeire tekintettel a szavak általánosan elfogadott jelentése szerint értenie kellett.³⁵ A törvény kimondja továbbá, hogy az egyes szerződési feltételeket és nyilatkozatokat a szerződés egészével összhangban kell értelmezni.³⁶ Ez a szabály egyfajta iránytű, amely az értelmezés nehézsége esetén a szerződés egészét (a szerződés célját, a nyújtandó szolgáltatások rendeltetését stb.) rendeli figyelembe venni.³⁷

A Ptk. azonban az ÁSZF-ek értelmezése kapcsán szigorúbb szabályokat rendel alkalmazni.³⁸ A törvény rendelkezései szerint, amennyiben az ÁSZF tartalma a fenti szabályok alkalmazásával nem állapítható meg egyértelműen, úgy a feltétel alkalmazójával szerződő fél, azaz — munkajogi kontextusban — a munkavállaló számára kedvezőbb értelmezést kell elfogadni.³⁹ A munkajogi jogviszonyokban ez jellemzően akkor okozhat problémát, ha a munkáltató saját szervezeti zsargont használ, amelyet megjelenít a munkaszerződésben is, és amelyet így a munkavállaló nem ismerhet.

2020.

33 Mt. 6. § (1), (2), (4) bekezdések

34 A Tanács 91/533/EGK irányelve (1991. október 14.) a munkaadónak a munkavállalóval szembeni, a szerződés, illetve a munkaviszony feltételeire vonatkozó tájékoztatási kötelezettségéről; Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve (2019. június 20.) az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről

35 Ptk. 6:8. §

36 Ptk. 6:86. § (1) bekezdés

37 PETRIK Ferenc (szerk.) 2020.

38 KOVÁCS Szabolcs – TAKÁCS Gábor 2014.

39 Ptk. 6:86. § (2) bekezdés

Ilyen problémát okozhat az is, ha a jogszabályi kifejezéseket használja hibásan a munkáltató, és e miatt az értelmezés a munkavállaló számára kedvezőbb lesz. Sok esetben ilyen hibás fogalomhasználat fordul elő a munka díjazásával kapcsolatban, amikor a munkaszerződésben az egyes törvényi jogcímek, például „alpbér” helyett az általános „munkabér” vagy „bér” szót használják, jelentősen növelve minden olyan juttatás összegét, amely részben vagy egészében az alpbéren alapul (távolléti díj, bérpótlékok stb.).⁴⁰

6. Tisztességtelen ÁSZF

A Ptk. 6:102. § (1) bekezdése alapján tisztességtelennek minősül az az ÁSZF, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg. A tisztességtelenségnek tehát két tartalmi eleme van: az egyik a jóhiszeműség és tisztesség követelményének a megsértése a feltétel kidolgozója részéről, a másik pedig, hogy ennek következtében a másik fél hátrányára bomoljon meg a szerződésből eredő jogok és kötelezettségek egyensúlya, vagyis a feltétel egyoldalúan és indokolatlanul hátrányos legyen a másik fél számára.⁴¹

A Ptk. 6:102. § (2) bekezdés tartalmazza azokat az orientáló szempontokat, amelyeket a tisztességtelenség megállapításakor figyelembe kell venni. E szerint az ÁSZF tisztességtelen voltának megállapításakor vizsgálni kell — többek között — az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát.⁴² Valamely kikötés tisztességtelensége tehát nem önmagában, hanem a teljes szerződési konstrukció vizsgálata alapján ítéltető meg.⁴³ A BH 2008.21. számú döntés szerint: „[a] szerződés teljes feltételrendszerének komplex vizsgálata szükséges annak megállapításához, hogy valamely általános szerződési feltétel tisztességtelennek minősül, túlzottan is ésszerűtlenül, vagyis indokolatlanul hátrányos a másik félre, és ezáltal sérti a jóhiszeműség követelményét”. Álláspontom szerint a Ptk. ezen rendelkezése, valamint a kapcsolódó polgári joggyakorlat összhangban van az Mt. 43. § (2) bekezdésével, amely szerint, ha a munkaszerződés eltér az Mt. Második Részben foglaltaktól, vagy a munkaviszonyra vonatkozó szabálytól, akkor ezt az eltérést az egymással összefüggő rendelkezések összehasonlításával kell elbírálni. Az Mt. indokolása alapján „az egymással összefüggő rendelkezések kifejezés alatt az azonos rendeltetésű szabályokat, illetve megállapodáselemeket

40 KOVÁCS Szabolcs 2015.

41 PETRIK Ferenc (szerk.) 2020.

42 Ptk. 6:102. § (2) Az általános szerződési feltétel tisztességtelen voltának megállapításakor vizsgálni kell a szerződéskötéskor fennálló minden olyan körülményt, amely a szerződés megkötésére vezetett, a kikötött szolgáltatás rendeltetését, továbbá az érintett feltételnek a szerződés más feltételeivel vagy más szerződésekkel való kapcsolatát.

43 Uo.

kell érteni. Így például, ha az vitatott, hogy a törvényes, illetve a munkaszerződés szerinti végkielégítés legyen az irányadó az adott esetben, ezt nem önmagában, hanem például a felmondási időre vonatkozó rendelkezés, illetve megállapodás együttes összevetésével lehet megállapítani.⁴⁴ Ha összességében tehát a törvénytől való eltérés a munkavállaló javára szolgál, akkor a megállapodás jogszerű lesz.⁴⁵

6.1. A tisztességtelen ÁSZF lehetséges jogkövetkezményei a munkaviszonyban

A Ptk. 6:102. § (5) bekezdése szerint az ÁSZF-ként a szerződés részévé vált tisztességtelen szerződési feltételt a sérelmet szenvedett fél megtámadhatja. Egy tisztességtelen ÁSZF polgári jogi jogkövetkezménye tehát a megtámadhatóság. Véleményem szerint azonban az érvénytelenség tekintetében nem teljesen egyértelmű a helyzet abban az esetben, ha az ÁSZF munkaszerződésben szerepel.

Ennek kapcsán érdemes felidézni a tisztességtelen ÁSZF fogalmát: tisztességtelennek minősül az az ÁSZF, amely a szerződésből eredő jogokat és kötelezettségeket a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértésével egyoldalúan és indokolatlanul a szerződési feltétel alkalmazójával szerződő fél hátrányára állapítja meg. Ez a polgári jogi „tényállás” a munkajogban gyakorlatilag azt jelenti, hogy az ÁSZF-et tartalmazó munkaszerződés az Mt.-től a munkavállaló hátrányára eltér. A tisztességtelen ÁSZF munkajogi jogkövetkezménye attól függ, hogy ez az eltérés az Mt. mely jogintézménye kapcsán realizálódott. Amennyiben az ÁSZF kógens szabálytól tér el (például az Mt. adatkezelésre vonatkozó szabályaitól⁴⁶), úgy nem a megtámadhatóság, hanem az Mt. alapján a semmisség lesz a jogkövetkezmény, mivel e rendelkezés jogszabályba ütközik.⁴⁷ Abban az esetben, ha az ÁSZF az Mt. valamely klauzikálisan kógens szabályától tér el a munkavállaló hátrányára, a jogkövetkezmény szintén a semmisség lesz, jogszabályba ütközés miatt. Álláspontom szerint a Ptk. által alkalmazni rendelt megtámadhatóság csak abban az esetben lehet jogkövetkezmény a tisztességtelen ÁSZF kapcsán a munkaviszonyban, amennyiben az eltérés megengedett a munkavállaló hátrányára, azonban az Mt.-től eltérő szerződéses rendelkezés indokolatlanul aránytalan terhet ró a munkavállalóra. Erre egy példa lehet egy olyan szerződéses kikötés, amely alapján a munkavállalónak kell biztosítania a munkavégzéshez szükséges eszközöket, amelyek azonban olyan drágák és nehezen beszerezhetőek, hogy ezek biztosítása a munkavállalótól ésszerűen nem várható el. Ugyanakkor egy ilyen rendelkezés kapcsán véleményem szerint felmerülhet a jóerkölcsbe ütközés is, amely

44 T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről (121.). <https://www.parlament.hu/irom39/04786/04786.pdf> (2021.06.05.)

45 KÁRTYÁS Gábor – PETROVICS Zoltán – TAKÁCS Gábor: *Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez* (Wolters Kluwer Jogtár). Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2020.

46 Mt. 10. §-11/A. §

47 Mt. 27. § (1) bekezdés

alapján szintén semmis a megállapodás az Mt. 27. § (1) bekezdése szerint. Látható tehát, hogy a tisztességtelen ÁSZF munkajogi jogkövetkezménye tekintetében számos dogmatikai kérdés merül fel.⁴⁸

Tovább árnyalja e kérdését az az eset, ha például a munkaszerződésbe foglalt ÁSZF az egyenlő bánásmód követelményébe ütközik. Hasonló megállapításra jut Nádas György is a munkáltatói szabályzatok kapcsán, aki szerint „*annak értékelése, hogy az egyenlő bánásmód követelményének sérelme a szerződési feltételek meghatározása során a jogszabályba ütköző semmisségi ok, a jogszabály megkerülésére irányuló nyilatkozatként értékelhető semmisségi ok vagy éppen tisztességtelen szerződési feltételnek minősül, mérlegelés kérdése lehet. Ebben a körben az Mt. sem ad eligazítást.*”⁴⁹ Erre egy példa lehet, ha az adott munkahelyen foglalkoztatottak egy részének a munkaszerződésében ÁSZF-ként szerepel egy olyan kikötés, amely ahhoz köti a munkavállalók számára nyújtott többletjuttatást, hogy az adott naptári évben keresőképtelen betegség miatt nincsen távol a munkahelyétől, míg az adott helyen foglalkoztatott más munkavállalók munkaszerződése ilyen rendelkezést nem tartalmaz. Ezen ÁSZF megítélése egyrészt vizsgálható tisztességtelen szerződési feltétel keretében, de vizsgálható közvetett hátrányos megkülönböztetésként is, hiszen olyan módon különböztet meg az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény⁵⁰ (a továbbiakban: Ebktv.) 8. §-ában meghatározott védendő tulajdonságra tekintettel egy személyt vagy csoportot a vele összehasonlítható helyzetben lévő személyhez vagy csoporthoz képest, amely az adott személy vagy csoport vonatkozásában független tényező.⁵¹

6.2. A tisztességtelenség szempontjából nem vizsgálható ÁSZF-ek kategóriája

6.2.1. A főszolgáltatást megállapító ÁSZF

A Ptk. 6:102. § (3) bekezdés szerint a tisztességtelen ÁSZF-ekre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók a főszolgáltatást megállapító, vagy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési feltételekre, ha azok világosak és érthetőek. Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EuB) a C26/13. sz. ügyben hozott ítéletében a „*főszolgáltatás*” kifejezés tartalmát akként világította meg, hogy e körbe tartoznak a szerződés alapvető szolgáltatásait megállapító, vagyis a szerződéses

48 Ilyen dogmatikai kérdés továbbá annak a tisztességtelen ÁSZF-nek a megítélése, amely ugyan a munkaszerződésben szerepel, azonban olyan tárgyról szól, amelyet Mt. nem szabályoz.

49 NÁDAS György: Általános szerződési feltételek a munkajogban, fogyasztó-e a munkavállaló. In.: SZIKORA Veronika – ÁRVA Zsuzsanna: *A fogyasztók védelmének új irányjai és kihívásai a XXI. században*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018. (323-324.)

50 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

51 Uo. (324.)

kapcsolat lényegét meghatározó feltételek. Ezzel szemben azok a feltételek, amelyek magának a szerződéses kapcsolatnak a lényegét meghatározó feltételekhez képest járulékos jelleggel rendelkeznek, nem tartozhatnak a „szerződés elsődleges tárgyának” fogalma alá.⁵² A bíróság azt is kimondta, hogy ezt a fogalmat „szigorúan”, vagyis nem kiterjesztően kell értelmezni.⁵³ Az EuB szerint „a szerződés természetének, általános rendszerének és kikötéseinek, valamint jogi és ténybeli összefüggéseinek értékelése alapján” kell azt megállapítani, hogy az egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel „a szerződés alapvető és mint ilyen a szerződést jellemző szolgáltatás”-nak minősül-e.⁵⁴ Az EuB szerint a világos és érthető megfogalmazás, valamint az átláthatóság elveit kiterjesztő módon kell értelmezni, és az adott feltételnek nem csupán nyelvtani szempontból kell érthetőnek lennie az ÁSZF alkalmazójával szerződő fél, jelen ügy esetében a fogyasztó számára. Egy szerződési feltétel akkor felel meg az átláthatóság követelményeinek, ha annak alapján egy „általánosan tájékozott, ésszerűen figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó”⁵⁵ fel tudja mérni az adott feltételből számára eredő gazdasági következményeket.⁵⁶

A munkajog dogmatikája alapján a munkaszerződés létrejöttéhez a feleknek mindenképpen meg kell állapodniuk az alapbérben,⁵⁷ amely lényeges szerződési tartalomnak (*essentialia negotii*) minősül, így a szerződés egyik főszolgáltatása.⁵⁸ Ebből következően álláspontom szerint, amennyiben az alapbérre vonatkozó rendelkezés ÁSZF-ként került rögzítésre a munkaszerződésben, és az érvényes, világos és érthető (összességében, időbérben kerül megállapításra), akkor e szerződéses kikötés tisztességességét a bíróság nem vizsgálhatja a Ptk. ismertetett szabálya miatt. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy amennyiben az alapbérre vonatkozó ÁSZF nem felel meg a törvényi követelményeknek, azaz nem időbérben kerül meghatározásra,⁵⁹ vagy annak összege nem éri el a kötelező legkisebb munkabér, vagy (adott munkakörből függően) a garantált bérminimum összegét,⁶⁰ akkor az nem tisztességtelennek, hanem az Mt. alapján semmisnek minősül.

52 C26/13. sz. ügy 49-50. pontok

53 Uo. 42. pont

54 Uo. 59. pont

55 Uo. 72-75. pontok

56 PETRIK Ferenc (szerk.) 2020.

57 Mt. 45. § (1) bekezdés

58 ROMÁN László: *Munkajog (Elméleti alapvetés)*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. (148-149.). Idézi:

PÁL Lajos: A munka értéke, avagy a szőlőmunkás egy dénárja. *Munkajog*, 2019/1. (13.)

59 Mt. 136. § (2) bekezdés

60 Mt. 136. § (1) bekezdés

6.2.2. Jogszabály által megállapított, vagy jogszabály előírásának megfelelően meghatározott ÁSZF

A Ptk. 6:102. § (4) bekezdése szerint nem minősül tisztességtelennek az ÁSZF, ha azt jogszabály állapítja meg, vagy jogszabály előírásának megfelelően határozzák meg. E jogszabályhely egyértelműségét erősíti a Kúria 2/2012. (XII. 10.) PK véleménye, amely szerint „*az olyan feltétel tisztességtelensége, amelynek tartalmát jogszabály kimerítően (taxatív) határozza meg bíróság által nem vizsgálható.*” Ha azonban „*a kógens keretszabályt a felek rendelkezési joga tölti meg tartalommal, vagy ha a felek a diszpozitív jogszabályi rendelkezésektől eltérnek, az ilyen feltétel tisztességtelensége vizsgálható.*”⁶¹

7. Konklúzió

Összességében megállapítható, hogy egyre elterjedtebb a blanketta munkaszerződés, amelynek tartalmát a munkavállalók egy meghatározott csoportjára egységesen az egyik fél, a munkáltató határozza meg.⁶² Az esetek döntő többségében a munkáltató által előkészített okirat aláírásával jön létre a munkaviszony, így a munkavállaló nem rendelkezik érdemi tárgyalási pozícióval, hiszen már előre legyártott, elkészített szerződés kerül a részéről is aláírásra. Joggal merül fel a kérdés, hogy ilyen konstrukcióban a szerződési szabadság, az alkupozíció, a munkavállaló érdekvényesítési lehetősége milyen mértékben biztosított. A szerződési feltételek részletes megtárgyalása, az ajánlat, az ellenajánlat érdemben történő megvitatása tehát az esetek túlnyomó többségében szóba sem kerül.⁶³

Az Mt. ugyan alkalmazni rendeli a munkajogi jognyilatkozatokra, így a munkaszerződésre is a Ptk. ÁSZF-re vonatkozó szabályait, azonban az Mt. (többek között) a tisztességtelen szerződési feltétellel kapcsolatos kérdéseket éppen az utaló szabály alkalmazásával nem kellően pontosan járja körül, nem biztosítja azt a megfelelő garanciát a munkavállaló számára, amelyet az Mt.-be történő direkt szabályozással el lehetne érni. Nádás György felhívja a figyelmet arra, hogy bár az Mt. 31. §-án keresztül a Ptk. tisztességtelen szerződési feltételre vonatkozó szabályai irányadóak a munkaviszonyban is, azonban a munkaviszony sajátos jellegéből adódóan szükséges lenne ennek az önálló Mt.-ben megjelenő szabályozására is, hiszen a polgári jogi dogmatikai megközelítés a munkaviszonyok teljes körére nem alkalmazható.⁶⁴

Álláspontom szerint is a probléma teljes körű megoldását az jelentené, ha az Mt. speciális szabályokkal rendezné az ÁSZF jogintézményét, ezzel tisztázva a dogmatikai kérdéseket (például tisztességtelenség munkajogi „tartalma”, a tisztességtelen ÁSZF

61 PKv 2012.2 A Kúria Polgári Kollégiumának 2/2012. (XII. 10.) PK véleménye 3. pont

62 KISS György 2019. (136.)

63 NÁDAS György 2019. (107-108.)

64 NÁDAS György 2018. (327.)

jogkövetkezménye, a munkaszerződés főszo­lgáltatása vizsgálható-e a tisztesség­telenség szempontból stb.). E tekintetben részben már az is előrelépést jelentene, ha a Ptk. (a német BGB⁶⁵ mintáját követve) legalább utalna arra,⁶⁶ hogy az ÁSZF-et a munka­szerződés tekintetében a munkajog sajátosságaira való tekintettel kell alkalmazni.

Forrásjegyzék:

Joganyag

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve (2019. június 20.) az Európai Unióban alkalmazandó átlátható és kiszámítható munkafeltételekről
A Tanács 91/533/EGK irányelve (1991. október 14.) a munkaadónak a munkavállalóval szembeni, a szerződés, illetve a munkaviszony feltételeire vonatkozó tájékoztatási kötelezettségéről

A Tanács 93/13/EGK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről

Bürgerliches Gesetzbuch

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről. <https://www.parlament.hu/irom39/04786/04786.pdf> (2021.06.05.)

C26/13. sz. ügy

BH 2003.15.

BH 2008.21.

EBH 2011.2413.

Gf.I.30.296/2008.

Pf.VI.20.238/2013/9.

PKv 2012.2 A Kúria Polgári Kollégiumának 2/2012. (XII. 10.) PK

Szakirodalom

EÖRSI Gyula: *Kötelmi jog-Általános rész*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

GYULAVÁRI Tamás – KUN Attila: A munkáltatói szabályzat az új munka törvény­könyvében. *Magyar Jog*, 2013/9.

JAKAB Nóra – PRUGBERGER Tamás: Ellentétek és kapcsolatok a magyar munkajogi,

65 Bürgerliches Gesetzbuch 310. § (4) Bei der Anwendung auf Arbeitsverträge sind die im Arbeitsrecht geltenden Besonderheiten angemessen zu berücksichtigen; § 305 Abs. 2 und 3 ist nicht anzuwenden.

66 KISS György 2019. (139.)

- és polgári jogi szabályozás között. *Jogtudományi Közlöny*, 2014/10.
- KÁRTYÁS Gábor – PETROVICS Zoltán – TAKÁCS Gábor: *Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez* (Wolters Kluwer Jogtár). Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2020.
- KISS György: Az általános szerződési feltételek és a kollektív szerződés lehetséges kapcsolódási pontjai. In: Pál Lajos–Petrovics Zoltán (szerk.): *Visegrád 16.0 A XVI. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2019.
- KOVÁCS Szabolcs: Általános szerződési feltételek a munka világában. 2015. http://menedzserpraxis.hu/hir.php?hir_ID=2859 (2021.06.05.)
- KOVÁCS Szabolcs – TAKÁCS Gábor: A Ptk. és a munkajog kapcsolata – általános szerződési feltételek. 2014. <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/a-ptk-es-a-munkajog-kapcsolata-altalanos-szerzodesi-feltetelek/> (2021.06.05.)
- NÁDAS György: Általános szerződési feltétel-e a kollektív szerződés? In: Hajnal Zsolt (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jogról másképpen – előképek, közjogi és munkajogi vetületek*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2019.
- NÁDAS György: Általános szerződési feltételek a munkajogban, fogyasztó-e a munkavállaló. In.: Szikora Veronika–Árva Zsuzsanna: *A fogyasztók védelmének új irányjai és kihívásai a XXI. században*. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018.
- NEMESSÁNYI Zoltán: Mikor lesz a munkaszerződés általános szerződési feltétel? 2014. <https://ado.hu/munkaugyek/mikor-lesz-a-munkaszerzodes-altalanos-szerzodesi-feltetel/> (2021.06.05.)
- NYERGES Éva: Az egyenlő bánásmód érvényesülése a munkabér megállapítása során. In.: Pál Lajos (szerk.): *Az egyenlő bánásmód szabályozásáról*. Budapest, HVG-ORAC Kft., 2020.
- PETRIK Ferenc (szerk.): *Polgári jog I-IV. Kommentár a gyakorlat számára (a 2013. évi V. törvény, a Ptk. kommentárja) - Ötödik kiadás* (HVG-ORAC jogkódex). Budapest, HVG-ORAC Kft., 2020.
- ROMÁN László: *Munkajog (Elméleti alapvetés)*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. (148–149.). Idézi: PÁL Lajos: A munka értéke, avagy a szőlőmunkás egy dénárja. *Munkajog*, 2019/1.

Tárgyszavak:

munkajog, általános szerződési feltétel, munkaszerződés, szerződési szabadság

Varga Norbert¹

A SZABÁLYOZOTT PIACOK JELLEMZŐI ÉS SZEREPE KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A BENNFENTES KERESKEDELEM ÉS A TILTOTT PIACBEFOLYÁSOLÁS MEGELŐZÉSÉBEN ÉS MEGAKADÁLYOZÁSÁBAN

1. Bevezetés

Kutatási témám elsődlegesen büntetőjogi vonatkozású, a tőzsdei kereskedés körében elkövetett bűncselekmények vizsgálatát célozza. Jellemzően a bennfentes kereskedelem, a bennfentes információ jogosulatlan közzététele és a tiltott piacbefolyásolás bűncselekmények elkövetése merülhet fel a tőzsdei kereskedésben. Magától értetődő, hogy a piac szabályozott volta önmagában nem képes garantálni a kereskedés biztonságát, még úgy sem, hogy a mögöttes szabályrendszer kiterjedt volna rendkívül precíz és átfogó szabályokat tartalmaz mind az érintett szolgáltatásokat nyújtó és igénybe vevő szereplőkre, mind az akár másodpercek töredéke alatt teljesülő tőzsdei ügyletekre vonatkozóan. A büntetőjog eszköztárára pedig csak a legsúlyosabb egyedi eseteket hivatott orvosolni, a büntetőjogi felelősségre vonás lehetősége, azaz a kriminalizált jogsértés esetére kilátásba helyezett fenyegetettség egyfajta generális prevenciót nyújthat, melynek hatékonysága nehezen mérhető. Tekintettel a fenti alapvetésre, szükségesnek látszik a részletekbe menő büntetőjogi vizsgálat elvégzése előtt vázlatosan számba venni és kiértékelni azokat a polgári jogi jogintézményeket, amelyek a szabályozott piacokra, az azok keretei között végbemenő kereskedésre jellemzőek, ideértve azokat a tőkepiaci és befektetési szakjogi normákat is, amelyek az intézményrendszer jogi megalapozását adják. Tudományos igazolást nem igényel annak belátása, hogy optimális tőzsdei kereskedés csak olyan szabályozási környezetben jöhet létre és maradhat fenn, amelyben a különböző jogágakra, jogterületekre tartozó jogintézmények együttesen célozzák a tisztességes kereskedés biztosítását, egyben a befektetők és a kereskedők védelmét. Álláspontom szerint szabályozói szinten a tisztességes kereskedés lehetővé tétele elsősorban nem fogyasztóvédelmi, nem versenyjogi kérdés, bár vannak ilyen jellemzői is. A polgári jogi normarendszer fontosságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy a hazai piacon a tőzsdei ügyletek immár három évtizede velünk élnek, azok számossága igen jelentős, és az egyedi tranzakciók volumene a néhány ezer forintos

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Tóth Mihály egyetemi tanár

mérettől a milliárdos nagyságrendig tart. Az ügylettípusok, a kereskedett termékek között egyre változatosabb, egyre bonyolultabb instrumentumok jelennek meg, különösen így volt ez az elmúlt tíz évben, amely a biztonsági kockázat növekedésével jár együtt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy számos befektetési szolgáltató hívja fel honlapján az ügyfelei figyelmét a CFD-termékek² kockázatára, azaz arra, hogy az ilyen termékekkel való kereskedés esetén az ügyfelek 75-80 százaléka veszteséget realizál. Az okostelefonok és az internet dinamikus elterjedésének ismeretében határozottan kijelenthetjük némiképp szarkasztikus felhanggal, hogy aki manapság kaszinózni akar, annak nem kell Monte Carlóba vagy Las Vegasba utaznia. Belátható, hogy a befektetési szolgáltatók és az általuk nyújtott szolgáltatásokat igénybe vevők felelőssége ma nagyobb, mint tíz éve vagy éppen a rendszerváltozás idején volt. Nem tisztzem, hogy a jelenlegi szabályozás megfelelő vagy elégtelen voltával kapcsolatosan állást foglaljak, mindössze szakmai szempontból, azaz szakmai érvrendszer alapján kidolgozottan kívánom a problémákat azonosítani, ha lehetséges nemzetközi összehasonlításban elemzés, értékelés alá vonni. Jelen tanulmány később átszerkesztésre kerülő változata a doktori disszertációm bevezető fejezetét fogja terveim szerint alkotni.

2. A tőzsde a kapitalista rendszer alapintézménye

A tőzsde a kapitalista társadalmi-gazdasági rendszer egyik legfontosabb alapintézménye, amely nélkül piacgazdaság nemigen képzelhető el. Érdemes összehasonlítani a két legnagyobb nyomtatott formában megjelent hazai lexikon kapitalizmus szócikkét, melyekből együttesen definiálhatjuk a fogalmat. A klasszikus értelemben vett kapitalizmus „az a társadalmi-gazdasági rendszer, amelyben a termelőeszközök döntő többsége magántulajdonban van, a gazdasági életet elsősorban a piac irányítja, és a termelésről hozott döntések alapvető célja a profit, amellyel a tőke tulajdonosai, a tőkésék (kapitalisták) rendelkeznek”³ Másfajta megfogalmazásban a kapitalizmus, más néven piacgazdaság, vagy szabad vállalkozáson alapuló gazdaság „a nyugati világban a feudalizmus felbomlása óta uralkodó rendszer. Az ilyen gazdaságban a termelőeszközök többsége magántulajdonban van, a termelést, a jövedelmek elosztását pedig nagyrészt piaci mechanizmusok szabályozzák”⁴ Mindkét meghatározásban közös elem a termelőeszközök magántulajdonban léte, és a piac gazdaságirányító szerepe.

2 A CFD (Contract For Differences) ügyletek jellemzően befektetési szolgáltatók által kínált tőkeáttételes ügyletek, nincs határozott lejáratuk és szólhatnak deviza mellett részvényre, indexre, vagy különböző nyersanyagokra is. A befektető a tranzakció nyitó és záró árának különbségére tesz fogadást, amikor CFD ügyletet köt. ld.: www.mnb.hu honlap, MNB/Felügyelet/Piacfelügyelet/Befektetői figyelmeztetések/Termékekkel kapcsolatos tájékoztatás/Kockázatos befektetések

3 Magyar Nagylexikon, 10. kötet, 529-530. oldal, Magyar Nagylexikon Kiadó, 2000

4 Britannica Hungarica Világenciklopédia, 10. kötet, 132-133. oldal, Magyar Világ Kiadó, 1998

Az első definícióból mégis kiérezhető az, hogy abban a kapitalizmus fogalma a vele ellentétes szocializmussal, ad absurdum kommunizmussal szemben került meghatározásra, nyilvánvaló, hogy a kapitalisták (magyarán: a tőkésék) rendelkeznek a tőke tulajdonával, míg a második definíció már modernebb szemléletű, az nem korlátozódik a termelésről hozott döntésekre, benne a termelés és a jövedelmek újraelosztása kap hangsúlyt. Bármiképpen határozzuk is meg a kapitalizmust, a benne rejlő immanens tartalom azonos, az idegen nyelvű capital, Kapital stb. szavak a tőkére utalnak, tehát ez az „izmus” a tőkés rendszert jelenti. A piaci mechanizmus, ami pedig a tőkét mozgatja, nem más, mint a tőkepiaci keresleti és kínálati oldalának találkozását elősegítő azon folyamat, amelynek következtében kialakulnak az árak, létrejön az egyensúly, ez pedig a „piactéren” valósul meg, mely jellemzően az árutőzsdék és az értéktőzsdék képében manifesztálódik. Fenti okfejtés alapján tehát egyértelmű igazságnak tekinthetjük a fejezetcímben kifejtett gondolatot. Más megközelítésből érdekes egybeesésnek tarthatjuk azt, hogy Magyarországon, ahogy a világ fejlettebb részein is, éppen a polgárosodáshoz köthető a tőzsde létrejötte. Ismeretes, hogy az akkor még csak értéktőzsdéként működő Budapesti Értéktőzsde 1864-ben jött létre. Szinte tökéletes egybeesést tapasztalunk továbbá a 20. századi történelmünkben is, mert 1948-ban az államosítási hullám közepén zárta be a tőzsde a kapuit, és az csak 1990. június 21-én nyitott meg újra (ezen a napon történt meg az alapító okirat ünnepélyes keretek közötti aláírása). Ez utóbbi esemény a köztársaság kikiáltása után háromnegyed évvel történt, noha a közvetlen előzmények egészen 1982-ig nyúlnak vissza, amikor a kötvényről szóló 1982. évi 28. törvényerejű rendeletet megalkotta a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa, amely egészen a tőkepiaci törvény megalkotásáig hatályban volt. A szocialista diktatúrákban a hatalom olyannyira burzsoá, rendszerellenes, imperialista intézményként tekintett a tőzsdére, hogy annak működésére sehol nem találunk példát, tehát a fejezetcímben található megállapítás olyannyira igaz, hogy annak fordítottja is elmondható, mely szerint a tőzsde túl azon, hogy a kapitalizmus alapintézménye, a szocialista rendszertől teljesen idegen (volt).

3. Általános érvényű gondolatok a kapitalista rendszerről

Tekintsük át most röviden, hogy miként is gondolkodnak egymástól teljesen különböző hivatású, ismert emberek a kapitalista rendszerről. Churchill, a huszadik századi brit államférfi szerint „a kapitalizmus belső erkölcsstelensége a jólét egyenlőtlen eloszlása, a szocializmus belső erkölcsössége pedig a nyomor egyenlő eloszlása.”⁵ Azt az ismert mondást is neki tulajdonítják, miszerint „az biztos, hogy a demokrácia nem tökéletes,

5 “The inherent vice of capitalism is the unequal share of blessings. The inherent virtue of socialism is the equal sharing of miseries.” – Idézet Winston Churchillnek a Brit Képviselőházban 1945. október 22-én elhangzott beszédéből, ld.: www.citatum.hu honlap, Kategóriák/Kapitalizmus

de az nem biztos, hogy nincs nála jobb.” Más olvasatban „a demokrácia a kormányzás legrosszabb formája, leszámítva azokat, amiket már próbáltunk”. Ugye ismerős ez a gondolat? Kicsit komorabb képet tár elénk Bertold Brecht német író kapitalizmusról alkotott gondolata, mely szerint „a kapitalizmus körültekintően és gátlástalanul gondoskodik arról, hogy az emberek előtt rejtve maradjanak a társadalmi összefüggések.”⁶ Érdeemes idehivatkozni a teljesen más háttérű magyar pszichiáter, Csernus Imre gondolatát, amely még sanyarúbb képet fest a valóságról: „Az egész világ, szinte csak és kizárólag az anyagi önmegvalósításra épül, erről szól a kapitalizmus. Azt nevelik az új generációba, hogy az vagy, amit elérsz, annyi vagy, amennyi a pénzed, annyi vagy, amekkora a státuszod”.⁷ A fenti három idézetet egymással összevetve azt tapasztalhatjuk, hogy mindhárom gondolkodó tulajdonképpen ugyanazt a dolgot kritizálja, eltérő szemszögből és különböző vérmérséklettel. Álláspontom szerint a kapitalizmusról másként gondolkoznak azok, akik ennek a rendszernek a nyertesei, és másként azok, akik a szocialista diktatúrában szocializálódtak és/vagy a szocializmusban érvényesültek, netán csak abban tudtak érvényesülni. Hasonló módon másként vélekednek a kapitalizmusról a vagyonos, jómódú emberek és a vagyontalan, szegény sorsú embertársaik. Másként gondolkozik róla a vállalkozó, és másként az örök alkalmazott, aki az egész életében semmit sem kockáztat, különösen tekintettel az állami alkalmazott. Abba már-már bele sem merünk gondolni, hogy mi lehet a fejében annak az embernek, aki tőzsdei kereskedése révén különféle bűncselekményeket követ el sorozatban, egymás után, megkárosítva ezzel emberek ezreit, tízezreit és büntetlenül megússza az egészet. Egy bizonyos: a kapitalizmus vadhajtásainak visszametszése esetén, melyre elsősorban a korrupció és a titkos üzletkötések gyakorlatának⁸ radikális csökkenése révén kerülhet sor néhány évtized múlva – az átlag felnőtt magyar állampolgár kapitalista rendszerhez való viszonya is más – remélhetően pozitívabb – lehet a mostanihoz képest. E bevezető fejezetben a fentiek során semmiképpen sem volt célom általánosítani vagy sztereotípiákat alkotni, mindössze a saját álláspontomat fejtettem ki.

4. Közgazdasági alapvetés: a piaci mechanizmus érvényesülése a kereskedésben

Általános értelemben elmondható, hogy „a piac olyan mechanizmus, amelynek keretében kapcsolatba lépnek egymással a vevők és az eladók, termékeket, szolgáltatásokat, valamint különféle aktívákat cserélnek, s közben meghatározzák ezek árait”.⁹ A tan-

6 www.citatum.hu honlap, Kategóriák/Kapitalizmus

7 www.citatum.hu honlap, Kategóriák/Kapitalizmus

8 Pontosabb megfogalmazás nehezen adható, de a szerző e helyen a köznyelvben „mutyi” ügyletekként elnevezett üzletkötésekre gondolt, melyek fő haszonélvezői az aktuális gazdasági és politikai elit szereplői (amíg kegyvesztettek nem lesznek)

9 Paul A. SAMUELSON – William D. NORDHAUS: Közgazdaságtan, 24. oldal, Akadémiai Kiadó, 2012

könyvidézet rámutat a kereskedés egyik kulcsfogalmára, az árra. Valamennyi tőzsdei kereskedésben elkövetett jogsértés a kereskedett termékek aktuális árának jogellenes megváltoztatására irányul, azt célozza. Vizsgáljuk, meg röviden, hogy a keresleti és a kínálati piacok függvényében miként történik az áralakulás. A mai uralkodó trend az, hogy mindenki elad. Milyen érdekes, hogy Brad Stone bestseller könyve, mely a világ jelenlegi leggazdagabb embere, Jeff Bezos¹⁰ által vezetett Amazon vállalat működését mutatja be, éppen a „Minden eladó” (The Everything Store: Jeff Bezos and the Age of Amazon) címet viseli a magyar – nem szó szerinti – fordításban. Keresleti oldali hirdetések gyakorlatilag nincsenek vagy alig vannak, különösen jellemző ez az ingatlanok és a használt gépjárművek piacára, elég csak hazai példákat alapul vennünk és a www.ingatlan.com vagy a www.hasznaltauto.hu oldalakra gondolnunk. Már régóta eltávolodtunk a hazai szocialista hiánygazdaságban uralkodó piaci trendtől, ahol egy Expressz újságban is „adok”, „veszek” rovatok hirdetéseivel találkozhattunk. Valamelyest kiegyensúlyozottabbnak tekinthető a munkaerőpiac, ahol jellemzően a munkáltatók adnak fel álláshirdetéseket, de bizonyos szakmákban jellemzően a munkavállalók ajánlják magukat, és fejevadászik is tevékenykednek. Bizonyos piacokon kiváltképpen a pénzváltási szolgáltatások esetében, legyen a termék valuta vagy deviza, világszerte jellemző az eladási és vételi oldal kiegyensúlyozottsága, a vételi és eladási oldal közötti árfolyamrés instrumentumonként eltérő. A tőzsdéknek azonban természetükből adódóan a „legigazságosabb” piacoknak kellene lenniük, mert szerepük az, hogy a másodlagos piacon kereskedett termékek vonatkozásában külön-külön összegyűjtsék a keresleti és a kínálati oldalon jelentkező vételi és eladási ajánlatokat, amelyek ennél fogva kumuláltak és a befektetők / kereskedők számára megismerhetően jelennek meg. A legutolsó ár az utolsó kötés ára, a legjobb vételi és a legjobb eladási ajánlat a rá vonatkozó mennyiséggel az ajánlati könyvből megismerhető. A feltételes mód használata azért indokolt, mert a rendszer világviszonylatban számos diszfunkcióval bír – messze túlmutatva a piaci manipulációkon és a bennfentes ügyletek jelenségén. Mégis arra a megállapításra juthatunk, hogy igazságosnak tekinthető az a piac, amely a piac méretének függvényében meglévő kellő likviditás mellett folyamatosan összegyűjti a vételi és eladási jelentkező ajánlatokat, és olyan ügyletkötési algoritmust alkalmaz, amelynél fogva mindenkor a legjobb vételi és a legjobb eladási ajánlatok találkoznak egy kötésben. Az ajánlati könyvben szereplő – már ajánlatként elfogadott, de még nem teljesült – megbízások ismeretében a tudatos kereskedő akár saját maga vagy tőzsdei üzletkötője segítségével előre tudhatja, helyesebb megfogalmazásban kiszámíthatja, hogy az azonnali piacon adott termékre adott volumenben leadott vételi vagy eladási megbízása milyen áron teljesülhet, amennyiben piaci áron történik az üzletkötés. Az árfolyam nagyon közeljövőbeli alakulására tehát a kétoldali ajánlati könyv ismert adataiból lehet következtetni, azaz tudható, hogy

10 www.forbes.com A Forbes Billonaires 2021 listája alapján Jeff Bezos jelenlegi becsült vagyona 177 milliárd dollár

túlkereset, túlkínálat vagy éppen viszonylagos egyensúly uralkodik az adott piacon, az adott időpillanatban a realizálandó ügylet vonatkozásában kívánatosnak tartott árfolyamcél mellett, és a likviditás mértékére vonatkozóan is lehet tájékozódni.

5. A szabályozott piac létét, működését megalapozó polgári jogi jogintézmények

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. Törvény (a továbbiakban: Ptk.) alapvetően meghatározza azokat a jogintézményeket, amelyek a szabályozott piac létét, működését megalapozzák. A szerződés és a szerződési szabadság alapintézmények, jelentésük ismertetésétől eltekintenek, jogász szakmán kívül is közismert fogalmakról lévén szó. A Ptk. megalkotása nagy előrelépést jelentett jogelődjéhez, a régi 1959. évi IV. törvényhez képest, mert túl azon, hogy többek között a gazdasági társaságokra vonatkozó – korábban külön törvénybe foglalt – anyagi jogi szabályanyagot inkorporálta, nevesített olyan korábban sui generis formában nem létező szerződéstípusokat, mint pl.: forgalmazási szerződés, jogbérleti (franchise) szerződés, faktoringszerződés, amelyek az üzleti életben tömegesen kötöttek meg, és meghatározta a rájuk vonatkozó törvényi rendelkezéseket is. A tőzsdei kereskedés során előforduló legjellemzőbb szerződéstípus a megbízási szerződés, amikor a kereskedő vagy befektető a tőzsdén kereskedett termékekre vonatkozóan vételi vagy eladási ügyletet kíván kötni, megbízási szerződést köt. Bár a köznyelvben „vételről” vagy „eladásról” esik szó, valójában amikor az üzletkötés, azaz a megbízási véglegesen és visszavonhatatlanul teljesül, mégsem beszélhetünk tényleges megkötött és teljesedésbe ment adásvételi szerződésről, mert jellemzően nem is ismert a kötés létrejöttében közreműködő felek számára az, hogy kivel, kikkel is kötötték meg a szerződést, amely tulajdonszerzést vagy tulajdon elidegenítést eredményezett. Üzletkötés valójában úgy jön létre, hogy a venni és eladni szándékozó fél külön-külön megbízási szerződést köt a saját szolgáltatójával (aki tőzsdei kereskedésre engedéllyel rendelkezik), majd kis leegyszerűsítéssel a tőzsde és az elszámolóház lebonyolítja a tranzakciót. Könnyen előfordulhat, hogy a kötésben egy vevővel szemben több eladó vagy egy eladóval szemben több vevő áll. Álláspontom szerint aggályos azonban, hogy a tőzsdei üzletkötésre irányuló megbízási szerződés és azok alaptípusai (piaci áras ajánlat, limitáras ajánlat, stop ajánlat tőzsdei ügylet kötésére) nincs nevesítve a Ptk.-ban, de még a tőkepiaci törvényben sem. Ez már csak azért is érthetetlen, mert a hétköznapi életben nem túl gyakran előforduló bár mindenképpen jelentősnek tekinthető bizalmi vagyonkezelői szerződés a törvényben egy nevesített szerződéstípus, és szabályai – a polgári jogi joganyag diszpozitív jellege ellenére – részletesen kidolgozottak. Ennek ellenére csak a Budapesti Értéktőzsdén még egy pénteki napon is többmilliárd forintos nagyságrendű forgalom bonyolódik le, ezért álláspontom szerint nem helyes az ügylettípusoknak a tőzsdei üzletszabályzatban történő szabályozásának fenntartása, ez nem lehet politikai cél, különös tekintettel arra, hogy döntően nemzeti tulajdonban lévő BÉT stratégiai célja a tőzsdéfejlesztés

és további vállalatok tőzsdei megjelenésének ösztönzése. A tőzsdei ügylet megkötésére leadott megbízás ugyanis nem klasszikus értelemben vett megbízás, bizonyos vonatkozásban – különösen a piaci megbízásra – rokonságot mutat a bizományi szerződéssel. Álláspontom szerint az ún. short ügyletek megkötésére irányuló megbízási szerződés is nevesítésre érdemes, különös tekintettel annak speciális jellegére, minthogy az ilyen ügyletek „nyitása” révén a megbízó kereskedő (itt ritkább esetben befektető) célja az árfolyamcsökkenésre történő spekuláció, nem beszélve arról, hogy a short, magyarul „rövidre eladás” olyan pénzügyi eladási ügylet, ahol az eladott pénzügyi eszközt az eladó csak kölcsönvette, vagy azt még sem, pusztán egy ígéretet ad el a megállapodás szerinti áron való teljesítésre. Összességében úgy látom, hogy a polgári jog, noha nem minden esetben az ideális helyen és részletezettségben, de szabályozza azokat az alapvető jogintézményeket, amelyek a szabályozott piac, különös tekintettel a Budapesti Értéktőzsde optimális működését és a tőzsdei kereskedés biztonságát lehetővé teszik, elősegítik.

6. A szabályozott piac létét, működését megalapozó tőkepiaci jogi jogintézmények

Elsősorban a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvényt (a továbbiakban: Tpt.) kell megemlítenünk azon jogszabályok és nem jogszabályi szintű szabályozók között, amelyek közvetve a tőzsdei kereskedés kereteit kijelölik. A Tpt. értelmező rendelkezései közül logikai sorrendben a tőzsde, a szabályozott piac és a szabályozott információ fogalmát kell kiemelnünk, melyek definíciószerűen magukba foglalják e jogintézmények szerepét, rendeltetését is. A Tpt. 5. § (1) bekezdés 122. pontja szerint a tőzsde „a hatékony tőkeáramlás, tőkeértékelés, az árfolyam és egyéb kockázat megosztása érdekében a tőzsdei termékek keresletét és kínálatát koncentráló, azok kereskedelmét lebonyolító a nyilvános árfolyam alakulását elősegítő vállalkozás”. Az óvatosan megfogalmazott definícióból látható, hogy a nyilvános árfolyam alakulását a tőzsde nem biztosítja, csak elősegíti. Világosan kiolvasható a meghatározásból, hogy a tőzsde szerepe elsődlegesen a hatékony tőkeáramlásban, tőkeértékelésben nyilvánul meg. Tőzsdére az a vállalkozás lép, amely külső forrásbevonásra tart igényt a befektetőitől. A tőkeértékelés egyfajta folyamatos visszajelzést tesz lehetővé a tőzsdei cég és a cégtulajdonosok, potenciális befektetők, konkurens vállalkozások számára, de voltaképpen a teljes nyilvánosság részére. Ami a kockázatmegosztást illeti, a definícióból nem tudható, hogy kik közötti kockázatmegosztásról van szó, találgatásokba nem kívánok bocsátkozni. A tőzsdei termékek keresletének és kínálatának koncentrálódása viszont nagyon helyesen benne van a fogalomban, erről más korábban esett szó. Tekintettel azonban arra, hogy tőzsdén forgó termékekre tőzsdén kívüli ügyletet is lehet kötni,¹¹ a tökéletes koncentrálódás ténylegesen soha nem valósulhat meg. A kereskedés lebonyolítására vonatkozó defi-

¹¹ Tipikusan ilyen tőzsdén kívüli ügyletek keretében történik az OTP javadalmazási politikájának a végrehajtása.

nícióelem nem szorul magyarázatra. A szabályozott piac tágabb fogalom a tőzsdénél, a Tpt. 5. § (1) bekezdés 114. pontja értelmében akkor beszélhetünk ilyen piacról, ha az Európai Unió tagállamának tőzsdéje és minden más piaca megfelel az alábbi öt pontba foglalt konjunktív feltételeknek: „piacműködtető által működtetett multilaterális rendszer, megkülönböztetésmentesen, szabályaival összhangban összehozza több harmadik fél pénzügyi eszközökben lévő vételi és eladási szándékát, vagy elősegíti ezt oly módon, hogy az szerződést eredményez a szabályai alapján kereskedésre bevezetett pénzügyi eszközök területén, a székhely szerinti tagállamban hatáskörrel rendelkező pénzügyi felügyeleti hatóságának engedélyével rendelkezik, rendszeres időszakonként meghatározott időben működik, szerepel az Európai Bizottság honlapján közzétett, a szabályozott piacokról készített jegyzékben”. A tőzsdékre is érvényes meghatározásból további szerepkörök azonosíthatók, kiemelném a felek összehozását, mely túl a fent már ismertetett tőkekoncentráción egyértelműen kereskedelemösztönző funkciót képez. A „szerződést eredményez” kitétel az előzetesen külön-külön megkötött megbízási szerződések eredőjeként megvalósuló üzletkötésre vonatkozik. A felügyeleti jelenlét és piacfelügyelet intézményesen hozzájárul a kereskedés biztonságához. A Tpt. 5. § (1) bekezdés 116. pontja meghatározza továbbá a szabályozott információ fogalmát, mely szerint az „a rendszeres és rendkívüli tájékoztatás körébe tartozó, a befolyásolás szerzéssel kapcsolatos, továbbá a bennfentes információk”. Ezen jogintézményeket egyébként egy-egy fejezetben külön is szabályozza a Tpt., melyek részletes ismertetésére e helyen terjedelmi okoknál fogva nem kerülhet sor, azonban fontos kiemelni, hogy a törvény hatodik része, mely a bennfentes kereskedelem, a piacbefolyásolás és a bennfentes információ jogosulatlan közzétételével foglalkozik csak utal az ezzel kapcsolatos 596/2014/EU rendeletre és kifejezetten csak a jogsértésekkel kapcsolatos bejelentések átvételére és azok nyomon követésére vonatkozó eljárásokat szabályozza. A befektetők védelmének egyes szabályairól szóló XXIII. fejezet mindössze a Befektető-védelmi Alappal kapcsolatos szabályanyagot tartalmazza, kétségtelen, hogy ez a joganyag a befektetővédelem hazai intézményrendszerének csak töredékét alkotja. Másodsorban meg kell említenünk a Budapesti Értéktőzsde Általános Üzletszabályzatát, mely tartalmazza a 4.1. pontja értelmében egy kódex-jellegű szabálygyűjtemény, mely magában foglalja többek között a bevezetési és forgalomban tartási, a kereskedési és a közzétételi szabályokat is. Ebből a kereskedelmi szabályok között található ajánlatokra vonatkozó szabályanyagból kívánok idézni, mert voltaképpen a tőzsdéi kereskedésben adható megbízási ajánlattípusok bírnak elsődlegesen relevanciával az ügyletkötés vagy éppen annak (sok esetben célzott) elmaradása vonatkozásában. Rendkívül fontos az, hogy egyértelműen le van szabályozva, hogy a limit ajánlat az ajánlatban megadott áron vagy annál jobb áron teljesíthető, illetve, hogy a piaci ajánlat ár megjelölése nélkül tett ajánlat, mely az ajánlati könyvben található ellenajánlatok párosításával teljesülhet, akár több áron és több kötésben is. Egyéni szinten a kereskedés biztonságával nagyon komolyan összefüggő probléma a kereskedő szándéka szerinti megfelelő készletértéke-

lés alkalmazása, melyre még a gyakorlott kereskedők sem szentelnek nagy figyelmet. Különös tekintettel a tőzsdei üzletkötő segítsége nélküli elektronikus kereskedésben eljárva kell rendkívül óvatosan eljárni, ha a több csomagban különböző áron bekevert eszközeinket kívánjuk likvidálni, mert a nem megfelelő (pl.: LIFO, azaz “last in first out” helyett FIFO, azaz “first in first out”) módszert választva, azaz nem megfelelő ikonra kattintva óriási veszteségeket könyvelhetünk el. Nincs alapértelmezett készletértékelés, erre vonatkozóan nincs szabályozás. Fenti példákkal azt kívántam érzékeltetni, hogy a kereskedés biztonságát nagyon sok szabályzatbeli rendelkezés elősegíti, de rendkívül fontos kérdések szabályozatlanul maradnak. Összességében úgy látom, hogy a szakjogi normarendszer és a BÉT Általános Üzletszabályzat alapján véve szabályozza azokat az alapvető jogintézményeket, amelyek a szabályozott piac, különös tekintettel a Budapesti Értéktőzsde optimális működését és a tőzsdei kereskedés biztonságát lehetővé teszik, elősegítik. Látnunk kell azonban, hogy még a legrészletesebb szabályozás sem képest abszolút biztonságot garantálni, még a bűncselekményektől mentes kereskedést sem. A kibocsátók felelőssége a rendkívüli tájékoztatások megtétele szükségességének megítélésakor legalább olyan hangsúlyos, mint amilyen nagy a BÉT vezérigazgatójának a felelőssége, amikor a tőzsdei kereskedés felfüggesztéséről, annak időtartamáról dönt, ahol nagyon gyorsan és nagyon alaposan kell jól mérlegelni. Mindezek olyan problémák, amelyre a kereskedőknek és a befektetőknek nincs semmilyen ráhatásuk.

7. Zárógondolatok

Tervezett doktori disszertációmnak a vizsgált bűncselekmények és azok kriminológiájának részletes ismertetésén túl az is célja, hogy de lege ferenda javaslatokat fogalmazzon meg, feltéve, hogy azok a kézirat elkészítésekor még aktuálisak maradnak. A poénokat nem lelőve e helyen zárszóként egy olyan gondolatot szeretnék megemlíteni, amely a tőzsdei kereskedés biztonságával kapcsolatos, és nem szükségszerűen igényli azt, hogy annak bevezetésében politikai konszenzus alakuljon ki, mert nem érint jogalkotási kérdést. Számomra sohasem volt érthető, hogy miért nem lehetséges a valós idejű, real-time tőzsdei árfolyamadatokat ingyenesen közzétenni, hogy azok bárki számára hozzáférhetőek és megismerhetőek legyenek. Fejlettebb tőkepiaccal rendelkező országokban – gondolok itt elsősorban az USA-ra és Németországra – ez már régóta nem jelent problémát. Álláspontom szerint a késleltetett adatok közzétételének biztosítása nem kereskedésösztönző megoldás, egészen bizonyos, hogy a real-time adatok ingyenessé tételével egyidejűleg kieső bevételek máshol a kereskedők számára észrevehetetlen helyen és módon kompenzálhatók. Aktív kereskedés – különös tekintettel a “daytrade” ügyletekre, ahol a pozíció zárása a nyitás napján belül történik, real-time adatok hiányában nem képzelhető el. A real-time adatok és a kétoldalú ajánlati könyv adatai ismeretében nagyobb teljesülési eséllyel tehető

piaci megbízások, nem is beszélve a limitáras ügyletekről. Bízom abban, hogy fenti gondolatokkal nem vagyok egyedül, és előbb-utóbb e vonatkozásban is felzárkózunk a nyugati országokhoz, mert az sem lehet politikai (nemzetgazdasági) cél, hogy a magyar tőkepiac helyett a hazai kereskedők és befektetők – látva azt, hogy a kereskedés biztonsága külföldön nagyobb a hazainál – idegen piacokon fektessenek be, és a hazai piacon is befektethető megtakarításaikat ezzel is csökkentésék.

RENĐŐRSÉGI KORRUPCIÓ AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

1. Bevezetés

A korrupció, mint a közhatalommal magáncélból történő visszaélés nagyon régi múltra tekint vissza, és az egyik alapvető oka az államokon belüli konfliktusoknak, mivel gyújtópontként működik az államhatalommal szembenálló társadalmi csoportok számára. Különösen komoly problémákat okozhat háborús időszakban, vagy azt követően, mivel ilyenkor a kiforratlan államhatalom nem képes megvédeni az állampolgárait a visszaélésektől.

A rendőrségi korrupció nemzetközi jelenség. A Transparency International 2010-es beszámolója szerint a rendőrség 86 országban a negyedik legkorruptabb szervezetként van számontartva, csupán a politikai pártok, általánosságban a közhivatalok és a parlament és törvényhozás előzik meg.² A 2017-es beszámoló pedig már a nemzetközi összesítés eredménye szerinti megosztott, első helyről beszél a rendőrség esetében: az emberek szerint egyedül az országgyűlési képviselők hasonlóan korruptak, mindkettő 36%-os átlaggal.³

Történetileg a rendőrségi korrupció a rendőrség intézmény felállításának, fejlesztésének szükségszerű velejárója, azonban számos problémát okozhat az államhatalom és az állampolgárok közötti viszonyban. Az Amerikai Egyesült Államok létrejöttékor különösen megfigyelhető volt ez, mivel a korábbi Brit Birodalom a XVIII. században nem tekintette teljes értékű állampolgárainak a gyarmati lakosokat, és így a korrupciós jellegű bűnözés, például az adózás területén, hihetetlen méreteket öltött. A függetlenség elnyerése után pont az ilyen okok miatt álltak a szövetségi rendszerhez bizalmatlanul a tagállamok lakosai és határozták meg rendkívül szűk körben a szövetségi kormány hatásköreit.

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Rixer Ádám, tanszékvezető egyetemi tanár

2 Transparency International, Global Corruption Barometer (Berlin: Transparency International, 2010)

3 Transparency International, Global Corruption Barometer (Berlin: Transparency International, 2017)

2. A fogalomról

Az Amerikai Egyesült Államokban a rendőrségi korrupció két fogalma ismert. Szűkebb értelemben korrupciónak tartják, ha rendőr hivatali helyzetét vagy hatalmát magán-célra, és nem a közösség javára használja. Tágabb értelemben minden olyan élethelyzetre használják, amikor a rendőr hivatali kötelezettségeit megsértve bűncselekményt követ el, még akkor is, ha ez semmilyen haszonnal nem jár számára (pl. hivatalos eljárásban bántalmazás, faji alapú profilozás). A Los Angelesi Rendőrkapitányság például 2010-ben vizsgálatot folytatott le egy ügyben, ahol a rendőrség eljáró tagjai bankrablás gyanúja miatt tévesen megbilincseltek egy ártatlan embert, bántalmazták, majd az eljárás során lefoglalt kábítószeret ellopták a rendőrség bűnjelkamrájából. Az ügy kivizsgálására felállított bizottság úgy döntött, habár szűkebb értelemben csak az utolsó cselekmény tekinthető korrupciós jellegűnek, mégis valamennyit annak veszi, még akkor is, ha ezen cselekményeknél haszonszerzés nem volt közvetlenül megállapítható.⁴

Az amerikai jogtudomány nem tekinti mentőkörülménynek ilyen esetekben azt sem, ha a hivatali hatalommal visszaélésre az „a cél szentesíti az eszközt” alapon kerül sor (pl. súlyos bűncselekmény elkövetőjét szándékosan lelövik az elfogás során).

3. A kékszalagos bizottságok

A rendőrségi korrupcióval kapcsolatos legmegbízhatóbb források az angolszász országokban létrehozott ún. „kékszalagos bizottságok” beszámolóí. E bizottságok a kormánytól függetlenül és kizárólag acélból jöttek létre, hogy a rendőrségen belüli korrupciós eseteket vizsgálják. Az egyik legismertebb ilyen bizottság, a Christopher Commission, a Rodney King esethez kapcsolódóan jött létre 1991-ben, azzal a céllal, hogy a los angelesi rendőrség szervezetét és működését teljes körően átvizsgálja.⁵

Az angolszász országokban összesen harminckét bizottság folytatott vizsgálatot a rendőrség vonatkozásában, korrupció miatt. Ezek többsége, összesen tizenhárom, az Egyesült Államokban került felállításra, hat Ausztráliában, három az Egyesült Királyságban, négy Kanadában, a maradék pedig olyan országokban, mint például India, Uganda, Írország vagy Kenya.

4 BAYLEY, David, & Robert PERITO: *Police corruption*. United States Institute of Peace, Special Report 294, 2011. (1-19)

5 Report of the Independent Commission on the Los Angeles Police Department. http://parc.info/client_files/Special%20Reports/1%20-%20Chistopher%20Commision.pdf (2021.03.11.)

4. A korrupt cselekmények formái

Az Egyesült Államokban a rendőri korrupció két formája elterjedt. Az 1970-es évekig a kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények nem voltak elterjedtek a rendvédelmi szervek körében. Azonban ezt követően a drog átvette a szerencsejáték, a prostitúció és az alkohol helyét. Az ilyen ügyekben a vizsgálatok megállapították, hogy pont az 1970-es évektől kezdődően a kábítószerkereskedelem egyre jobban beépült a rendőrségbe, ami annak köszönhető, hogy a belső ellenőrzési szolgálatok nem szenteltek jelentősebb figyelmet a jelenségeknek, és a szervezethez felszerelő új rendőröket a korrupt elődeik belekényszerítették a szerepbe. A másik jelenség a szervezeten belüli korrupció, aminek során – gyakran a politikai elittel együttműködve – zsarolás, vesztegetés útján biztosítják az előmenetelüket. Az 1970-es évek végén az FBI által lefolytatott ellenőrzés után a Philadelphiai Rendőrkapitányság harmincegy rendőrt tartóztatták le, és amelyet a korabeli szakfolyóiratok a legjelentősebb rendőrségi bünszervezetként jellemeztek. A kapitányság jelentős része egy szigorúan szervezett rendszerként működött, ahol az illegális szerencsejáték szervezők és kábítószerkereskedők által adott csúszópénzeknek köszönhetően a teljes szervezet korrumpálódott, az egyszerű járőről egészen a kapitány-helyettesig.⁶ A kiterjedt szövetségi és ügyészi nyomozásnak köszönhetően sikerült megtörni a főügyész által az „összeesküvés csöndjének” elkeresztelt hallgatást, és az ország figyelmét ráirányítani a jelenségre, amely ezt követően továbbterjedt a rendőri korrupcióhoz gyakran kapcsolódó politikai korrupcióra is. New Yorkban például a 77. Körzet számos tagját letartóztatták, miután feltételezhetően kábítószerkereskedőket zsaroltak meg és fogadtak el tőlük pénzt. San Franciscóban egy újonc beiktatási ünepségre szervezett buli miatt – mely többek között egy prostituált szolgálatának az igénybevételét is magába foglalta – kényszerültek felülvizsgálni a rendőrök fölött gyakorolt kontrollt, míg Miami-ban a rendőrök egy szűk csoportja állt bíróság elé droggereskedelem miatt. Bár az esetek minden esetben valamilyen szinten egyediek voltak, összességében véve a rendőrségi korrupció a nyolcvanas évekre szabályos mintázatot alkotott.⁷

A kékszalagos bizottságok összesen harmincöt lehetséges formáját határozták meg a korrupt cselekményeknek, amelyek négy nagy ismérv szerint csoportosíthatóak:

- méret és szervezettség szerinti,
- társadalomra veszélyesség szerinti,
- az igazságszolgáltatási rendszerre való veszélyesség szerinti, valamint
- folyamatos vagy eseti jelleg szerinti.

6 KLEIN, Howard B.: Fighting corruption in the Philadelphia Police Department: the death knell of the conspiracy of silence. *Temp. LQ* 1987/60 (103)

7 DOMBRINK, John: The touchables: Vice and police corruption in the 1980's. *Law and Contemporary Problems* 1988/1. (201-232)

A leggyakoribb formája a rendőrségi korrupciónak Amerikában a közokirat hamisítás, a lefoglalt kábítószeres eltulajdonítása, „védelmi pénz” szedése, házkutatás során elkövetett lopás, illetve bizalmas információ kiszivároztatása. A kékszalagos bizottságok által vizsgált száztizenhét esetnek a negyven százalékban volt megfigyelhető ezen cselekmények valamelyike.⁸

A vizsgálatokban eljáró bizottságok megállapították továbbá, hogy rendőri hatóságok sok esetben eltekintenek büntetőeljárás kezdeményezésétől, és megelégednek fegyelmi eljárás lefolytatásával, amikor a rendőr saját érdekében a szervezet eszközeit (pl. szolgálati gépjármű) saját célra indokolatlan használja.

A vizsgálatok szintén megállapították, hogy a rendőri szervek korrupciós fertőzöttség szempontjából eltérő képet mutattak. A legjobban fertőzött terület a bünyügyi és bűnmegelőzési szakterületek voltak.

5. A megelőzésről

A rendőrségi korrupció nem egyedi esetek összessége, amelyek véletlenszerűen fordulnak elő. A korrupciós esetek és visszaélések fenyegetései folyamatosan jelen vannak a rendszerben, mondhatni a rendszer maga generálja ezeket.⁹ A megelőzés során ezért elsősorban olyan megalapozott és a rendszer egészére bizonyítottan hatással lévő eszközökre van szükség, amelyek a szervezet integritását segítik elő. Ilyenek például az erős vezetés, a többoldalú szervezeti stratégia, a megfelelő forrásokkal rendelkező belső ellenőrzés, a nyomozás proaktív technikái és a szakmai elvárások megfelelő kommunikációja.¹⁰

A rendőrök szelektálása, a felvételi rendszer szigorítása szintén hozzájárulhat a korrupció megelőzéséhez. Ez azonban nem egyszerű feladat, hiszen nehéz előre meghatározni, mi tesz korrupttá valakit. Kane és Fyfe¹¹ a New Yorki rendőrség körében vizsgálódva olyan tényezőket azonosított, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy egy rendőr korrupttá váljon. Eredményeik szerint azok a rendőrök, akik előéletében előfordult letartóztatás, közlekedési kihágás vagy munkahelyről való elbocsátás, nagyobb valószínűséggel éltek vissza a hatalommal. A magasabb iskolai végzettségű és az akadémiát jó eredményekkel végző rendőrök ugyanakkor kisebb eséllyel váltak korrupttá, mint alacsonyabb végzettségű, vagy az akadémiát kevésbé jó eredményekkel

8 BAYLEY, David – PERITO, Robert: *Police corruption*. United States Institute of Peace, Special Report 294, 2011. (1-19)

9 GOTTSCHALK, Petter – Geoff DEAN – Rune GLOMSETH: Police misconduct and crime: bad apples or systems failure? *Journal of money laundering control* 2012/1. (6-24)

10 PUNCH, Maurice: Police corruption and its prevention. *European Journal on Criminal Policy and Research* 2000/3. (301-324)

11 KANE, Robert J. – WHITE, Michael D.: Bad cops: A study of career ending misconduct among New York City police officers. *Criminology & Public Policy* 2009/4. (737-769)

végző társaik. A szigorúbb szűrés tehát hozzájárulhat ahhoz, hogy az állomány kisebb arányban váljon korrupttá, de nem oldja meg a problémát. Fontos azt is megjegyezni, hogy nem létezik egyetlen olyan teszt vagy szűrőeljárás sem, amely megbízhatóan megjósolná a korrupttá válás folyamatát.¹²

A kékszalagos bizottságok szintén számos javaslatot tettek a megelőzésre és kezelésre. Ezek között sok volt általános jellegű (pl. képzés továbbfejlesztése, fegyelmi eljárások gyakoribb alkalmazása stb). Azonban a legfontosabb észrevételük a független, külső ellenőrzés hiánya volt, különös tekintettel a folyamatos, és nem csak eseti jellegű vizsgálatokra.

Összességében véve az alábbi tényezők előzhetik meg leginkább a rendőri korrupciót:

- a kiválasztás során csak megbízható emberek kerüljenek a rendszerbe
- a közbiztonsági és bűnügyi feladatok ellátását hivatásának tekintse az állomány
- az állomány tagjai ne legyenek kockázati tényezőt jelentő csoport tagjai
- a szolgálati kötelemeket jogszabályok, lehetőleg törvényi szinten rögzítsék
- a katonai vagy polgári ügyekben eljáró igazságügyi szervek/ bíróságok függetlenül legyenek a rendőri hierarchiától
- a rendőri tevékenység a politikától független legyen
- a rendőri vezetők képzettségük, szakmai tapasztalatuk és eredményeik alapján kerüljenek kiválasztásra
- a rendőrségi fizetések és juttatások tükrözzék a hivatás fontosságát, és társadalmi elismertségét

A fenti szempontok kidolgozása során azonban figyelembe kell venni, hogy ezen feladatokat nem lehet kizárólag a szervezetre bízni, hanem a külső, civil ellenőrzés céljából bevonni szükséges az igazságszolgáltatási és közigazgatási szerveket.

A korrupció megelőzésével és kezelésével kapcsolatos általános javaslatokat több bíráló is éri. Sokak szerint a fentiekhez hasonló javaslatok csak a korrupciós bűncselekmények egy szűk csoportjának kiszűrésére alkalmasak, illetve nagyon általános meghatározásokat tartalmaznak, amik nem feltétlenül hasznosíthatóak a gyakorlatban. Amiben viszont valamennyi szakértő egyetért, hogy mindenféleképpen szükséges egy egységes, eredményeken alapuló előmeneteli rendszer kiépítése, ami azért kulcskérdés, mivel Magyarországgal ellentétben az Egyesült Államokban nincsen központi rendőrhatalóság, hanem a tagállamok, illetve a kisebb közigazgatási egységek pl. megyék, városok saját rendőrséggel rendelkeznek, és a rájuk vonatkozó szabályok is nagyon eltérőek területi egységenként.

A másik egységes vélemény a katonai és félkatonai szervezetekre jellemző, még bűncselekmények esetére is kiterjedhető összetartás, a „mundérbecsület védelme” volt. A megállapítások szerint a korrupciós bűncselekmények egy jelentős részre látens

12 WHITE, Stuart A. (1999): Controlling police corruption. In: *Poverty & Prejudice: Paradoxes of U.S. Drug Policies*. Edge Journals.

marad, mivel az elkövető kollégái személyes kapcsolatuk, vagy a testület védelme érdekében elhallgatják a korrupció gyanús cselekményeket. Fontos megállapítás az is, hogy a parancsuralmi rendszerre való hivatkozás nem mentesítheti az alárendeltek a cselekményük alól.¹³

6. Konkrét lépések a rendőrségi korrupció kezelésére

A rendőrségi korrupció ellen az alábbi konkrét lépések születtek az Egyesült Államokban:

- Fontossági sorrend felállítása. A korrupció elleni fellépés során meg kell határozni a korrupciós cselekmények azon csoportjait, amelyek adott területi egységre jellemzőek, majd a társadalomra veszélyesség aránya szerint kell a szisztematikus felszámolását megkezdeni.
- Előjárói felelősség. A reformoknak a felsővezetői szinten kell kezdődniük. A változásoknál nem csak arra kell figyelni, hogy a vezetők maguk feddhetetlenek legyenek, hanem arra is, hogy megfelelően képviseljék, és érvényesítsék azokat a lépéseket, amik a folyamat hatásos lefolytatásához szükségesek, elkerülve a korábban már említett „mundérbecsület védelme” effektust. A vezetőknek érthetően és egyértelműen kell az állomány felé jelezniük az elvárásokat, illetve kerülniük kell az olyan lépéseket, amelyek az előjárói felelősségvállalást csökkentik. A felelősség alóli kibúvás súlyos hiányosságként került meghatározásra, a vezető a beosztottjai cselekményeitől ne határolódjon el, illetve ne hibáztasson más külső tényezőket pl. a rendszer rossz működésére való hivatkozással. Fontos elvárásként szerepel továbbá a rendőri vezetők felé a fentiek konzisztens képviselete, tekintettel arra, hogy a rendőrségnél, mint félkatonai szervezetnél a rendfokozatnak, és a parancsuralmi rendszernek kiemelt jelentősége van, és csak a vezetők által folyamatosan megjelenített példának lehet olyan hatása, ami gyökeresen változtathat a rossz gyakorlaton.
- Megelőzés. A korrupció csökkentése során a rendőröknek figyelembe kell venni az ún. rutin tevékenység teóriát. Ezen elmélet szerint a korrupció, más bűncselekményekhez hasonlóan levezethető egy lehetséges előnyök, hátrányok egyenletre. Ha a rendőri szervek megfelelő hangsúlyt fektetnek a felvilágosításra, megelőzési tevékenységre, akkor nem csak morális alapon, hanem elrettentéssel is csökkenthetik az állomány bűnelkövetési hajlandóságát. A gyakorlatban ennek végrehajtásához gyakran bevonják a civil állampolgárokat is, lehetőséget adva nekik, hogy az általuk észlelt rendőri korrupciót anonim formában jelenthessék.
- Belső ellenőrzés. A külső ellenőrzés mellett felállítani szükséges egy belső ellenőrzési szolgálatot is, hogy felügyelje, vizsgálja és felelősségrevonja a normasértést elkövető rendőrt. Ennek érdekében létrehozni szükséges egy függetlenített ellenőrzési szolgálatot, közvetlen hierarchiai kapcsolattal az állományilletékes parancsnok-

13 BAYLEY, David – PERITO, Robert: *Police corruption*. United States Institute of Peace, Special Report 294, 2011. (1-19)

hoz. A bizottság elvárása volt, hogy ezen szolgálatok vizsgálják ki a rendőrökkel kapcsolatos állampolgári panaszokat, tanulmányozzák az elkövetői módokat, tegyenek megelőző lépéseket a további korrupciós bűncselekmények elkerülésének érdekében, szervezzenek be külső, vagy belső informátorokat, illetve dolgozzanak ki egy fertőzöttségi adatokat tartalmazó kimutatást. A magyar Nemzeti Védelmi Szolgálatához hasonlóan az amerikai ellenőrzési szolgálatok feladatává tették az ún. provokációs, megbízhatósági vizsgálatot is, melynek során egy jellemzően kisebb bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetése után a szolgálati hovattartozását leplező ellenőr kenőpénzt kínál fel az eljáró rendőrnek, és jelenti a rendőr magatartását a helyzetben. Megjegyezni érdemes ugyanakkor, hogy a fenti jogosítványokkal az amerikai szabályozás jóval szélesebb hatáskört, és eszköztárat biztosít az ellenőrzési szolgálatoknak, mint a magyar rendszer, és ez komoly alkotmányos aggályokat vethet fel pl. nyomozati és elbírálási jogosultság egy kézben összpontosul.

- A civil társadalom bevonása. A rendőrségnek a civil társadalomra, mint szövetségesre kell tekintenie a korrupció elleni harcban, és minél szélesebb körben kell támaszkodnia rá. Ennek több előnye van, az állampolgárok tájékoztatása révén tisztában lesznek azzal, hogy milyen magatartás megfelelő a rendőr részéről, és így a szükséges bejelentésüket megtehetik, a sürgősségi eseteket pedig kihagyják. A rendőri részről pedig alapvető információforrás lehet a lakosság, és ha a megfelelő kapcsolattartás nincsen meg a hatóság és az állampolgárok között pl a korrupció miatti távolságtartás miatt, akkor ez az értékes forrás elveszik. A harmadik fontos előnye ennek a pontnak az, hogy ha a lakosság transzparens, törvénytisztelő hatóságnak tartja a rendőrséget, akkor az társadalmi megbecsülést fog eredményezni.

Forrásjegyzék:

- BAYLEY, David – PERITO, Robert: *Police corruption*. United States Institute of Peace, Special Report 294, 2011. (1-19)
- GOTTSCHALK, Petter – DEAN, Geoff – GLOMSETH, Rune: Police misconduct and crime: bad apples or systems failure? *Journal of money laundering control* 2012/1. (6-24)
- DOMBRINK, John: The touchables: Vice and police corruption in the 1980's. *Law and Contemporary Problems* 1988/1. (201-232)
- KANE, Robert J., & Michael D. WHITE. Bad cops: A study of career-ending misconduct among New York City police officers. *Criminology & Public Policy* 2009/4. (737-769)
- KLEIN, Howard B.: Fighting corruption in the Philadelphia Police Department: the death knell of the conspiracy of silence. *Temp. LQ* 1987/60 (103)
- PUNCH, Maurice: Police corruption and its prevention. *European Journal on Criminal Policy and Research* 2000/3. (301-324)

- Report of the Independent Commission on the Los Angeles Police Department. http://parc.info/client_files/Special%20Reports/1%20-%20Chistopher%20Commision.pdf (2021.03.11.)
- Transparency International, Global Corruption Barometer (Berlin: Transparency International, 2010)
- Transparency International, Global Corruption Barometer (Berlin: Transparency International, 2017).
- WHITE, Stuart A. (1999): Controlling police corruption. In: *Poverty & Prejudice: Paradoxes of U.S. Drug Policies*. Edge Journals.

Zámbó Károly¹

A LELKIISMERETI ÉS VALLÁSSZABADSÁG MEGJELENÉSE A HIT ÉS ERKÖLCSTAN ISKOLAI OKTATÁSÁNAK SZABÁLYOZÁSÁBAN

1. Bevezetés

Hogya azt vizsgáljuk, hogy hogyan jelenik meg a lelkiismereti és vallásszabadság a hit és erkölcsstan iskolai oktatásának vonatkozásában, egészen egyszerűen és röviden, akár egy mondatral is megpróbálhatjuk a kérdés lényegét összefoglalni, mielőtt részletesebb elemzésbe kezdünk. Ennek alapján azt mondhatjuk: a lelkiismereti és vallásszabadság a hit és erkölcsstan iskolai oktatásának vonatkozásában úgy jelenik meg, hogy ez az oktatás jelen van az iskolában, de nem kötelező részt venni benne.

A kérdés vizsgálatakor abból szeretnék kiindulni, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság egy alapjog.² Egy olyan alapjog, melyet Magyarországon az Alaptörvényben van rögzítve, ugyanakkor megvan ennek háttere a nemzetközi jogi aktusokban. A lelkiismereti és vallásszabadságot két oldalról lehet vizsgálni: az állam oldaláról, és a vallási intézményrendszer oldaláról. Az állam oldaláról vizsgálva az a kérdés kerül a figyelem középpontjába, hogy a szekularizált államban, az állami intézményrendszer vallási intézményrendszerektől való függetlensége hogyan nyilvánul meg. A vallási intézményrendszer szempontjából pedig az a kérdés kerül előtérbe, hogy a vallási intézményrendszer, és maga a vallási élet miként tud független lenni az államtól, miként tudja a vallási élet a szabadságát megőrizni. A kérdés tehát mindkét oldalról az, hogy az állami és vallási szféra jogos autonómiája hogyan tud megvalósulni. Ez a jogos autonómia egymásra vonatkoztatott, és egymástól elvonatkoztatott értelemben egyaránt vizsgálendő. Nyilván az államnak megvan a saját cél, és eszközrendszere, és ugyanígy a vallási intézményrendszernek is. Ugyanakkor a vallási intézményrendszer emberek alkotják, akik polgárai az államnak, akiket az állam törvényes rendje kötelez, függetlenül attól, hogy milyen vallást követnek. Az állam oldaláról pedig azt láthatjuk, hogy az államot is emberek alkotják, akik részét képezhetik a vallási élet intézményeinek, mivel az állam, mint olyan, lehet szekularizált, ugyanakkor az

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Dr. habil. Birher Nándor Máté PhD, tanszékvezető egyetemi docens, KRE AJK

2 KÖBEL Szilvia: *Az állami és felekezeti egyházjog alapjai*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019.149.

államot alkotó emberek egyenként tartozhatnak vallási közösségekhez, lehet hívő meggyőződésük, és ennek megfelelő életvitelük. A kérdés tehát arra irányul, hogy hogyan valósulhat meg, minden összefonódás ellenére is, az állami és a vallási élet különválasztása, pontosan azért, hogy az állami, és a vallási intézményrendszer sajátos autonómiája egyik oldalról se sérüljön. Az iskolai hit és erkölcsoktatás jogi szabályozásának vizsgálata elsősorban arra mutat rá, hogy az állam milyen jogi garanciákat tud adni a jogalkotó tevékenység keretei között arra vonatkozóan, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság ezen a területen biztosított legyen. Ugyanakkor látni kell, hogy amilyen fontos, hogy a vallásgyakorló szülők gyermekei részesüljenek a vallásuknak megfelelő hit és erkölcsoktatásban, annyira fontos az is, hogy a vallási közösséghez nem tartozás joga sem szenvedhet csorbát. Ehhez hozzátartozik annak a lehetősége is, hogy valaki szabadon dönthessen úgy, hogy nem kívánja vallási, vagy világnézeti meggyőződését másokkal megosztani. Ehhez kapcsolódik annak a joga is, hogy valaki világnézeti, vallási meggyőződését megváltoztassa. Nyilvánvaló, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság érvényre juttatása az iskolai hit és erkölcsoktatás vonatkozásában is azt jelenti, hogy ezekhez a döntésekhez való jogot tiszteletben kell tartani.³

A hit és erkölcsoktatás iskolai oktatásának jogi szabályozását vizsgálva figyelembe kell vennünk, hogy igen összetett kérdést vizsgálunk. A kérdés társadalmi, szociológiai vonatkozása mellett a jogi vetület sem elhanyagolható. Ugyanakkor az oktatás az a terület, ahol különösen is igaz az a megállapítás, ami az élet egészére is igaz, hogy változásban, mozgásban vannak a dolgok. Az egész mai társadalom, szinte évről évre változik, és ez a változás manapság már tíz év alatt is látványos, míg régebben talán egy emberöltő alatt volt észrevehető a változás. Mit jelent ez? Évről évre igen sok új probléma jelenik meg a társadalomban. Ezek alakítják a gondolkodásmódot, a nyelvet, és a fogalmak tartalmát is. Megjelennek új fogalmak, mások elvesztik addigi jelentésüket vagy jelentőségüket. Mindez az iskolai oktatásban hatványozottan csapódik le. A lelkiismereti és vallásszabadság ugyanakkor olyan érték, amelyet meg kell őrizni, és sértetlenül kell átadni a következő nemzedékeknek. Ennek a gondolatnak a jegyében szeretném az iskolai hit és erkölcsoktatás jogi szabályozását megvizsgálni.⁴

2. A lelkiismereti és vallásszabadság fogalma

Hogya nyelvtanilag megvizsgáljuk a lelkiismereti és vallásszabadság szavak jelentését, akkor úgy tűnik, mintha ez egy gyűjtőfogalom lenne. Ilyen értelemben azt gondolhatjuk, hogy a lelkiismereti szabadság fogalma mindazt a nézetet, gondolatot, világgépet, elgondolást magában foglalja, amit az ember a lelkiismeretében igaznak tekint. A lelkiismeret ilyen értelemben a tágabb kategória és a vallás az azon belül van. A lelkiismereti szabadság azt jelenti, hogy minden embernek joga van ahhoz, hogy

3 ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászj etika*, Szent István Társulat, Budapest, 2017. 139.

4 ANTALÓCZY Péter: *Az állami egyházjog alapjai*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2012.105.

aszerint az elv szerint, vagy elgondolás szerint éljen, amit őszintén igaznak gondol. Ez lehet bármilyen elgondolás vagy gondolat tág értelemben. Ezen a gondolaton belül van a vallás, mint olyan elgondolás az igazságról, amely az egyes embert, és az egész emberiséget a legmélyebb egzisztenciális szinten érinti, és kiterjed az egész történelemre, a világtörténelem kezdetére, és végső beteljesedésére, valamint az ember örök sorsára, és az istenséggel, mint abszolútummal való személyes kapcsolatra. Ezt jelenti a vallás a lelkiismereti elgondoláson belül. Ugyanakkor a lelkiismeret, mint tágabb kategória, minden olyan igaznak gondolt világképet, elgondolást tartalmazhat, amely vallásnak nem nevezhető, mert hiányzik valamelyik belőle a vallás fogalmának egy vagy több összetevője. Persze fel kell tenni a kérdést, hogy ez az elgondolás mindent magában foglalhat, amit az ember képes lehet elgondolni? Vagy: van valami korlátja az ember lelkiismereti elgondolásának? A válasz magától értetődően az, hogy ami a lelkiismereti szabadságnak határt szab, az a másik ember szabadsága. Közelebbről megvilágítva: az a kíváncsi jelenik meg a lelkiismereti elgondolással kapcsolatban, hogy a másik ember szabadságát, jogait, jogos érdekeit senkinek sem szabad veszélyeztetni. Persze megkérdezhetjük, hogy ez miként lehetséges a gondolat szintjén. Itt azonban meg kell tennünk azt a megfontolást, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság fogalmának megalkotói, és ennek a fogalomnak a használói és alkalmazói (tág értelemben, tehát nem csak a jogalkotók, hanem akár az ezt a fogalmat használó gondolkodók, filozófusok, szociológusok stb.) minden bizonnyal abból indulnak ki, hogy a gondolat nem marad pusztán csak gondolat, hanem valamilyen formában a külvilág felé is megnyilvánul. Ezt a meglátást alátámasztja az, hogy a magyar Alaptörvény a lelkiismereti és vallásszabadságot úgy jelöli meg: mint „a gondolat, a lelkiismeret, és a vallás szabadsága”.⁵ Ez is azt mutatja, hogy a „gondolat” mint olyan, része a fogalomnak. A gondolat tehát azért jelentős a gondolati, lelkiismereti és vallásszabadság összefüggésében, mert nem marad csak gondolat, hanem szavakban, és tettekben is testet ölt. Ilyen értelemben tehát a gondolat, része annak a szabadságjognak, amely a lelkiismereti és vallásszabadságban megnyilvánul. A gondolati szabadság, mint szabadságjog, korlátozhatatlan, hiszen a gondolati szabadság korlátozása már fogalmilag is kizárt. Az, hogy mi jelenik meg az ember gondolkodásában, törvényekkel nem szabályozható, és éppen ezért nem korlátozható. Ami a törvény és a jog számára már figyelembe vehető terület, az a gondolatnak a külvilágban, az ember magatartásában megjelenő megnyilvánulása. Az ember magatartását pedig lehet szabályozni, adott esetben, szükség esetén korlátozni is. Hogy ez a korlátozás mikor lehet szükséges és indokolt, arra vonatkozóan alapkövetelmény, hogy ez a korlát a másik ember szabadsága legyen, amit úgy is meg lehet fogalmazni, hogy a közösség érdeke, vagy kifejezetten keresztény szövegek környezetben talán azt is lehetne mondani, hogy a „felebaráti szeretet”.⁶

5 Alaptörvény, Szabadság és felelősség, VII. cikk

6 ANTALÓCZY Péter 2012. 101.

3. A lelkiismereti és vallásszabadság alapjogi megközelítése

Magyarország Alaptörvénye a „Szabadság és felelősség” cím alatt deklarálja az alapjogokat. A lelkiismereti és vallásszabadság a VII. cikk elején a következőképp van megfogalmazva: „Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa, vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.”⁷

A megfogalmazás összefüggéséből, a (2) bekezdéstől kezdődően világosan látszik, hogy „a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága” alatt elsősorban a jogalkotó elsősorban vallás szabadságát értette. Ugyanakkor, ahogyan az (1) bekezdésben ezt a szabadságjogot a jogalkotó megfogalmazta, abból pedig az világos, hogy itt nem kizárólag a vallás szabadságáról van szó, hanem „más meggyőződés” is szóba kerülhet, amire vonatkozik, hogy kinyilvánítása „egyéb módon” történik. Ezt azért lényeges hangsúlyozni, mert a gondolat szabadsága előfeltétele minden más szabadságnak, hiszen minden cselekvést, beszédet, egyszóval a tudatos élet minden megnyilvánulását gondolat előzi meg. A gondolatban születik az emberi cselekvés minden olyan eleme, amely erkölcsileg, és jogilag értékelhető. Ugyanakkor a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságának jogába az is beletartozik, hogy valaki ennek a szabadságnak a tárgyát képező meggyőződését vagy gondolatát ne nyilvánítsa ki.⁸ Ez utóbbi szempont azért lényeges, mert az iskolai hit és erkölcsoktatás gyakorlati megvalósítása során erre a szempontra is figyelemmel kell lenni. A hit és erkölcsoktatás választhatóságában, alternatív jellegében jelenik meg ez a szempont. Azzal, hogy a hit és erkölcsoktatás az etika oktatásának alternatívájaként választható, ezzel biztosított a vallásos meggyőződés kinyilvánításának mellőzéséhez való jog. A hit és erkölcsoktatás bevezetése ezért semmiképp nem áll szemben a lelkiismereti és vallásszabadság alapjogi elvével, hanem arra hivatott ez a lehetőség, hogy a vallási jellegű oktatáshoz, amennyiben szüleik úgy döntenek, hozzájussanak a tanulók intézményes keretek között.⁹

4. A hit és erkölcsoktatás történeti háttere

A hit és erkölcsoktatás történetét csak nagy vonalakban van mód ehelyütt felidézni, mindössze néhány vázlatos gondolat erejéig. A hit és erkölcsoktatás történeti háttéréről kizárólag azért kell mondani néhány szót, hogy lássuk, hogy a jelenlegi megoldás

7 Alaptörvény, Szabadság és felelősség, VII. cikk (1) bekezdés

8 BIRHER Nándor – SZABÓ Adrienn: *Az élet és a túlélés erkölcsi-jogi kérdései*, Jel Kiadó, Budapest, 2004. 22

9 ANTALÓCZY Péter 2012. 102.

milyen történeti modelleken alapul, és mennyiben követi, illetve mennyiben nem követi ezeket a történeti modelleket.

Az 1940-es évek második felében lezajlott az addig nem állami fenntartású iskolák államosítása. Addig felekezeti iskolák is voltak, és ezekben az iskolákban a hitoktatást az iskolát fenntartó felekezet látta el. Az államosítás során azonban az a törekvés került előtérbe, hogy az iskolai oktatás keretei között ne jelenjen meg a vallásos világnézet. Ez nem csak a hitoktatás ellehetetlenítését jelentette, hanem az egész oktatás szellemiségének a megváltoztatását is.¹⁰

Ezt követően az iskolákban fakultatív módon zajlott a hitoktatás, amelyet később azonban részben felváltott a templomi hitoktatás. Ezután a templomi hitoktatás vált általánossá. A szocialista rendszerben eleinte az iskolán kívüli hitoktatásként csak a templomi hitoktatást engedélyezték az állami hatóságok. Később megjelent a templomhoz, vagy plébániához/parókiához kapcsolódó hittantermi hitoktatás.¹¹

A rendszerváltásig többnyire a templomhoz kötődő hitoktatás volt a leggyakrabban alkalmazott megoldás. Kisebb részben azonban volt iskolai hittan is, különóráként, melyre rendszerint a hivatalos tanítási órák után, délután került sor, az iskola épületében. A rendszerváltás után ez a gyakorlat folytatódott az állami általános iskolákban. Azonban az állam és a vallási közösségek kapcsolata új alapokra helyeződött a rendszerváltást követően. Ennek a folyamatnak a részeként újra megjelentek egyházi fenntartású iskolák. Az egyházi iskolákban a hitoktatás, hivatalos óráként lett bevezetve. Volt tehát a templomhoz kötődő hitoktatás, az állami és önkormányzati fenntartású iskolákban a fakultatív hitoktatás, és az egyházi fenntartású iskolákban a rendes órarendi keretek közötti hitoktatás.¹²

Ezen változott meg 2013-ban, amikor bevezették az etika oktatását az általános iskolákba, amit ki lehet váltani a hit és erkölcsoktatással. Ezzel új helyzet adódott, amely az egyházakat, és vallási közösségeket új kihívások elé állította. Ez abban nyilvánul meg, hogy a történelmi egyházaknak, vallási közösségeknek hitoktatókat

10 A hitoktatás nem akadályozták eleinte az állami hatóságok az államosított iskolákban, hanem csak megpróbálták ellehetetleníteni. Ezért érthető, hogy Mindszenty József bíboros tiltakozott az iskolák államosítása ellen, és megtiltotta a hitoktatóknak, hogy az államosított iskolákba menjenek tanítani. MINDSZENTY József: *Emlékirataim*, Szent István Társulat, Budapest, 1989. 202.

11 A templomi hitoktatás és a templomhoz kapcsolódó hittantermi hitoktatás szembeállításának történelmi jelentősége van. A kommunista rendszer ugyanis veszélyesnek tartotta volna, ha a lelkész, vagy hitoktató egy zárt, külön teremben tartja a hittanórát. Attól tartottak ugyanis, hogy a hitoktatással egyidejűleg a szocialista-kommunista rendszerrel szembeni ellenállásra nevelik a hitoktatásban résztvevő gyermekeket. A templomi tér azonban nyitott és ellenőrizhető volt, az állami hatóságok megbízottai könnyen szemmel tarthatták a hitoktatás folyását. SHVOY Lajos: *Önéletrajz*, Kiadja a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2002. 115.

12 KÖBEL Szilvia 2019. 262.

kell biztosítani az iskolai hitoktatás ellátására, mégpedig olyan képzettségű hitoktatókat, akik megfelel azoknak a követelményeknek, amelyek előfeltételei az iskolai pedagógusi munkának.¹³

Az iskolai hitoktatással kapcsolatos elvi problémák közül talán leginkább szembeötlik a vallási kisebbségek háttérbe szorulása. Ez abból adódik, hogy az egy-egy tanulót érintő kisegyházak, szórvány-felekezetek nem tudnak a történelmi egyházakhoz hasonlóan hitoktatót biztosítani, vagy ha tudnának hitoktatót biztosítani, akkor sem bizonyos, hogy megoldható az oktatási helyiségek korlátozott száma miatt. Erre a helyzetre kielégítő megoldás még nem született.¹⁴

5. A hit és erkölcsoktatás szükségességének kérdése, és megvalósításának néhány problémája

A hit és erkölcsoktatás szükségességének kérdésével kapcsolatban könnyen az a benyomásunk keletkezhet, hogy ez egy jogon, és éppen ezért jogbölcséleten kívüli kérdés. Azonban, ha jobban megvizsgáljuk a hit és erkölcsoktatás szükségességének a kérdését, láthatjuk, hogy felfogható a hit és erkölcsoktatás egy alapjog, a lelkiismereti és vallásszabadság érvényesüléseként. A kérdés tehát egy alapjogi deklaráció megvalósulása. Ugyanakkor az esélyegyenlőség, és az egyenlő bánásmód olyan elv, olyan törvény által kifejezett követelmény, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a hit és erkölcsoktatás szükségességének az értékelésekor.¹⁵

Azok a területek, amelyekkel kapcsolatban az egyenlő bánásmódot, mint jogintézményt alkalmazni kell, taxatív felsorolást nyertek az esélyegyenlőségről, és egyenlő bánásmódról szóló törvényben.¹⁶ Ezek között szerepel a vallási vagy világnézeti meggyőződés. Ugyanakkor a törvény előírja, hogy az oktatás és képzés intézményrendszerében is alkalmazni kell az egyenlő bánásmódot.¹⁷ A törvény a hátrányos, és jogellenes megkülönböztetést rendeli szankcionálni, ugyanakkor elismeri, hogy a vallási szervezetek fenntartásában működő intézmények speciális helyzetben vannak. Mivel ezekben a vallási meggyőződésnek megfelelő szervezethez eleve meghatározza az intézmény – nyilvános kommunikációjában is megnyilvánuló – identitását, ezért ezekben az intézményekben fel sem merül a vallási alapú hátrányos és jogellenes megkülönböztetés kérdése.¹⁸

13 KÖBEL Szilvia 2019. 263.

14 KÖBEL Szilvia 2019. 260-261.

15 SCHWEITZER Gábor: *Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása* (MTA TK Jogtudományi Intézete, 2014. március 6.) 5-7.

<https://core.ac.uk/download/pdf/42929009.pdf> (2021.06.03.)

16 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról, és az esélyegyenlőség előmozdításáról

17 2003. évi CXXV. törvény 27.§-29. §

18 KÖBEL Szilvia 2019. 257.

Az esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód, valamint a lelkiismereti és vallásszabadság megnyilvánulásának a kérdése élesebben vetődik fel azokon a településeken, ahol egy iskola áll rendelkezésre, és az egy vallási szervezet fenntartásában működik.¹⁹ Ilyen esetben a köznevelésről szóló törvény előírja, hogy az iskolába fel kell venni azokat a tanulókat, akik az adott településen laknak. A felvett tanulók esélyegyenlősége, és egyenlő bánásmódja ilyen esetben azt kívánja meg, hogy a felvételi, eljárás, és az oktatási tevékenység során ne legyen vallási, világnézeti alapú megkülönböztetésben része ezeknek a tanulóknak. Ez a követelmény maga után vonta azt is, hogy világnézetileg semleges oktatást kell biztosítani azoknak a tanulóknak, akik nem tartoznak az adott vallási közösséghez, vagy nem kívánják vallási közösséghez való tartozásukat/vagy nem tartozásukat kinyilvánítani.²⁰ Ilyen értelemben a törvény biztosítja, hogy ha egy településen az egyetlen iskola vallási közösség fenntartásában működik, a lelkiismereti és vallásszabadság alapján biztosított legyen a világnézetileg semleges oktatás azoknak, akik azt igénylik.²¹

6. Záró gondolatok

Az iskolai hit és erkölcsoktatás kérdését sok szempontból lehetne elemezni. Az elemzések egyik lehetséges területe a jog, a jogelmélet, a jogi gondolkodás. Ezen belül is csak az egyik szempont, hogy hogyan érvényesül az iskolai hit és erkölcsoktatással kapcsolatban a lelkiismereti és a vallásszabadság. Ebben a rövid tanulmányban ez a kérdés összekapcsolódott az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség kérdésével. Vallásszabadság, és esélyegyenlőség: két egyetemesen érvényesítendő alapelv, melyet egy területre, az oktatás területére szorítva vizsgáltunk. Azonban, hogy mennyire lényeges ez a terület, az egyértelműen látszik az iskolai intézményrendszer múlt századi történelmére tekintve. Úgy gondolom, hogy a keresztény értékrend szabad megjelenése az iskolai oktatásban hozzájárulhat egy boldogabb magyar, és európai jövőhöz.

19 „Ha a településen csak egy óvoda vagy általános iskola működik, akkor köteles felvenni a településen lakóhellyel, ennek hiányában tartózkodási hellyel rendelkező óvodai nevelésben részt venni köteles gyermekeket és tanköteles tanulókat, feltéve, hogy fenntartója egyoldalú nyilatkozatot tett vagy köznevelési szerződést kötött.” 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 33. § (2)

20 A 2011. évi CXCV. törvény hatályos szövegében ez a kívánalom az egyházi fenntartású közoktatási intézmények vonatkozásában bennfoglaltan szerepel. Az, hogy egy adott településen lakó gyermekeket az intézmény köteles felvenni, vallási hovatartozástól függetlenül, és ebben a tekintetben a köznevelési feladatokat ellátó hatósággal egyeztetnie kell, magában foglalja ezt a kívánalmat. Abban az esetben ugyanis, hogyha az egyházi jogi személy fenntartásában működő közoktatási intézmény nem tesz eleget a felvételi kötelezettségnek, a működési támogatás felfüggesztésének szankciójával járhat. 2011. évi CXCV. törvény 33.§ (5)

21 KÖBEL Szilvia 2019. 259.

Forrásjegyzék:

- ANTALÓCZY Péter: *Az állami egyházjog alapjai*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2012.
- BIRHER Nándor – SZABÓ Adrienn: *Az élet és túlélés erkölcsi – jogi kérdései*, Jel Kiadó, Budapest, 2004.
- KÖBEL Szilvia: *Az állami és felekezeti egyházjog alapjai*, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019.
- MINDSZENTY József: *Emlékirataim*, Szent István Társulat, Budapest, 1989.
- SCHWEITZER Gábor: *Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása* (MTA TK Jogtudományi Intézete, 2014. március 6.)
<https://core.ac.uk/download/pdf/42929009.pdf> (2021.06.03.)
- SHVOY Lajos: *Önéletrajz*, Kiadja a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2002.
- ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Szent István Társulat, Budapest, 2017.

Tárgyszavak:

lelkiismereti és vallásszabadság, hit és erkölcsoktatás